ॐ अर्हद्भ्यो नमः॥ अज्ञानतिमिरान्धानां ज्ञानाञ्जनशलाकया। चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः॥ अज्ञानतिमिरनाशनेदकं दीक्षितंनकरकृतेवदमृज्ञानमयंयत्कं दृक्तिलामृज्ञिमाश्रये १
ग्रंथमध्येविघ्नविघातायशास्त्रादौमंगलंशिष्यशिक्षार्थंनिबध्नातिमोक्षेत्यादिना मोक्षियस्यभावःमोक्षंदायकोनतुवारिः
मोक्षतिमुक्तेर्मोक्षियस्ययोमोक्षुस्तिकार्तिकाद्यजोऽण्प्रत्ययेक्यस्यतिचेतीकारलोपःअर्हतोनामकथंतीर्थंकृतोगुणवचनब्राह्म
णादिस्वइतिसूत्रेऽर्हतोनुप्रयुक्तेनुमिष्यच्छिक्षातद्धितस्तद्धितस्यलियलोपःतस्मादिहेमोमोक्षार्हतीत्यर्थोलोपेन
विज्ञइतिवरलयाश्रीप्रियज्ञयोगपतासंपसिद्धेरित्यर्थःकिंवगुणैर्गुणिवृद्धिःप्रशस्तगुणयुक्तैरितियावत्सूत्रादाहतत्र
ज्ञंमयोरितिसूत्रेऽनेनोपिहशप्तइसुस्कागुणश्चालताइत्यस्यसूत्रादाहुदात्तइतिचदीर्घमितिचदीर्घनिर्देशसा
मर्थ्यःअवर्णेरत्यादिनानिपातनात्साधुःनोस्तुद्यमानइतिस्तोतव्यइतिकर्मणिज्ञानवत्साधुरितिक्षतोयकि
ञ्चानेषुगतिषुकृत्रपिशब्देआपन्नोविरोधंद्योतयतिवसुतस्तुनविरोधःस्फुटिप्रयोजकीर्त्यानामनेनकल्याणगुण
नांश्रुतिस्मृतिसिद्धत्वेपिविपदादिदुःखानहारिकत्वाज्जडत्वस्यपारमार्थिकत्वादेतद्धोत्तरमीमांसायांस्पष्टमेव
विभुर्व्यापकःपरमेश्वरःअतिशयेनविजयतेऽतरामसर्वोत्कर्षलक्षणेतिस्फुटितोर्थःविपरासाजेरितितङ्तदंता
न्तिवचनविसञ्ज्ञेत्यादिनातथापिकिमेतिङ्वर्ज्यद्योदामित्याश्रनन्निहतरयङ्लंजयतइत्यस्यसंज्ञयाप्रातिपदिक
त्वादितिङ्तत्वाभावस्तुपेत्यत्रमहेतियोगविभागाद्विङ्तेनविशिष्टसमासेप्रातिपदिकंस्यादेवेतिवाक्य
मवद्धंस्मेवेतितत्रतत्ग्रंथेनसहविरोधापत्तेः किंवप्रातिपदिकत्वासुपगमेनोक्तस्त्रियांस्यादिलिंगसर्वनामतासुपग
मेननुमकचातोनुक्विधिङ्लोनुमकइतिङ्स्वोऽवरिःस्यात्मम्मुद्यांतर्गतस्यत्रयतइत्यस्यतिङ्तत्वेपिमाकांक्ष
त्वेनअमामर्थज्ञोपिनविदुर्नार्हतिममर्धःपदविधिरितिपरिभाषितत्वात्प्रातेतेऽविद्वोप्रयुज्यतेइतिकलना

योऽग्रेतरंगत्रासस्मेपदप्रक्रियौविजयतितरामितिस्यादितिवेदवाक्यःसमुद्रायांतर्गताऽयतइत्यस्यादेवृतरपनचत
स्यविज्ञेयतत्सत्साकांक्षत्वेनसमभिव्याहृतंतिङंतंतस्यप्रधानत्वेनसापेक्षविशेषणानांवाचकपदसमर्पस्यद्योतकत्वेनसत्वेकमर्थ
वनास्तीतिसाकांक्षतायावत्कुमशक्तत्वाद्वेतिहेतुकघनमर्थकंवर्द्धिष्यमालमाहस्वर्वरइतिहेतेषुस्मृशोतुदकेत्यादिना
क्विन्प्रत्ययेनसंगिकमितिसावःसुर्यश्चउर्ध्वःचउरस्मृयतावाद्यक्षरलोपश्चेतुकृत्यत्रयेतिइषुक्तिकृत्यलुटः
स्त्रियामत्रअलिलुलइत्यत्रादिग्रहणेनसंगिकंबोधंप्राधान्येनतृतीयाध्यायस्थाएवेहोपयंतइतिभावःअनुबंधनेने
नेहमाश्रित्याहदत्रलकारइतित्रस्त्रंसीतियद्यपिपंचमलकारोरूपालिप्रक्रियानुसाद्योतेतथाप्यिकारस्वरूपे
णप्रदर्शितेऽकर्मणिवर्तमानेयेकर्मकेभ्यःसत्यादिसूत्रविषयतांयुष्मदस्मद्विषुमितिसावःपंचमइतिलेहिसर्वैःउट्
लिखितिवोक्तक्रमावेक्षयैवउदःपंचमइनतुस्तोक्तकेलोतिवोधंवर्त्तमानेलट्वर्त्तमानइत्येतत्सूत्रंघटिशेष
णमित्याहवर्त्तमानक्रियायाहेर्धातोरितिधातोरितिसूत्रमाश्रितीयाध्यायांतर्गतमधिकृत्यतइतिसावःलट्स्यादितितस्यत्रा
ऽत्रतुपदमेवस्फुटीनविधतिवर्त्तमानकालेसुनतद्धात्वर्थक्रियांद्योत्यवत्सुदिधक्षितादिकालेयथायद्योत्यपदे
त्यवगंतव्यंस्तुतस्तुवाच्यायासुपगमेपिसुगमइतिविधादिसूत्रेवर्त्तमानःस्वयंविद्यादितिग्रहणेरउदारणार्थंहेतिमो
क्तेलेडादिवेतत्सूत्रेसंपादनायतस्यावश्यवक्तव्यत्वात्तत्रकर्मणिचकारोकर्तरिकृदितंकर्तरिइतुकृष्यतेसक
र्मकविषयेवुदंत्रकर्मकेषुकृमलीसंज्ञायांबाधितत्वात्सावेवेतुत्तरवाक्येनतत्रविशेषविधानाच्चसंदेहादकर्मके
सइतिसावेवेतिवचनेलकर्तरीवुकृष्यतेननुकर्मत्रसंभवात्तदाद्यावेकर्त्रर्थेतिननुस्वकर्मणोरात्मनेपदविधा
नाच्चेत्कर्तरीतिपरस्मैपदविधानाच्चकथंकाहकारोणांसाधकर्मकर्मणिर्थेत्रसुमाउंशंयतेऽतिकिमनेनसत्रेल

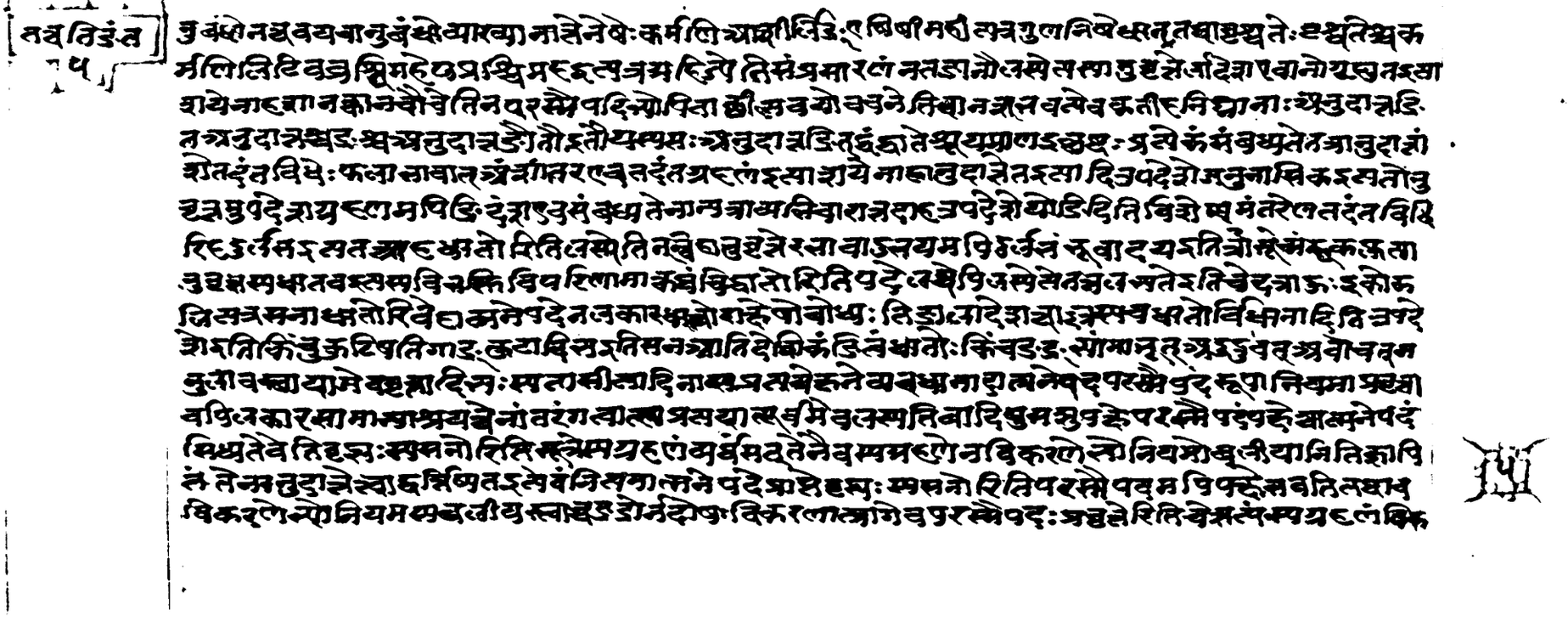

मेकवचनादिसंज्ञानांचपर्यायःस्यादङ्गाधिकारेतेतिङोमेनिरितिकृतेएकत्वविवक्षायामुत्तमसंज्ञानावादाद्युत्तम
स्येत्यस्याप्रवृत्त्याऽग्रद्वीत्यादिप्रयोगोपिसाधुःस्यादितिभावःअत्रेकमितियत्तुप्राचांएकेकशइत्युक्तंतदयुक्तं शसेववीप्सा
याउक्तत्वेनहिर्वचनाभावेगात्येनाप्राप्तिन्यायेनाहिर्वचनापवादःशसितिसिद्धांनात्तथाचसूपपदंसत्तेषांकेकशइतिशा
वोक्तमयुक्तमेव एतच्चमनोरमायांस्पष्टंलिखितमस्माभिरेवैकैकमेवैकेकशःस्वार्थेशसंतन्नवचीप्सायांनचस्वार्थयशस्
मात्राकरंसंघात्मायगमयतइतिवार्त्तिकेएकाकपिजंएकैकशःसरूपंकृत्वाइत्तेनिशब्दात्शसंतमप्रत्येकमित्यर्थकत्वेन
कैयटेनव्याख्यानाच्चस्वार्थिकस्यापिशसोऽवगम्यमानत्वात्तत्रैकैकशइतिप्राचोक्तमयुक्तंमितिचयुक्तंतदेवायुक्त
मित्याऽऽःयुष्मदस्मदोनाधिकरणेऽत्यन्तयोगेनानेतिङ्वाच्यकारकवाचिनीतिसिद्धप्रवृत्तिनिमित्तानामेकस्मिन्न
र्थेऽसंभवात्समानाधिकरणेपंस्त्वानित्तीत्यस्यव्याख्यानमप्रयुज्यमानइतिसमानाधिकरणेकिंवापदप्रतिपाद्यक्रियेतनुसंबं
धातिमनोपक्षादस्तिसंबंधस्यानुपपत्तेनचार्थेहेतुसप्तम्यांतस्यसमर्थेतिसूत्रेणसमर्थाद्विधानेऽत्यर्थंतथात्व
मस्तिनिङ्वाच्यकारकवाचिनिप्रयुज्यमानेऽप्रयुज्यमानेचसर्वंतिङ्शित्धात्वधिकारोक्तइतिकिंकृत्यशसःसार्वधा
तुकमपिदितिङित्त्वेयर्तीतिगुणःस्यादिरुःश्रियइत्यादिशसंतेपुसार्वधातुकेचगितिसूत्रेणसंप्रसारणेसत्र
नुमिहतेपिलघूपधगुणःस्यादिसार्वधातुकस्यङिचितीतिनिषेधात्इगंतत्वप्रयुक्तस्यगुणःगुणप्रयोजकत्वेसन्निपातपरि
भाषाविरोधश्चकर्त्तरिशपासार्वधातुकेयगितिसूत्रेसार्वधातुकस्यतुकेयगितिवक्तव्यतिधातोरेकाचइतिसूत्राद्धातोरितिव
र्तमानेतदादेकवर्णविशेषणात्तकारादकारश्चारलार्ईःआद्यन्तौटकितौतिसूत्रात्सूत्रद्वयस्थलभवत्तेनादिगृहीत
मेकदेशोपिस्वरितत्वप्रतिज्ञानात्तस्यापिग्रहणेउशब्दोतेऽइतिनमिषेत्रास्तिनेदुदेदोडादावितंतरंगत्वादंतादेशा

त्यागादिकृतेकत्वादिबाधाबाधनेदतदादेःप्रत्ययावयवस्येतिप्राचांतुप्रत्ययादेःकस्यतुकंतदनेनप्रत्युक्तंइदमनोरमाया
मादिग्रहणंसिद्धमितिचयुक्तंतदाद्यावयवःअन्त्यआद्यइत्यादिसंज्ञानिर्देशआगमकृतेआद्यागमकृतेतन्निर्देशोपि प्रत्ययावयवस्य
तिवाक्यंवित्यत्रस्थेयंव्यवस्थाप्रत्ययादेरितियेषसमर्थविभक्तिरावश्यकीआद्यागमकृतेतन्निर्देशोपिप्रत्ययावयवस्य
तन्निर्देशएवप्रत्ययइतिनियमोस्तीतित्यत्रावयवविनिर्मुक्तस्यावयविनोयोगात्अन्यथासत्यात्मानमित्यादौतामादे
र्नामिद्वागापत्तेःननुचैवंनाप्तरत्नप्रत्ययस्यइदर्थासूत्रेतेनुमंगमिनिर्देशेनआगमविनिर्मुक्तस्यापिप्रत्ययस्यनिर्दे
शंमत्वामिन्नित्यादौविकारांतस्येत्यादिग्रहणंकेनचासुंतस्यांगतायाऽवरिजात्किंतुतद्विषय
येणत्रविशेषविहितत्वात्तीयुटिकृतेडित्स्वानेइदंतस्यागमेनादित्वविवक्षातात्पर्यात्तदाद्यवयवस्यतुकंनत्वाआगमस्यतु
प्रत्ययस्वरूपत्वेनागमावयविनमित्यादिनिर्देशात्तुदात्तत्वेतिसूत्रेणाद्युदात्तत्वेतिसूत्रेणाप्यादौसतिकृतःसंज्ञेतत्केवलस्यापिप्रत्य
यस्येयुप्तेनत्वमंतआगमसहितस्यापिप्रत्ययस्यादिकास्यापुदात्तःस्यात्तदारलायप्रत्ययस्यकर्त्रर्थेइत्यादि
मेवःस्वीकर्त्तव्यएवेतिनोक्तेवकारग्रंथविरोधइतिवाच्यंआगमात्तुदात्तइतिविशेषवचनेनागमस्यापुदात्तत्वेक
तेआद्युदात्तस्वमत्रप्रवृत्तेरितिदिक्कृतंस्मेतिकारादकारश्चारलार्ईःअतेतुलइतिअतोदीर्घोयमीतिचजनव
ईतस्त्वाम्त्वादेशावितिस्वानिवत्वमिषेधादितिनाचःअतोदीर्घेयञीतिसूत्रात्सार्वधातुकइत्यनुवर्त्ततेसा
र्वधातुकेकिंकेशवःअंगनाअतआत्इतिनलोपेदीर्घेयञलंदीर्घेवयियाम्यादिषेदमर्थंअन्यथाःपक्षेदेव
दत्तनुपचाविष्णोमित्रोमित्रायनेत्यत्रापिप्रसंगात्मानयोरितिकृत्स्यात्केचित्तुअतआदितिसूत्रेतपरकरणंसामर्थ्यो
द्धिकारमिहनविरितिकृतंस्पष्टंगतंउदात्तस्वानेऽनुदात्तःअनुदात्तस्वानेऽनुदात्तःस्वरितस्वाने

ऽतरतमऽत्येनैनेवसिद्धंअतएवबहुव्रीहिसूत्रेइषाकपिशाहोमधोदात्तएकएवोदात्तवृंग्रहोजयसम्मादिपुरस्का
नेंतरतमइत्येवसिद्धमितिमिमोरमारवुङ्मतश्चत्रयोजनमानात्रपरकरणमनर्थकमितिमशकनायमेवव्य
दिहृद्यादिभ्यस्तत्रग्राह्या दितिवत्तत्रतत्राइत्यत्रापिग्राह्याइतिप्रश्नेयः किंयद्येतदामुरकरणंविनाधीष्टसिद्धिरि
त्याऽः मशकमितिमत्वस्योदाहरणमाहरहिमन्येइतिउदनंनोहोइतिवंमन्यमेइत्यर्थः एतंएवमेति एतंमन्येउदनंनोहोइ
मेएतंमन्येउदनंनोस्मइइत्यस्यः नोस्मावरुड्डियुक्तोमन्येनोस्मामहेइतियुंमन्यमेइतिक्रमेणार्थपरोक्तेरित्यद्यप
त्रियलाप्यापरकृपाक्रियासर्वापरोक्षेत्रत्रकृंरिसाप्येक्रियानामेयमसंतापरिहृष्टसर्वपरिवृत्तावयवानत्रका
पिंकृतानिदर्शयितुमितिततापितदुरुत्तरक्रियमतांवापारविज्ञानांसाधनानांपारोऽसिनिर्विचिकित्सेतेनक्रि
यानाविष्टसाधनमात्रप्रत्यक्षेपिलिट्नवत्वेचत्रयंयज्ञावत्वंवेदिघनुक्रियाद्यष्टनायाधिश्रयणादिव्यापारांशयु
गपत्प्रत्यक्षाविषयत्वेपिक्रमशाःप्रत्यक्षेविषयत्वमस्तियत्रबहुक्रमत्वोपित्प्रत्यक्षविषयत्वंनास्तितत्रहिपारोक्ष्यंक्रि
यायाःततश्चयत्रबहुरूपोऽर्थस्तत्रेतिन्यायेनाऽः सन्नापरस्यापिवर्त्तमानतादशायांयासेगादिनास्वयमत्रप्रतिसंधा
नेततः कार्यलाभुमितोनप्रत्ययेबहुऽजगदुरस्यानस्यप्रत्याकिंलाक्षणिकेतिवदितिसिद्धमार्द्धधातुकसंज्ञकएवेतिन
ऽःत्रा कृदायनस्येतिसूत्रेइदंकारोऽनुवर्त्ततइतिनावरस्यपदानांअत्रेयंव्याख्यासंग्रहकारोविधीयमानस्यांत्रप्रा
तिनवाकारस्याकारविधेर्निरर्थकत्वंमितिवाच्यंयद्यासंख्यसंपादनेनऊर्ध्वाऽत्रऽः स्तोरित्यधिकारादे
शेऽपरस्मिन्निर्देशमात्रसंकृतेऽयोतोगुलाइतिपररूपंयद्याऽवोरकारयोःपररूपेणसूत्रेनिर्देशसत्यानेका
ल्त्वात्सर्वादेशोसिद्धमेइतिनतुसुनेतानामेवंऽकारस्तत्रेकारहयकल्पनायांसवर्णदीर्घएवसादिसिद्धेमेवंत्रा

देशानांस्थानेधार्यवत्वातद्वाऽस्यविधीयमानमकारहयंप्रत्येकमर्थवन्नसवतीतिमनुदित्तस्यात्तिपदि
कत्वेयातोगुलाइतिपररूपस्येवमुनेःसुवोनुकऽविसुभाविमित्यादयोत्तुबर्मनेतरादनुऽविटोरवीतिऋषी
तिकिंऋतऽअनुःबुकिमितिलोपोयोरितिलोपबाधिद्वापरत्वाद्बहुवचनादितिलोपःस्यात्तन्नबहुवचनादितिलोपादेतरंगत्वा
त्त्रीपोयोरितिलोपएवसविष्यतियद्यपिचमयतेर्यङ्लुगंतात्तथाहितिपुसिवोरमामऽअत्रयोर्लोपएवमाभ
वादिभिःस्वीकृतःएवंवाबहुलाडुपधायाश्चत्रराजर्षेमनुवर्त्तमानत्रिलक्षणोपरंजकतयाहृत्रिकारादिनियोजि
तंतत्रावश्यकत्वेसेवनिष्फलंस्यादितिचेदत्रऽः सुवोबुगित्यंगत्वाद्बहुवचनेकत्वेनहलादिलोपसे
वबहुकोपिबहिरंगतयाऽसिद्धत्वेनतिवतिलोपस्यप्राप्तेरनाना वादमहलघिनिर्धर्मणीसेवबहुकमितिन्यायं
बलीयानयंयः समाधानयोयज्ञमनोरमायांस्थितः अत्रमन्याः मन्यतिर्यङ्लुगंतएवमासिद्धमा मदिमादिरू
पंबहुलंछंदसीयाम्लमेवयंकारवंकारोनामङ्गानिविधेयङ्लुङ्मासीतिस्त्रीशूद्रहितिमत्रेनालोपुनिसंकेयत्वमसी
कृतंतदंशोरितियत्रेक्तविषयंकंबरेष्फवृनाविनोःसिविमोसुयङ्लुगस्त्वेतिनायंमाधवादिसंमतंत्व
मत्रनेमनेत्रयंयांतत्रत्रसादीतिसूत्रेवत्समालत्वात्तत्रायंग्रंथोमनोरमाग्रंथोविरुध्यतइत्याऽः य
दिप्रमत्तेतिपदंतेतदानविरोधःस्यादितियदिवऽस्त्रीदेःषष्ठीसदाइंदमामऽइतिइंडायतिइंडीत्रिछ
तिइंडीयिविडित्यत्रदकारस्यनऽइतिहिनिषेधःस्यात्किंत्वत्रामाशादिस्त्रात्तस्मादितिकर्मधारयादे
वापंचमीतदाहऽत्रादिनाऽदयःपरस्मैतिसूत्रेनऽइतियुष्मत्रभत्ववचनंप्रायमंत्रमसंगच्छतेतत्रायिव
पदेतिवऽत्रावेमतत्रोभंवन्निहत्रवारएकाभनत्रप्रयवाखूयःनऽऊऽइतिसूत्रेविनिमुदायत्रउर्ध्वः तत्रावानि

भिसन्देतत् यत्तु प्रत्ययविष्यतीति ब्रुवतीसुदाहृतं तदपाकृतं। तत्तु विषयेऽपि कृत्रवतिबुनोऽपवादेनाध्यते इत्येवं स्त्रनिषा
दनायतस्यानुपयोगात्। नहि स्त्रविष्यतीत्यत्र कर्त्रभिप्रायेण स्त्रमस्ति नावेहि मः समानकर्तृकेष्वेवेति वक्तव्ये उक्तिले
तावत्स्त्रकरणेऽपि स्त्रविष्यतीति ब्रुवतीत्यस्यविषये तेनैवसिद्धे तत्तावत्तोऽन्यविधिनिमित्तलोप्यानुबन्धेतिदादिविधादिसि
तिआशीर्लिङ्लोटोनन्विधादिसूत्रेणैव सर्वप्रत्ययार्थनाशीःप्रभृतयःकिमनेनदर्शनस्त्रकरणेनेतिचेदत्राऽऽः
हहिक्रियाक्रोधेषुत्तरस्त्राद्यर्थशाशीर्लिङ्तिनावदाबन्धकंलिङ्लोटावपिहैवविधौविधादिसूत्रेऽशीर्ग्रहणेसि
लोडित्यादिनास्त्रविषयेयस्त्रकाधःस्यात्सिद्धेतेऽपरार्थादेषविधेःस्मेलोडित्यादेःबाधकइतिमत्वाविशेषेणउक्तो
स्तातऽय्यइतिलोस्तातडित्तिवुकुंश्नांक्तेतद्वाविलाघवात्तावदितिप्रसंगवारणायशेषमाहचयोऽयदालोटऽ
नुवर्तेतेवागौरवाच्चउत्तरेसुकंलोटोतऽवत्तोटऽसुपमेयेषलीदर्शनात्पश्यनादेववतिःतदाहतेनेतिअडाटौ
आडाताविहिप्रतेनहितौतऽःक्रियेतेकिंतुलडिअंगमेतिनावःनचैवमपिकांचुवांचऽइत्यत्रलऽःशाकटायनस्येतिनु
स्मात्तुकंतुविदश्चित्रऽसिजस्मेतिनुस्मात्त्रशाकटायनस्येतिविकल्प

नवाधंते परस्परविरोधात्तावत्तयाऽऽख्यः कर्मणीत्यत्रतऽऽतिवऊवचनिर्देशेनसर्वविकाराणांसंग्रहान्नतिङादीनां
संज्ञिकत्वादिरोधोनवेद्युःकिंवकर्त्रादयोऽपिनिरवकाशाःनवतडादयोऽवकाशाःन्यायसाम्येनविधादिवर्तमा
नऽस्तत्रादेरपितन्नऽकारवाच्यत्वात्तत्रैवंसतीत्यादौधात्वर्थंप्रतिवर्तमानत्वादेतत्प्रधानतया विशेष्यंस्या
त्तत्रधात्वैकवर्त्तृकावर्त्तमानापविक्रियेत्यादिनाऽऽधवर्णेनमयुक्तंस्यादितिवाच्यंमुख्यया वृत्त्या विशे
ष्यत्वादप्रसक्तकर्त्रादावपितुलक्षणात्ननुप्रत्ययार्थःप्रधानंनऽकृत्यंविशेषणमितिसोऽत्रकिंमाख्यातं
प्रत्यतेनावधानमाख्यातमितिसिद्धांतानुरोधादितिचेन्नाहितएवनोक्तदोषऽतिदिङ्मऽवर्त्तमानायामितिप्र
वर्त्तमानप्रत्ययविधादितुवर्त्तमानप्रत्ययसूत्रादितिशावःअत्रवर्त्तिवर्त्तिःप्रवर्त्तमानोनयमपिव्यापारःसबधा
त्वर्थःकर्त्रन्वयोधीत्वावत्वीकाराऽदाश्रयसुलकाराद्यःव्यापारेणप्रवर्त्तमानोधात्वर्थेविशेषणतेन
प्रवर्त्तमानेतिङःस्वादिरूपेणऽकारस्यावाद्योनावेतिपुरुषयंप्रऽतिःपुरुषनिष्ठाश्रयीसावनेत्युच्यते प्रवर्त्तनो
ऽविधिंप्रेरयतीत्यनुभवाद्विधिनिष्ठाद्धीनावनेतुच्यतेवदएवतिङादिविधावकुस्नावाश्रोक्तेऽउपपादि
निष्ठतिकेविदनुपपन्नंतिप्रवर्त्तनायाश्चस्याःपुरुषप्रऽहशिरेवनायापुरुषप्रऽहशेसुऽकऽनादिनाकेएवंसवधात्
पात्रव्यापाराश्रयत्वेनप्रयोज्यप्रयोजकयोऽनयोरविक्रियेतिवाक्यशेषेणतुक्तेप्रयोज्यकर्त्रादिस्थतीयेतिवैषम्यमिति
कोसुतादौऽहेतुमितिचेन्निसूत्रेप्रयोजकव्यापारस्यलिङ्ग्यवृत्तएवमुख्यवेनस्तापितःव्यापारदृश्यस्यापिलिङ्ग्यवृत्त
सर्वत्रेऽवश्यंलिङ्गविशेषत्वेनप्रतिभासदितिप्रऽत्यर्थविशेषकत्वेनऽपसर्गस्तुनोतीतिपचतुमलिपाचयतीति
सिद्धंतस्यस्वारस्यभंगापत्तेरितितद्भागतिबुद्धीनिसूत्रेऽग्निकर्तेतिविशेषणमसाधर्वकंस्यात्वन्मतेप्रयोजकव्यापारस्यापि
लिङ्गऽसर्वत्वेनप्रयोजकव्यापरणेकर्तृत्वाद्दित्तिदिऽप्रार्धनंव्यर्थंस्यात्किंचतक्तस्यभावेकादौदितिङ्ग्र
हणऽनर्थकंस्यादितिहेतिसूत्रेऽकंरूपादिसंदोवस्यमाणतयायासुटोदित्त्वेनङ्गापकत्वेनसपरिशेषाद्ज्ञानवः
शिष्यमितिसुदितिधोःतकारादिकारऽश्चारलोधंःतिङःसर्वेकदादिस्थतिसूत्रात्सार्वधातुकऽत्वमनुवर्त्ततेसतिसुप्त
पञ्चीकमनेनसंज्ञयानविशेष्यतेतदाऽसार्वधातुकतिङोनंत्यस्येतिमकारऽश्चयस्यापीतिग्रहणंस्यात्तावयोऽपिसमुद
यंप्रत्यवयवऽत्वाश्रयणात्सुटोदित्त्वऽकरणादितिशावःआशीर्लिङीतिसूत्रात्सामित्यादौनतुसुटिकृतेऽग्रनविधेति
वृत्त्यासिद्धत्वात्ततःप्रागेवस्कोरितियासुटंसकारोऽनुपनेऽतिपरेयःसंयोगस्तदादित्वात्तद्यावैकसकारंकरूपेऽउसंसुट
नावेत्यासुटःसकारस्यादित्वेकृतेऽनुसुटिस्कोरितिमतेवात्सुटएवसकारस्यादित्वेनद्विसकारकःसऽपिकरूपेऽउसंसेवेतिसुटा
दिसंज्ञंनवर्धमिसपरितोषादहस्फुटतरंविदितिएधिष्टेत्यादावेतिनावःमध्येपवादन्यायेनेत्यादिसऽतिसूत्रा

देवदत्तेनयऽदऽतिप्रयोगःस्यात्प्रऽहत्याश्रयःप्रवर्त्तनाश्रयश्चऽकारेणोक्तऽतिकर्तरिस्तीयंनऽवतिकिंतुप्रधानेनेतिचे
न्नहिओदनंदेवदत्तोयऽदऽतिप्रयोगःस्यादाऽऽख्यःपुरुषनिष्ठेतिमतेप्रवर्त्तनातिङादिवाच्येकनुभावनाख्यातघा
वतिङ्पात्रव्यापाराश्रयस्यपुरुषस्यकर्तृत्वानावान्नोक्तदोषःदेवदत्तेनपचत्यत्रियऽदऽतस्यादोनुलिऽतस्यधाऽत्वाऽत्र
पात्रव्यापाराश्रयत्वेनप्रयोज्यप्रयोजकयोऽनयोरविक्रियेत्वाश्चकारेणातुक्तेप्रयोज्येकर्तरिस्तीयेतिवैषम्यमिति
कोसुतादौऽहेतुमितिचेन्निसूत्रेप्रयोजकव्यापारस्यलिङ्ग्यवृत्तएवमुख्यवेनस्तापितःव्यापारदृश्यस्यापिलिङ्ग्यवृत्त
सर्वत्रेऽवश्यंलिङ्गविशेषत्वेनप्रतिभासदितिप्रऽत्यर्थविशेषकत्वेनऽपसर्गस्तुनोतीतिपचतुमलिपाचयतीति
सिद्धंतस्यस्वारस्यभंगापत्तेरितितद्भागतिबुद्धीनिसूत्रेऽग्निकर्तेतिविशेषणमसाधर्वकंस्यात्वन्मतेप्रयोजकव्यापारस्यापि
लिङ्गऽसर्वत्वेनप्रयोजकव्यापरणेकर्तृत्वाद्दित्तिदिऽप्रार्धनंव्यर्थंस्यात्किंचतक्तस्यभावेकादौदितिङ्ग्र
हणऽनर्थकंस्यादितिहेतिसूत्रेऽकंरूपादिसंदोवस्यमाणतयायासुटोदित्त्वेनङ्गापकत्वेनसपरिशेषाद्ज्ञानवः
शिष्यमितिसुदितिधोःतकारादिकारऽश्चारलोधंःतिङःसर्वेकदादिस्थतिसूत्रात्सार्वधातुकऽत्वमनुवर्त्ततेसतिसुप्त
पञ्चीकमनेनसंज्ञयानविशेष्यतेतदाऽसार्वधातुकतिङोनंत्यस्येतिमकारऽश्चयस्यापीतिग्रहणंस्यात्तावयोऽपिसमुद
यंप्रत्यवयवऽत्वाश्रयणात्सुटोदित्त्वऽकरणादितिशावःआशीर्लिङीतिसूत्रात्सामित्यादौनतुसुटिकृतेऽग्रनविधेति
वृत्त्यासिद्धत्वात्ततःप्रागेवस्कोरितियासुटंसकारोऽनुपनेऽतिपरेयःसंयोगस्तदादित्वात्तद्यावैकसकारंकरूपेऽउसंसुट
नावेत्यासुटःसकारस्यादित्वेकृतेऽनुसुटिस्कोरितिमतेवात्सुटएवसकारस्यादित्वेनद्विसकारकःसऽपिकरूपेऽउसंसेवेतिसुटा
दिसंज्ञंनवर्धमिसपरितोषादहस्फुटतरंविदितिएधिष्टेत्यादावेतिनावःमध्येपवादन्यायेनेत्यादिसऽतिसूत्रा

LALBHAU DAJI
LIBRARY

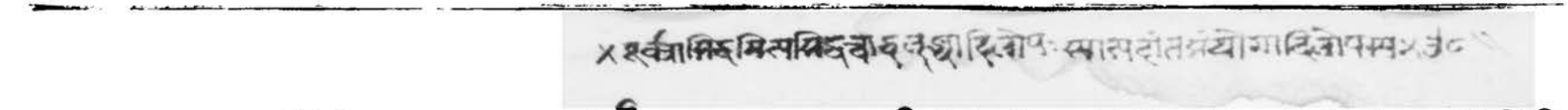

DR BHADDAU
MEDICAL

पस्याप्रसङ्गः नवत्वर्णादिगंबलीयइतिहेदः प्रागसोपरत्वस्यादितिशंक्यं व्याश्रयत्वात्वर्णादिगमिलिपरिभाषाया अ
निपत्यात्तत्रस्मिसोरल्लोपइतितपरकरणमेवलिंगं यदिहेदः प्रागेवासोयःस्यात्तर्हिकिंतेनपरकरणेनित्यय
पिवेदिकमङ्गक्रियायामानद्ध्यावश्यत्वादौछंदसविहरणतइत्यादागमस्यवत्समालत्वादर्थमाश्रुनेकर्त्तृसंतथापरंवि
नैवश्रुत्यर्थेनन्याङ्गेनवर्तकेनवातत्रकथंचित्व्याख्येयमितिस्थितम्मगतिमाङ्गः सतोपइतिसिद्धः सलोपोनेस
सेसलेनवध्वियातामिविसीयुटः सलोपेश्राकुलःएधीधुमितिइरणः परस्मैपइलेतादेशात्सरन्त्सावादिलःशी
धुमितिदेवनवतिश्रात्मनेजोनइस्तोऊइतिश्रदसस्तादितिवानुबन्धतेनतदेकस्मात्स्यादिदिश्रात्मने
पदेषुकिंश्रदेतिसुचेतिश्रनतःकिंपधंतेलवंतेरूपिश्रपदेलितिविशेषदइतिइदोकिंशिश्रयत्नोवलीव
दर्थन्यायेनकेचिद्दिकिन्त्वेणिएयसनइतिभावः ऊहदंतेदितिवहदंतेविनायोत्पादिसिद्धिमाहदुहस्त्रस्यांधवि
मोश्रस्पेकोवोऽनंतास्तेमिलिताःश्रनुदात्तादयर्थः तथावदाताधतावेतास्तोताःस्यादिषुइत्पूर्वनवतिवदंता
सत्रूश्रनत्यकर्दंताहुतश्रस्तयःसुमिश्रलाद्दोमश्चेकइगतिरेवलयोरितुनयोर्यश्चेतोजिरनुबंधपरिताप्या
तुश्चिकरणाच्चुचिकरणयोरितिपरिताप्यावानशसास्यर्थाद्युश्चिकरणस्यैवग्रहणमितिश्रोकंनस्यानि
त्यत्वात्कृतेऽनेश्रीडःस्वजेसुश्रवबलेलुसुतोदुक्रञादुस्त्रीश्विगतिहठोः डीङ्विलयसागतोश्रिश्रये
वाचोहऊःसंज्ञकेहस्वरलेनत्वेनङिश्रोसेकावामनुदात्तवेउर्णुतेः ऊर्णुतवानिसाधिमसिध्येन्नेवं उर्णोनोर्णु २९७
वक्रावोकामइतिवक्तव्यमापवादिकेनेहसिद्धेः श्रनल्यउर्णोनूत्यतेस्त्रश्रधातोरकावइतिमङ्उर्णुनावेत्यत्रने
कावत्वेनश्रहणस्यानेकाक्त्वसिध्यतिनवानुबंधलाभेवाव्यञ्जनोर्णुवक्रावोयङ्ग्रहणेश्रोकंनस्यानि
त्यत्वात्कृतेऽनेश्रीडःस्वजेसुश्रवबलेलुसुतोदुक्रञादुस्त्रीश्विगतिहठोः डीङ्विलयसागतोश्रिश्रये
वाचोहऊःसंज्ञकेहस्वरलेनत्वेनङिश्रोसेकावामनुदात्तवेउर्णुतेः ऊर्णुतवानिसाधिमसिध्येन्नेवं उर्णोनोर्णु
वक्रावोकामइतिवक्तव्यमापवादिकेनेहसिद्धेः श्रनल्यउर्णोनूत्यतेस्त्रश्रधातोरकावइतिमङ्उर्णुनावेत्यत्रने
कावत्वेनश्रहणस्यानेकाक्त्वसिध्यतिनवानुबंधलाभेवाव्यञ्जनोर्णुवक्रावोयङ्ग्रहणेश्रोकंनस्यानि

× षधार्धमेकावेदुश्रग्रहादितिविशेषणुलग्रहियानितिहुताद्धियंपंचमहिनुमिदकृतंएतत्कैयटेसर्वंउपग्रहश्रप्रतिषेधःइदं प्रतिX३९०

षेधार्धमित्यर्थःएवंचनुवक्रावेनैकावत्वात्सुकः किताविनिषेधग्रहणेः ऊर्णुतइत्यादिसिद्धतिपक्षेनुवक्रपदेग्रहा
त्प्रतिषेधःसुमश्रवइतिनुवक्रावेनैकावत्वेपनुदात्तत्वाभावात्तुधातोश्चउदात्तत्वात्तद्घटकोनिमित्तभू
तोविदित्याद्यपिसिद्धंवमतिग्राकुयमसमितिश्रनोर्मंधसंपावमुपेक्षतेतेषुकादिकृतेलाकृइतिकांतस्कः कांतेषु
चुमुचस्त्रिश्चविचुम्लिचः श्रनुदात्तपदाकेश्चयङीकरणेहावपिपरित्यनेनगृह्यतेतुमुकोकालेरिचित्यनेनरिचिरिरेकेरि
चिरिकोऽनंत्यर्हनयोरितियोग्रादिकश्चग्रहणेनचूपरिनापलेकूरोवरिपिवरियोग्रादिकोविगृह्यतेविवि
रुटघग्नावेषिवरुलचांतेषुग्रश्चेकः ज्ञांतेषुतज्ञमिजिरंनऊतुऊत्वस्यायऊमुमरुरंजविजिरसंऽसंऽसृजःपंचद
ग्रानुऽित्यनेननुजयतेनासवरयोः चुक्रोकोदित्तेऽइतिचुग्रहणेचुजिरयोगेचुजसमाधुविनिवृग्रहणेकेवि
चुग्याग्रहणिश्लोकस्तावेचुजितेततचुजिरयोगइत्यस्यैकदेशोव्याख्यानमितित्याऽः नन्मतेचुऊमगश्चेसेट्सक्तिमनेनऊसऊवि
मगेदिवादिसुदादिश्चग्रहणेदांतेषुश्रदुरुदविदऽलिदुऽउनुदपद्यतिदविद्यतिविनदवादभ्रदभिद्यस्कंदरदः पंचदशानि
दित्यनेनविददैमेविद्यतिःविदलिरविनाशेश्चग्रहणेविद्यतीतिविदसत्तायांविंदतेइतिविदविचारलाभेतेषुकुधक्रु
धचुश्चबंधबुधभ्रधाधमधष्णुसाधसिधा एकादशकधिरुधिरश्चावरणेश्चनोऽधकानेइतिदिवादिग्रहणेनो
तेषुमन्यतेनोद्दो मनक्रानेदिवादिःपंचतेषुग्रापूक्ष्विपूनृधिपूरणेतिपृसृभृमृदृजूस्तुद्रुस्रुश्रुयोदशाः क्ष्विदित्यो
नक्ष्विप्रेरलक्ष्विप्यतिःक्ष्विपतिश्चग्रहणेतुपूस्वर्त्तनेतपितपनेनतपसंतापेतपएश्चर्यादितपदाहेऽसपिलिंगत्वाव
पक्षेग्रहणेतिपृहरलेतृप्यतितप्तोवेदहेपचुदात्तस्यईधधसेसमवर्णेनपावंतांतेषुयमूरमनतनक्रुस्त्रयमांतेषुग
मनमयरमश्चत्वारःशांतेषुकुशदेशदृशमृशरिशक्लिशविशस्पृशोदशाःरिशहिंसायांतिशिश्लेषनेनतिशा

अत्र मीमादेवादिः जिश्रृगतौ उदाविश्वरुतेषंते षुक्रूपूत्रिपूउपूछिपूउपपुष्पिपिपूविपस्पृपृस्पिणापकादशऋषिनिनौवा
दिकतौदादिकश्वरुस्तेतविषित्सनेनविपूयासो। जिविश्मिथिनिदंजकस्तापिगृह्णतेशिषित्सनेनउज्जिश्रृविशोपलेकपरवपशिवे
तिदंडकस्तश्चरुतेविषितिविष्लृव्याप्तावितिजौहोत्यादिकएवचुरुतेनउदंडकस्तःशिषित्सनेनापिशिश्रुविशोपलोरोधा
दिकरवंनउदंडकस्तइतिवोपदेवादयःसौतेसुधस्वसतीघोघस्मृग्रदनेचुरःमनोर्घस्त्रिप्तेरादेशास्यडुस्थानमुदा
त्तेनापिसिद्धंसौतेषुदरिद्रुडुनृनिहकृद्विस्वरुहोउहित्सनेनउहिरिद्रिसौवादिकोनगृह्णतेकिंउकुरुउस्रस्लोड
तिश्रादादिकएवेतिक्रांवः इत्सनोरमायांमंत्रस्त्रोकउक्रुःकवच्चक्रादधनपाः नमस्त्राःपमहाः कमात्कवकालगदाः
खंडोगघन्त्राहरवज्राःस्मृताश्चतित्रश्वर्द्धिपाशाब्जेवजुदंशवर्णास्त्रदंताधनवः कादिक्रमेणयेचणास्तिसंख्याकावो
ध्याइत्यर्थः अतएवकांतएकः कांताः षट्कांतएकःकांताः पंचदेशोत्यादि व्याख्यातमेकश्चेत्येकस्मिन्नइतिषलाश्चएशतिपंचद
शानांसंज्ञाइत्यादुसुपगमात्पंतेषुदुद्योःइषनानिईशमफलमारुतुदादाविति तपूदृपीमनन्नेदनउदात्तोस्तितोनुदात्तो
नुदृपिःमर्षमतेक्षितःदृपिस्तेकीयमतेनेतिविवेकः अतएवदृशनिदृपूदृशोनुवपिद्वितीयांतात्विस्मोदृपूदृफलस्ते
शोप्रथमःअघंपातःद्वितीयांतइत्येकइतिवउदात्तोवुरादौउदृपूदृशौदृपूदृपसंदोपदेशइत्येकइतिवअनुनिनुन्नयेइति
विवन्नीयासुत्रिक्षिप्तास्तेहनमोवनयोःपदृस्तेयोविधृगतौषिधृशास्त्रेमंगलेचबुधिरबोधनेइतिभौवादिकःमनुष्य
वबोधनेतानादिकःपुषपुष्टौक्रयादिकश्चुप्तिपदृदेहसौवादिकःवसआच्छादनेत्रादिकःएतेत्रनु
दात्तत्वरहित्यात्सेरःकुरुबंधनेत्रादिकोयमनुदात्तइत्सनिटइषनानिईशेउसंयोगात्सासुत्रिक्षिप्तागात्रषकुरलपदृग
तौषिधृसंराद्धौबुधत्रवगमनेमनश्चानेचुषपुष्टौक्षिपत्रातिंगमनेचसनिवासेएतेअनिटःशुभिम्लाग्लिश्लाग्लेयोत्र

यंसेटत्रमीनथेतिलिजुडौत्रोविजीनत्यवतनयोःशाकमर्षणेइत्सनेषांकमेलादादिकतौदादिकदैवादिभ
नांत्रोदृत्रयेसानुबंधकनिर्देशात्स्वर्षःविदुलाभेइइइतिअनिट्त्वेनेतिशेषःसाध्यानुक्रांइतिवाज
स्तानुक्रांनउत्रत्सारयातांइतिनास्तीत्यतश्चवार्थग्रहणादियंद्वानुतोधनस्त्रकृतौ लोकेननत्रविशिष्टे
नानत्रइत्यादिसौत्रप्रयोगादनुप्रतिपसुमित्यादिसर्वत्रलोकिकमवदाराद्धुउपलक्षणत्वेयेवनाभंनेयमितिनावः
अकर्मकइतिअत्रकेचिन्नत्रमिलवेत्साधनर्द्धःतद्भावस्मर्द्धिकर्मसकर्मकनाहश्यतेग्राह्यास्तेमेराचमरावतौ
येतिउदाहरिष्यतेवृत्तस्मर्द्धयामासुःइत्यत्रस्वयंनेवहेत्यत्रश्चाप्रत्ययमाक्रम्यतेमर्द्धतरमर्द्धइतिश्रीहर्षोविशेषायुंक
तन्मात्रसत्सुगंनावित्रेतास्पर्द्धितुमर्दतीतिग्रहोऽस्यसकर्मकंनेत्याहुःस्पर्द्धनाःअतएवसंविक्रानेष
यंबऊद्रीहिःतेनशरोनशेषःकिंउक्तयामेचइत्यत्रईइतत्रेकएवापिद्वित्वंनवतिद्वितीयस्येकावःसंबंधिरेक
त्वबहुत्वनिमित्तोधर्मोयत्रतिबोधयगाधृक्कारोनारोपिताभवतिनामिनिमित्तोधर्मःअकृगाधत्रास्पर्द्धस्था
नाग्रवत्स्थानेवाप्रतिष्ठाएकत्रस्थापनंमंदतेधिग्रंथःनाधृनाधृंपमाबोरोमःअनुशमग्रादेवसिद्धेनियमार्थं
वार्त्तिकमित्याश्रित्यनेतिअतएकइत्यत्रैकशब्दोऽसहायवचनःएकोऽर्द्धतोमध्येइत्यर्द्धसंघातेत्र
संयुक्तेतिइहानुरोधेनहिद्वावर्द्धप्रदेशाविशेषतोमेतत्तत्सन्निमित्तंचक्रियतइत्यास्तांतावन्मिमेतिक्रियतइत्यास्तांतावन्मे
तिमिटीतिसूत्रयतविनमन्नेतिसूत्रेक्रियतेनिवर्त्तते तथापिप्रयोजनाभावात्तिन्नेतिनाउवर्त्तनइति
नावःकितिकिन्नमर्द्दितिकिमूपापच्यात्तकलयतिनचेदमपिचनवलयतिनत्रग्रन्थेकेचित्स्पासि
ऊत्वादेत्वात्सासकोपोत्सइतिवार्त्तिकंफलतनत्रहलेनएवविधिंप्रतितत्सूत्रस्थसिऊत्वहापनात्एवंचारेग्रंथे

स्वैरूप्यसंपादकत्वयुक्तेइतिव्याख्यानमवश्यंकर्तव्यमेवेतिदिक्मदिसुतिमोदसंतोषमदोगर्वःस्वप्नःश्रा
स्वप्नश्चसदृशपुंहिंसायंदंस्यंतःसूत्रेऽवयवावयविनावःषष्ठ्यर्थःतद्धावश्चसदृशादीनांयोऽकारस्तत्सूत्रयसंस्वे
पिअकारस्ययुष्मदस्मदोरुदनिषेधनाषष्ठीनसंभवतीत्याशंक्यतन्निर्वाहायेवशब्देयुक्तश्चेत्तसावित्तस्मेतिसावित्तंत्र
साक्षात्परंपरयाधारलंतद्धावश्चशरीरंपरंतुःस्यादौयुष्मच्छब्देनक्रियमाणोयोऽतद्व्यवयोऽकारःयुक्तविशे
ष्यादौयुष्मच्छब्देनक्रियमाणोयउकारकस्तदनिकस्यावयवोऽकारोऽस्मन्नास्मानुपपत्तिरदद
इतिग्रहासतुःग्रहासुःवयमतुःवयमुरित्यादावपिनिषेधप्रबोधःसदृशर्दृश्यमितिप्रमेकानिश्चयेतोऽकमित्या
ऊःसकर्मकइतिस्वदस्वदत्यादिकेत्यन्नुनवेत्यर्थःअकर्मकइतिग्रंथोहिदृशायनवादिधारास्वादुःसुरंधिः
स्वदतेतुषारेतिश्रीहर्षःनस्वदतेनरोषतेइत्यर्थःअतवादेःधातोर्यदलंकिमृषदूषउत्रादेंकिं तपतिउपधायांव
सिविधानोरित्यतःधातोस्त्विनुबन्धेवेकल्पधायाइत्यतःवेरिकइतिसूत्रितेसतोहंतादिवतदाहधातोरित्यादि
धातोंकिमुउतःकुरुःकुवैकिर्वःइत्यत्रेकोदीर्घोमानुत्तनचरेकस्यप्रातिपदिकोपधत्वेपिदोपधत्वानत्वा
देवदीर्घोनसवेदिनिधातोरित्यत्रतुवर्त्तनिमिहतावश्यकतापदस्यलभनुष्ठ्यादूदंतइत्यादौतुदीर्घःसिद्धत्येवेत
ऊःरेफवकारयोःकिंपुष्पविकसनेहणतिरःइत्यत्रोःकिंविलोतिकिरिलोतिएकःकिंअंयतेनदंतिनतुद

तिचेत्यत्रेरेफवकारयोर्हस्वयोरिकोदीर्घःस्यादित्याख्यांकरुदंतेइदंतेत्यादि सिद्धत्येवेतिसूत्रमिदंयुक्तमिति
चेत्तत्रत्रेऊःइतिचेत्यत्रधातुग्रहणमनुवर्त्तनीयमेवअन्यथादिवमिछतिदोषतीत्यादावतिप्रसंगःस्यात्तस्माद्धो पक्ष
यंचेतिकरणात्रवेउपधानुतयोःवोःपरतोदीर्घोनस्यात्किंतुरेफवोंसयोरेवधात्वोर्हस्वेतिसूत्रेलस्यादिसेत
सूत्रमावश्यकमेवेतिसदतइतिसवतीसर्घनंतुस्मर्दितिस्वरेतिदेशाद्यएवधातवःपुंसोंवा पदेशानविशाव
श्यविधेयोरत्वात्मैवस्तचाखिलनिष्पंनाच्छिःग्रमिछदद्यसूदृदिमादौसिद्धिसुछदेसिवेधत्वादौवश्यादेशप्रत्यय
योर्विनिवर्त्तनम्यादिलःपरस्यसकारमात्रस्यपत्वविधेस्तुसुपिसोसुपिसदत्यादावुपिस्यादिनिधातुकाछेपालिमिना
तात्मदंत्यादिपाठवत्तोपदेशाग्रहणेवश्यत्वेवपतिनाःसवपायश्चदामीपरिन्नइस्माधादिषुसादिपाठस्यैव
दश्चपकानत्वादतोनछलमुखेनतान्यवस्थापयतिसेगित्यादिःदंस्यश्चअछदंस्यादोतोछेतोऽत्यवहितप
रोयस्यसदंतोजंतःदंस्याजंतश्चासौसश्चदंस्याऽतसःकथ्यादियेषांधात्वंतेदंसोनसादयोऽजंतसादयश्चे
काश्चवोपदेशाबोध्याःतद्धावसाधादौसंप्रतंपठ्यमानःसकारउपदेशेनास्तिवश्यमेयमितिनावःदंसेत्यादि
किंतुसुंदेकाचःकिमसोस्त्यंतेसचिसत्रेचुरादावदंतोऽकवरुलस्यातिवाशिंदारथिवुमारुमेगिति
मेहगतोसृगतोसगतोसत्रेग्राह्यादवेसजविसर्गेसूत्रेग्राह्यादनेसेशब्दसंघातयोःएतौनेस्वेल
केषांचिदभ्यस्तदाहशकेतिछछगतोत्रिछिदागात्रप्रस्खलेस्वदग्राह्यस्वादनेभजयदिसंगेत्रिछपूरायो
क्विड्ईक्षणसनेहनेवोपदेशाःस्वदग्राह्यास्वादनइत्यादावतिव्याप्तिर्मांसंखादंसःकेवलंदंसइति
तद्धवग्रहिसदरित्यादौपठनेतिनावःस्फोटीसुरेवेवादव्यक्तेग्रहेईकारःघीदितोनिछाकामितुपधह्रस्वः

ष्णाघाय्यामिति॥ अविद्यमानयुग्लसंबंधरूपनेषाय्याग्नातुरिति॥ मध्यस्थस्वानावादिर्येनङटईदिसंयोगो
तस्मोपश्त्यतोपशतिदात्तस्सेसतः समेति॥ वक्तुवर्त्तते तदाहतोपःस्यादिति॥ इटः किंग्रहणमीत्रहिकिंग्रहणं
तिङांग्रातिषुःसिजतोपइतिग्रत्रवदंतिसतोपइतिवक्तुमेमित्यत्रलंकृतोऽतोस्यादिसूत्रग्रत्ययांशिच्छिष
यकमितिव्याख्यानार्थं तेनेहनसोमसुनस्तोतादिहिरामृधिहिमाधिषेतिसत्रेषुवामनमतेसिद्धोतोपःस्या
त्मनेपदसमेतिसेदोबोधइतिवदुक्तंग्रत्रवाक्यात्रत्रोक्तंत्रतोहलादेरितिविकल्पेवाधिग्रात्रेनसिद्धं
हहिःकृतेतस्मादाहरलमघाक्ष्मोत्रधाक्ष्मीत्रतदंतविधिनैवसिद्धेग्रंतग्रहणंस्पष्टग्रर्थंहलोवइक
केचृतंतंप्रत्यहलःस्थानेहहिरितिकृत्वाविद्यमानेकृतेग्रधइतिरूपसिद्धाघाग्रतुपस्वानार्घमग्रन्यघाग्र
त्रेत्रीदित्यत्रस्थानेयघाक्रुदिसादौनेदिग्रादावकृतेनिषेधःकिंकृतंतत्रकृतेनिषेधस्तस्माग्रनिडादौसिचिवृद्धिरित्यर्घत्रात्मग्रुपदार्घमनसिनिधाय
क्रियतुस्तकेसुरुलंतंकृत्वाहहिरितिवक्ष्यतेइरित्संज्ञेतिइकारस्यउपदेशेऽजनुनासिक इतिरेफस्य
सुरुलंत्वमितिप्रत्येकमितंज्ञाग्रादिहितइतिनुमस्यादितिनावः एतस्यवैमंत्रविकिङ्व्यक्रायांवाचित्र
त्रसुटीनावित्यनिचुश्रोतेतिशर्ववाःरत्वयःवकाररहितोपयमितितद्यावग्रयुस्तेमधुश्चुतेग्रतनिव
सुरुतमितिमंत्रग्रत्रयंक्रादावितिषिधगत्यासत्रग्रयसुदिदितिकेचित्नतुसिच्यतिवुध्यतोःश्यनीति
ईत्राग्नेयेतंबुधितमितिहस्त्रियंयद्विदधस्तदिदेवुदितोयेतिक्यांइडिकल्पाद्विज्ञाग्रामिट्नसा
त्र्यस्यविनोदहितिनिषेधस्तन्निषेधेतिग्रादेग्राग्रत्ययोरितिषत्वेमजपसर्गमनुनोतिसुवतीत्यादिग्रापीति

ईत्रोयङ्लुकितिहृग्रर्थस्तेनग्रग्निसोषवीतिग्रग्निसोषोतीत्यादौषत्वंनेतिग्रांवःस्यादिदेवात्मात्मपत्वंनसुनोत्या
दिविहितियमाग्रेरुत्वग्रप्राप्तिरितिमर्थःग्रतिषेधइतिमनोरमादौस्तितस्मैनमेतेसिलिजेतोनाधवइःसेनक
ऽतियातिग्रनिषेधग्रयातिसेधतिग्रापानिईत्राग्नौवादिकस्यग्रलंमनुविधतेःपरिधिग्रनियद्दारास्तवे
वतात्मात्राक्षुमितारुद्रपत्नीत्यादितिमिमीत्यादितिइत्यरूपात्कवर्गसुनेरत्वंबधतेग्रसंनवात्स्वनिःसु
लोतिमिःसेधतिविःक्विंवतीत्यादावबधनेनइत्परत्वासावात्सम्पदंनस्यादितिग्रांवःषत्वविधेनुमविसर्ज
नीयग्रार्धकायेपीत्यधिकारात्इलंनाकुपसर्गादितिव्याख्यानेऽम्यादेवात्राप्राप्तिःउरःषद्यलत्रयोरितुपस
र्गत्वप्रतिषेधस्तूक्तःसुनोतिऽकःसेधतीत्यादौतुवक्ष्यतेनचवितव्यमितिहिकमूर्ध्न्यादेशेकृतिमाहसस्पृ
स्यादितिस्थादिषुग्राकृसितादिसत्रेऽकृग्रज्ञानस्यापिकृतग्रात्रेनैवकृतेलपत्रसूत्रेग्रावश्यकेग्रप्रतेः
किंग्रप्रतिसीदतिघर्घर्मधमेत्यादसदेरितिसंज्ञेःसोत्रसीतिसत्रंतुसुनुतिसत्रेनिर्हिंशमरोधनार्घसनवृद्ध
त्रिप्रतिबंधइत्यसेतिनावःएवंतूक्तसुनुदसऽविधयकसत्रेपिसोत्रमेवग्रहलमितिबोधंकत्वाऽकृणात्रतिष
दोऽकृपरिलाषयाऽजनतेसौत्रोहिधातुर्नकारोपधइतिप्रतिपदोक्तःइदित्वानुमिष्टसिर्त्तादृलीकसेनविसंजते
इत्यादौषत्वंनऽदःस्थानतोहितिहत्रेउमकारोपधग्रहणंमत्रनयोरग्रियस्मीउत्रंनतेइतिहयोरविरूपंतु
त्यंनकारस्थानेनयत्रापिनाऽलिकत्वात्तत्रार्घइतिउमरसत्रेसत्रेरेवानुहसर्घ इतिनावःनचुसदिसत्रेरि
तिसत्रितेपिकदेरेश्वरितत्वग्रतिज्ञानाऽर्घंचिदनुहसिर्नविप्रतिइस्तत्रग्राहकिंमेतिनानुवर्त्ततइतितत्रासं
हरित्यत्रानुहत्रयेयोगविभागग्रावश्यइतिनावःग्रत्रात्रवकारश्चिंत्यप्रयोजनइत्याहुःग्रातंवनमात्रयत्न

रूत्र हिंसा यां इह निरनुबंधकग्रहणादेकानुबंधघानुबंधयोरुलयोर्ग्रहणं वमत्रेपि रूत्र सरयो हुस्त्र रलयोर्ग
यो रित्युलयोर्ग्रहणमसूग तोहड् संस्कौ हस्त्र रलइ इति निरनुबंधकग्रहणाद्भिन्नानुबंधयोरपु यो र्ग्रहणमस्व
रूपग्रहणमनुदात्तादेकानुबंधपदेशाइति त्रस्कृत्वा अयेनिषेधप्राइहड् इत्रो स्वरादात्वात्सुक: किंतीति त्रस्वयात्र
येनिषेधप्राप्तिनियमोयमित्याह क्रादीनांचतुर्णामिति इस्तुह्वादीनांचतुर्णामिलस्यसारहाजनियमप्राप्तिनिषे
धेविधायकनमिति बोधयितुमह्वानांग्रहणमितिमोक्षमइत्यिषे धइतिनेहृत्रीतिक्रमान्नप्राप्तिनसेवालाव
स्यनियमानुविधायकत्वस्यसाप्यनं तरस्येतिन्यायादपिसन्निहितस्येवनियमउचित:तेननसिषेधिषसिषेद्
धिषिधिव: सिषिध इत्याद्यसंभवतिनाम्नइतितेनपेधिवेवुस्त्रिवेत्यादिसिद्धं नचैवंक्रादिनियमेनेव
नेहृत्रीहृतीतिनिषेधस्याप्यप्रवृत्तौसदिवानृजहिवानित्यादिसिध्येवेतिवंवेकाजाहुसामितिहृविधानंकि
मर्थमितिशंक्यतत्स्यानियमार्थत्वेनव्याख्यानात्अन्यथा वस्त्वादित्यत्रापिइडागम: स्यादिति नाम्निक्रा
दिनियमेहिलिषेधेतिविपरीतनियम: किंनस्यात्तथाचक्रीग्रक्रादीनांदित्यादा किमागम: स्यादिति
चेत्सैवं कृतेग्रहणेतमाहोस्वत: परिहृतोयंस्यादिनिर्देशोविरोधपत्ते: वमादिधितिग्रादिरेहनसेधहिसहो
यस्तमूहुषेवुष्टुषेवुष्टुवेत्तंमेइत्यादित्यादेतत्त्रसुप्रहरणाग्रयनिषेधस्यनियमप्रत्ययत्वेनसंस्तव
तिहत्रग्रहणस्यचवर्षेत्यत्राग्रहनिषेधग्रापकत्वात्तत्रत्रस्यग्रयोनिषेधः प्राप्तोतिहृतोऽक्रित्वात्तत्रापिग्रहस्य
अयःहृत्रुदात्तत्रात्तन्चेवमपिहृतोनियमार्थत्वमस्विति वाच्यंतस्यविशिष्यग्रहणात्यद्यपिविशिष्यग्रहणं
हृत्रोविनास्तितथाप्यग्राग्रनिषेधसामर्थकत्वकल्पोहृइतिहृत्रएवग्रहणंतवत्विधुनियमयोविधिरेवज्ञाप्या

२६

निनिन्यायात्पवंवस्त्वादेसादौश्नुक: किंतीतिरूत्रनिषेधेउवीरइतिचेत्रत्रग्राऊ: वस्त्रसातंतेवृत्रयस्यवचर्धेतिनिगमेन्
तिमत्रेणछंदस्यिवेतिनियमात्तनाङ्गाधांहृत्रस्यलइट: स्वीकर्त्रयतयाहृत्रग्रहणमसङ्गविषयत्वेनागृहमादीनां
वकिंचेननियमस्यसुस्यत्वादितिग्रवस्त्रात्तत्रत्रस्त्रात्रुपदेशइत्यपहृष्णुतेतत्रुग्रुंतस्यविशेषंमित्याहउपदे ×८×
शेऊंतइतिधातुरित्याहेपाठस्यतेनलधतोस्तत्रंसवतिनित्यग्रहणमनियोविशेषणमङ्गनित्यमभिडित्येषायं
सन्निधानान्नामादिनिर्दिश्यतेनासिचुरुपइतिसन्निहितंनाङ्गवस्त्रतेनहृत्रइत्यस्मान्नेसनुवर्त्तते तदाहृतोसो
त्रिनाविरूतत:परमेतितामाविवृतास्वतइतिसमर्थंताहृतिःयद्यातासोनास्तवतिपवंवलपीत्यर्थः अथइतिकिंरूक्रियि
रूरादिपदेशेइतिकिंहृजहर्षरूपरत्वान्निस्तत्राङ्गुलेपरत्वेहृस्तेग्रंतस्यातासावादेतस्याप्रहृत्राविट् प्रमजेनि
पुपदेशाइत्युक्तंघलीतिकिंए यथिवयश्चिनलिसत्रनिट: किंमस्यरिघसस्वर्षतायंतासोनिसमनिट्स्वरतिमतीतिवि
कल्पितेस्यात्इस्तासीतिनेतिवाहुलंवेषसिद्धेःतास्यदित्येतन्नासीवोपपद्यतेइतिकेचित्अन्येत्वयमप्यासो विशेषा
स्यंतस्मादेवपरस्यवस्त्रइत्विधेरित्येतन्नासाधुनिर्तेनवयिधजभसिसेत्यत्रनलिषेधस्यफलपदेशेवृतः
पवकृमस्यहृत्रपदेशेकिंमृकष्टविकर्षिघञ्कारवतइतिकिंवेत्यादिनेदंपरकरणंकिंशङ्कारतधिघतासो
किंनियुक्तिजभहिघसनियत्रुदात्तेतिसन्निनित्यमनिट्कोत:चक्रमिघत्रदित्येनत्कार्यावेट्तयस्यविशेषे
तिनिष्ठायांनेट् नित्यानिट: किंग्रहणाग्रंजिघ्रंकिंवृत्तिस्यरूपग्रहणवत्रनात्वक्रमिघेत्यपिसिद्धंनहिक्रमि
क्तासोनिसानिट्सुक्रोरमात्मनेपदनिमित्तइतिपरस्मैपदेभङ्गात्कृतोसारहाजस्यतपरकरणात्कृग्रहणंतदा
सुदाघंनिपुनाद्यंनिषेधःप्रवर्त्ततेऊतोतुहस्मृदृत्रादिहृग्रक्रमक्रास्वदित्येवसिद्धं हृदृत्रोग्रयुपविटोतघ्वादि

टदित्यादि सिच्यतिटोपधत्वेऽग्रटिहसतेऽग्राटिहदितिस्यादितिभावः नोपधइति अस्मिंसुपकृतेऽग्राटिहदहि
बोधयहत्यादिशेषेणटकारनिर्देशोऽनिमित्तस्यापिष्टत्वस्यनिर्देशत्वयादितिनयाःसनोरमायांउपदेशेऽजिदित्वि
नइतिष्टुत्वासिद्धत्वात्सावादेशटकारहयसस्तिस्यहिर्देशेऽग्राटिदिसेऽग्राटिदहित्यादिसिच्यतीसूत्रेऽनि
मित्तापायेनैमित्तिकस्यापायइतिउग्रनित्यमितिसदाग्रायऽग्रानहइतिनिषेधेनतत्रहिताभावे
त्वनुबन्धनिमित्तहिताभावेकार्यवचनदरालांनिषेधात्यहत्रजनेऽग्रयंकुटादावित्रग्रानैइतित
स्मालुटिहऽइतिलुटिवंतेइतिसत्वंविनाचरमीतर्धमङ्गिष्टधकृपादर्शवेष्टनेपीत्याऊःमाङिहृषायामित्य
ग्रपरस्मैपदेषुनहिंयःसनेदयपाऽसस्मात्रस्मात्रसिलाषलम्बिस्मरःनाङिहांकोऽसुरचुरोदितःनाङविहारलमवयव
विलागःग्राहइतयोरेकात्रग्रात्मनेइतिकाशपःग्रोहगर्वेऽग्रस्मोल्लादिषुईश्वरवचसतेतदतिग्रीटीयमीऽङो
ग्रनर्मृष्यतेइतिविकल्पतनकःकटेमेतक्षत्रग्रयुरीटुवमत्रवमीरदयगमोग्रदयीतिकुलिहियांग्रकुलीतश्च
वग्रासनेग्रग्रुसीत्रग्राइतिग्रग्रागरीटल्लेतेलुटिमोनयतिधुनयतीत्यादिनावहिनिधिहुग्रोनयीतइतिउ
दाहरलंडुनेग्रिग्रग्रुयीतिंस्मादोकिंदहनस्मीकरलेग्रधक्तोतकिंहविट्इटकिंदेतिकिंदिगतीपविष्यतेइ
त्यागमुग्रधिनेदात्तरुदनेदुःजनटुःइत्यादेशादिवादेवासासतोपोनरवट्ग्रहणुपित्तिरितटिकाले
वहिःस्फुनखद्दालटनेशीग्रलंतिलापदेशग्रयुर्दहेनाटीतिसहहिकनिर्देशेनजटग्रवस्पंदनेइतिवोरादिक
स्वेवयहलात्यंलोपदेशएवहयहीतोटकसुवर्णसंज्ञायांवेतिसुब्बाधकारस्त्रियामविषटपवाहुलं
ताहपुसटाजटाकेशाख्योविटःसंवर्धनउत्सहलोणादिकइनूवेदिःकुरिकारादितिडीषंवेदीविदूरुपधलक्षु

णःकुःविटःस्यायेतिहिवेरुतेणलितृहौसत्यामायादेशःग्रस्यासस्यासवर्णइतीयङ्इयङुरितिहिवेरुतेनेत्ता
वश्तियलंबाधित्वाग्रतरंगत्वात्सवर्णदीर्घःततोऽविग्रुधत्रितीयङ्एकादेशस्यसवंतिवेनग्रस्यासग्रहलेनग्रस्ता
तस्यलासस्यासवर्णइत्तनेनेत्येकेनेत्यनुवार्णादांगबलीयइतिदीर्घबाधित्वायलनवेरस्यानाश्रयत्वंनेतिवार्यं
ग्रस्यासोन्नस्येकारस्यसवर्णदीर्घयलोप्रतिस्थानित्वेनतयोःसमानाश्रयत्वात्मतएवस्यादुरित्रत्रश्रेण
यलितत्तोदीर्घइणःकिरीतस्यासस्यदीर्घोविधीयतेग्रन्यथाहत्रसिद्धंनिर्विषयंस्यात्मस्यासाभावादिता
ऊःस्यादेतत्तलुप्तषष्ठीकस्यासस्येयङुत्तरत्रःनसिकृत्रग्रिग्रवुःपरस्मिन्निति हिहिगुलयोःस्थानिवद्भावेन ग्र
सवर्णइतिप्रतिषेधादितिचेत्मैवंग्रसवर्णग्रहलसामर्थ्यादिवस्थानिवत्त्वस्याप्रवृत्तेःननुनास्तिसामर्थ्यं
यस्तिस्थतइत्यादेर्मात्रकाश्रयाद्दितिचेत्ग्रत्राऊःनसेकमुदाहरलंयोगारंभस्यजाँतिग्रन्यथाऽसस्यस्यो
विधिरूपात्पक्षेंतरंगत्वात्सवर्णदीर्घकृतेततोहहिगुलयोःस्तोतर्लोपेग्रापधस्यषष्ठ्यादेशेकृतग्रविधेत
स्यादित्याशंकापिनकार्यग्रस्यासस्यासवर्णइत्यसंवैयर्थ्यापत्तेरितिपतान्यमतिग्रहवाक्यावेतिदी
र्घःईयात्पक्षेतुकृहिवैकल्पिकविधेकःउरतोऽनंदारलंहिमनेचरोऽतोऽउत्तमादग्निमविस्तमःगडिन
दनेकदेशेऽवगौण्यप्रकरलादिरूपावस्तुवचितःक्वेतसादिषुउपपदेतेनतिडःविषयाइतिमतांतरंबोधयिषु
प्रसंगाउपन्यस्तःविष्टेतेधतिड्मिवावात्मनेपदेषुइकोऽतरंतंछेनिवर्तनेग्रसंयोगाद्विट्किंनइत्य
तःकिंदित्यिवतरादेरुकमसीवादिस्यादिरुक्तःकिंपदंदीष्टसतिकिंत्वेसंप्रसारलंस्याद्ग्रात्मनेपदेति
किंग्रहणंदीर्घात्किंत्वेसतिस्तुडिटग्रोःकर्तरसकिंतीत्यस्मनस्यात्ग्रात्मनेपदपरत्वेसिचएवविशेषलंन

उतिङः तिङ्-स्वानिकस्यात्मनेपदस्य तिङः परस्यांत्यत्वात् तेष्टकंपनेत्यवकारात् रूपार्थस्य लाभादस्य सर्वत्र पाक्षु
शंकः केचित्तु तिष्टदेष्टइतिपवंतिङुवेष्टवेपकुकेष्टगेष्टेत्यत्वयोगविभागेन वृद्ध्यर्थेनिकारेणानुरूपेतेमदाद
वाङ्कंपनेगतौवेतियोगविभागमाश्रित्यादिवार्धधातुकोरायर्धइत्यनेनेचुनःपावइतिदैप्पवित्यत्रकंप
नार्थधातोरार्धमितिभावः तृफलभजत्रपेरकारस्यगुणश्रुशृदृप्रां वित्यात् फलनमनोर्वैरूप्यसंवादकोरेणादि
वात्रयतेस्त्वेकरूपमधस्तात्स्थानाद्प्राप्तेविधिरयंतेरवः तेरुः फेलुः तेरुवः तेलुः अत्रिशृदृप्रां सुरोश्छ
न्दस्यपरयश्रुवाश्रुदृप्रः तिस्रः श्रुवश्चकारउकारमकारात्मकाः शृदृप्रः यस्यतिवऋक्वृहीति शोवाहिनावेतिकप्र
त्ययेसंवृकइत्येके केचित्तुत्रीलिश्रुवकानिनेत्रालिप्युस्मेतिकिमृहन्त्रिश्रुसिरतीतिसार्वधातुकेतोः सुनिय
मिकारेवदकेनुदृतोवेतिवत्समानलक्षणाद्धातोरेलोपिश्रुशृदृप्रः किप्रत्ययांतस्तोयं तस्यापत्यश्रौत्रिः
नौप्रः श्रुतमेतोपश्चेतिवाद्धादिपाठात्त्रिप्रत्ययः तद्धीतेत्विति इवर्णवर्णप्रिहनेः पक्षाश्रुत्रेश्च बीजमि
त्यर्थः रधिजभोरचिरंधयतिपरापिवतिर्मिनुमोर्धातेश्चीतिकिरंधाद्यशासनाद्दीनाः सनाद्यइति
सनन्तधातुकाम्बन्धकृत्कारकपोऽधारक्रियायोगेतथायगायईयङ्लिङ्वेतिहेतुमण्ण्यन्तसनाद्यः
धातवोदितिप्रत्ययविधिरुत्पत्त्यर्थः सुपोतिङस्तमित्यनेनसंज्ञाविधौप्रत्ययग्रहणेतदंतस्यापि
तिङ्ग्रहणस्वाद्धिशिष्टस्यधातुसंज्ञालाभायसत्रेऽस्मिन्नेतयरलंकृतंतन्त्रवादयोधातवइत्यस्यानंतरंसना
द्यंतास्त्रयोनत्रितमनादयोहादशेवेतिनिर्धारणलाभायनेः सनाद्यंता धातवइत्यस्यानंतरंवृ
वादयश्चेतिपठित्वा धातवइत्येतत्तत्रत्यकुंशब्दंत्रापादयत्रापेयङ्लिङ् इत्यर्थः विवक्ष्यामिति

परस्मैपदमात्मनेपदमुभयपदमित्यनुपदवक्ष्यमाणंसंज्ञेतेतिभावः अन्येत्वनुपसर्गादकर्मकात्क्रियावाचिनः
श्रादिप्रत्ययेगोपायतिरित्यनिष्टं अस्मात्तविवक्षायामिष्टेकुत्रापिप्रत्ययदर्शनेतत्रैवाधिक्यात्प्रत्ययविधिप्रत्य
येतापिवगोपायधूपायतिमिध्मतीत्याद्याकांक्षाप्रत्ययाप्रसंक्तेर्कुत्रोनावश्यंदर्शनीतिचुनेर्मंत्रविषेधुदृति
श्रामदृष्टत्वात् यद्यपुत्रमामंत्र्यामासप्रत्ययांतत्वादाम्श्रयदृश्यनःशेषइत्यत्रचकेइत्यादेश्चेत्यामदृष्टत्वुत्पुत्रक्य
स्यदृष्टिरित्यादिसंज्ञाभोजश्रासोकास्मैनेकाजितिवार्त्तिकंश्रारभ्यतेप्रत्ययग्रहणमपनीयेतिश्रन्यथाश्रइवश्रा
वइतिश्रतिश्रस्मितिहिश्रउरिस्यादिवत्समाणंनसिद्ध्येदितिभावः श्रन्येत्वनाप्तवार्त्तिकयोःप्रत्ययग्रह
णमपनीयेत्यनुक्त्वाप्रत्ययांतादेकाचोपाम्रवत्येकश्रुत्वावरतीत्यावारकिंपितिटिश्रावकारश्रावक्रउ
रित्यादीत्याहुः श्रतोजोपः श्रनुदात्तोपदेशेतिसत्रेऽपदेशाद्त्यनुवर्ततेतदाह श्रार्धधातुकोपदेशेइत्या दि
उपदेशेतिकिमश्रयपयगतौश्रास्यांक्विपिवरश्रकृतोपाहलितोपःसर्वविप्रतिषेधेनेतिवार्त्तिकात्रोपोवा
तिश्रजोपेश्रतोलोपइतिलोपोमास्तृत्श्रतपदृश्रकृत्स्वस्यपितिसतिउकश्रार्धधातुकेपरइतिकिंकथयति
श्लोकर्नमायांश्रवःपरस्मिन्नितिसत्रेनिवत्स्यंत्यस्मात्गोपायामितिनत्रिश्रापत्रंश्रदंतता प्राप्तिम
तोपकरोतिफलानावाऽवारलार्थएवतत्राकारोऽस्तीतिवेत्यत्राऽऽगोपायतेनइसत्रेगोपायराश्रधातुत्वात्
धातोरंतउदात्तोनवतितत:शवकारेलोकादेशोक्विकादेशउदात्तेनेत्कार्यत्वएवतकाराकारस्तुनास्तुदात्तेनछि
दऽपदेशादित्यनुदात्तस्तत्रोदात्तादनुदात्तस्येश्चरितोनवतिस्वरितासंहितायामनुदात्तानामितिनइत्यस्यए
कश्रुतिःश्रायप्रत्ययस्यश्रनदंतत्वेनेदमिष्टसिद्धतीतिसुतावेवेतिनहिसुव्यवहारेपिप्रायुक्तःनचोपदेश

३१

रेतीत्यपवादेनत्रेत्वचेनउत्सर्जनीयापेक्षणे संयोगस्यसत्त्वेपिइत्वस्यज्ञापितत्वात्नोक्तदोषः अतएवदीर्घलघोरि
तिसूत्रेलघोरितिसार्वकेमाधवोपिजागृधतावित्यनेवारः एवंचवद्मन्धोइत्यपरूपमेवाश्रितंतद्यावऊर्णुधातोर्यत्नेनो
कंश्रोर्णुनवरित्यत्रदीर्घलघोरिसिसम्यसमदीर्घोनास्तवतिचेड्डपरेलोपरंगंतस्यव्याऽसमइतिसूत्राघतिअत्रत्वंगत्वय
यवस्याभासोनत्वंगस्येत्याहितत्रतस्यापाद्यत्वेनास्तीतिगम्यतेअतएवकास्तावत्वंचिकासदिसुदाजहारतद्यावत्व
मतेरात्रिश्रायेणस्वीपरयंघविरोधःसमाधेयइतिकात्रेणपरिशिष्टेचिह्रस्वदीर्घयोःअजीजागरदिसुराहृतंतन्मतद्
येप्यमंत्रवाऽपेक्षंत्यवस्तामेवविदृलोतिलोरितिमन्निहितमितिहेतुगर्भविशेषणंलघनीत्येतद्लाविशेषंसत्वति
सन्निहितत्वादित्यर्थःअंगमेकवेतितस्यवऽपरइत्यत्रआदेशरूपवऽइत्याकारोत्वेणाविधितयाशे
उत्तिष्ठाकांक्षत्वादितिहेतुःस्यादेवेतिनादःवैकल्पटनेवेतितद्यावएकंदरवत्समतेअपरंतुकेचित्मतमिति वि
षयसप्तम्यासत्त्वाभावेऽप्याऽतिस्वाभावःचऽपरइत्यत्रसर्वत्रअंशेयविशेषणतयाविधेयांशेतस्यफलमाह्णोरंश्रि
तुसुपरेऽगृलोपित्वासंज्ञत्वादिहचिह्नपरइत्येतावतैवतावदितिलभ्यतइतिबोधंअगितामितिपक्षिकमि
श्रकिअन्यतन्नामित्यर्थःनहीत्यंशकानांलोपोलिंगप्रतीकृतइतिभावःलोपदेशफलमितिशिअनुस्वारस्यसर्व
देशंअंतीतिनुगतोऽनुमात्रिकांतस्येत्यत्रासम्यनुऊगतादिविंतिगतिज्ञानेसंज्ञक्षिविंत्यर्थोमृकृहिफलंउनारो
पातिनिषेधःअमिमीमतहिंचुक्रमुश्रीवतिक्रामतिआहिंचमइतिहिंचुत्कर्षवाचुमानितिहनिकारोक्तपाठो
ऽयुक्तइतिभावःजिघिंक्षितिघावजेमनागितिनोऽनेअंशुमतेवात्राशब्दस्यत्रविभाषेयंअनवस्थान
क्षेत्रमिःकमिवसीवदिवादयस्तेसेविसिंग्रासेरितरेथामग्रासेरेवारंभात्ग्रोष्टलाष्टरीलोकपादावेतौच

×तिकिंउपस्तोष्यतेऊंवनउपकंस्यतेअंकंस्यतेनिमित्तमितिकिंस्तोतीतिस्तविताऽइवाचरतिस्तवित्रीयतेइहस्तऽआत्मनेपदऽ६

सुनुतनेत्यादिर्त्वतादिःफलादिरित्यपिमनोरमायांपठ्यतेतऽस्तमादितिनव्याःस्तुअनवस्तानेदिवादि
षादिःशमादिःतत्रस्तादेःस्नप्तिन्नतिशमादिसुशनिदीर्घःस्नामतीतिनेरूपंऊसुयामोत्रसीव्रुगेवुदक्षिणे
लषकांतोऊमःष्टिवुक्रमुश्रीमितोनुवत्रनोदात्तपरस्मैपदेशितीतिपरस्मैपदेतिकिंउपक्रमतेपरक्रमतेसु
क्रमोःअनात्मनेपदनिमित्तइतिआत्मनेपदनिमित्तासावेवस्यर्द्धःअनेनुदिक्रमस्तानेन्यस्यसत्वेनएकवचने
अनात्मनेपदनिमित्तयोरित्यर्थइत्याऊःउसयोरपिनावकर्मव्यतिहारेऽऽनिमित्तंकर्मेतुसुक्षिस्वर्दिवो
पीतिबोधंस्नुक्रमोरुदात्तत्वादिहिसिद्धेनियमार्थंयमिमनेवेतिग्रहणंतत्रआत्मनेपदेनिमित्तंनतुस्तोतिरि
त्याऊःचुडुक्षिटोधस्तेतिलिटितिहिदेतिधिस्विधेअवकल्पनेतिशाकल्यावामिनिशंकिउरायऊर्णो
हेऽउंदेवजंदःऊंदनेत्यत्रईदूतोश्चवक्तिव्यंयतेदीपजनबुधपूरितायिप्यायीवृधःशब्दकर्मकाद्वेतुमनेस्वीत्याख्यातेत
तेदित्यादयःविलोलुकपरस्यलुकस्यादितितशब्दस्येतिकेचित्पठंतेतदार्द्धिकाःकिमनेतशब्देपरतःविलिति
हितेविलःपरस्यज्ञायमानोलुकप्रत्ययस्यलुकंभुलुपइतिवक्तव्यंतशब्देवेतिस्पष्टत्वात्ग्रथमितिपेक्षा
ऽनाणविरुद्धमितियदिसोपदेशःस्यान्नदास्यायतिरिवायमविशेषेदेशालरूपर्युदस्यतत्करलाभा
सिकायपेक्षाइतिभावःअवगतावितिकेचित्तुवेतिधात्वंतरमिसाऊःतद्धिमनोरमायांऽपितंतवेतिधात्वंत
रंवेविनाषाढिरूपवारित्यत्रवुवःपक्षेघञादिविधानंअर्थंस्यात्तवेत्येतत्समाधत्तेआत्मनेपदंशब्दस्यसिद्धत्वात्
तथासतिस्तोतीतिसूत्रेण्यन्तवेत्यस्यासोकारस्येत्वविधानमपिव्यर्थंस्यात्ततोहिपक्षेऽपिण्यन्तरूपसिद्धत्व
क्रियतेतत्वरूपंण्यन्तधातोःसम्पतऽत्यनेनसिद्धमितिकिंतऽपादानेनेतिमन्यतेयस्मादऽइतिलोपसुनत

वतियस्मेतिसंघातग्रहणमितिमिङ्ङितत्वात्वर्णग्रहेऽप्यर्थवद्ग्रहणपरिभाषयाग्रहणमपुत्रकाम्येप्यादाव
विलोपःस्यादितिदिक्शब्दादिमञ्जिताग्राद्यिष्ठमयाद्यिष्ठेयमामितिधातुयकारस्यवालोपःसूर्यईर्ष्यतीजि
सूर्यईर्संविकारईर्ष्यिकारएवःस्फिरितिवत्योपेयोपेतिकल्पेनोपेजस्त्वसूर्ययोःसूर्ईर्संयोगा
तत्योपस्त्विहनसवतिरामस्मेतिनियमात्सूर्ईर्ष्याइरइतिवस्यतेतस्मात्सिसूर्ईर्ष्यतेवरूपंयगतोजुहोत्य
स्यात्शिथिलीकरणमितिसोमसिषुलोतीत्यादौदर्शनात्सुराया३तितत्मकरणंधानेभ्यस्तिषक्तस
मरोक्तेःअतोत्रोतस्मयहृदयवक्तव्यतेनोतत्राधेनवऊधस्त्रीलिंगवाम्यपदंचर्मतत्सहचरितोधनदंतविधेः
छिन्नादंतग्रहणमनर्थकंअग्रहणादिपत्रातिव्याप्तिश्चमसीपवाविनोतराधेनषष्ठीसमासपक्षेरपरिहृश्च
त्रत्रतिश्चतियाप्तिःअंगस्यातःत्रोमसीपत्रातत्रंवतंस्त्रेतिनमसपवाविनोतराधेनकर्मधारयपक्षेत्रं
नश्चाक्षस्यविशेषणत्वात्सर्वनिपातःस्यादतआहलुप्तषष्ठीकमितिग्रंतराधेःसमीपवाचित्रप्रत्ययांतःस
मीपवितिग्रंतोहृद्यःस्यादितिहृद्यंतदस्यतंत्राहृदादिकंस्वीकर्तव्यमन्यथाप्रयोजनाभावाद्धिकपरि
भाषातुपस्थानेपत्रोत्पत्तिपरिभाषयाग्रंसमस्यादितिभावःयद्यपित्रोतुसेलुप्तेविशेषणस्यांतःस्थिप
रेहृद्धिरित्यर्धस्त्रीकृतेयेनतायवधानन्यायेनेधंसिद्धतितथापेगम्यसिचिपरेग्रंतोहृद्धिरिसंधिप्रतीयेत
ततश्चाग्रुस्त्रीदित्यत्रातिप्रसंगःस्यात्तद्राल्लायसत्रेतत्रग्रंहृत्संमितितदनुरोधेनग्रंतराहृत्समसमीपवावि
त्रेमतइत्येमाहृन्निःस्वीकृतेतिजोधंग्रंतःसमीपइतिकिंचस्वाःरेहृत्रमीतत्त्वोतस्यांगस्यकिंसुत्रत्राश्रुत्र
मनेत्रश्चस्त्रीत्रत्रोंकारसमीपोयोजकारःसनांगस्यांतःयस्यवांगस्यांतःसहनाकारस्यसमीपःनतुत्रंतस्यतु

३३

ग्रस्यलोकवासूपगमेप्यंतराहृस्यावयवोवित्रंस्त्रीकृतस्त्रेगस्यांतंयत्रंतस्यातःतस्यसमीपस्यानोहृदिरितिवाक्या
त्रतइत्यस्माहृन्निर्नापेक्षितेतिवेदव्याकृःस्त्रंसमितिसूत्रेमनोरमायांसामीप्यंषष्ठ्यर्थइतिकरणत्र
दत्तरेधनात्रातइत्यस्माहृन्निराश्रितेतित्रत्रकेचित्सनोत्रांतेत्रेतिउसमसमीपंग्रंथनाग्रंतेइतिव्याख्ये
वस्तुतयिउशंकतेनत्रोवत्रंगस्यांतंयहृंतस्मिन्परेग्रंतंहृदितस्यातोहृद्धितिव्याख्यानंसनवान्तंत्राह्या
श्रयणक्लेशःनचांगस्यविशेषणत्वेनाव्ययीभावेनसमासेनतुविशेषणत्वेनबहुव्रीहिकारेतस्यतदंतस्येतिपरि
भाषायाःप्रवृत्तिरंगंविशेषणंयस्यतादृशेतिबहुव्रीहौसतीत्यनिष्टापत्तेःवर्णनादिनिर्देशेवाग्रंत्रोपेत्रत्रेतिसूत्रेग्रंगावयवोऽसर्वनाम
स्थानेत्वेनाप्यकारादिविशेषणतयासाक्षात्संबंधेविद्यमानेसतिविशेषणत्वेप्यंगस्यनदृष्टतिरिस्याऽनेरी
त्यादियद्यपिपुरस्तादपवादस्यायेननेतिसूत्रस्यापवादोनतुविकल्पस्तथापिबाधसामान्यविधा
नयोःस्वविषयेग्रंसर्वंबाधतइतिपुरस्तादपवादन्यायोत्रनप्रवर्ततइतिनावःमीयसंकोचइतिने
त्रसंकोचउक्तप्रयोगःसिद्धतीतिसेत्सनइतिकुमारीरमनविद्याराजविद्याराजमयव्याख्यानंविनाग
तिर्नास्तीतिकंत्रस्यानांगतिविशेषःनिर्णतासंज्ञायांकनत्साहचर्यान्नकपरेनगतिःतथागतिःसमस्त
तिरुलूनकोटिमेधिकुलिरमनेअसमुटिरेवृनंस्रावनोसकृत्कृत्यत्रेतस्मननिरुवेदिसत्र
इनोदात्तित्वात्सरेदीर्घइकारस्यात्रुः सनलिटिदृनिमित्तइतियदिकुसनिलिखिप
रेयोग्यसहतिश्रेण्याख्यानमाद्रियेततदाग्रेनमाव्यधनन्यायेनप्रकृतिवद्भावेनसोटयमेवपरंतु
यदुःपुंगतामत्रिजेजनिषतिरूपमत्रुंस्यात्तथतनाधवग्रंसर्वंनमितिनामःसिद्धिरूपयोरे

नि हलादिशेषप्रक्रमलादितिभावः एवंचोत्सर्गशदेशाश्रयापवादइतिपरमेवसंप्रसारणंभवतिनतुसर्वमेतिकेय
टाद्यकारसंप्रसारणइतिनिषेधोऽत्रनापेक्षितः केचित्तुल्लादिशेषेणयकारनिर्देशाद्यकिकारस्यसंप्रसा
रणमिदंमावकाशमितिअपवादत्वंनसंभवतीतिमत्वासंप्रसारणंतदाश्रयंचकार्यंबलवदितिबुवनाह्ला
दिशेषंवाधित्वाप्यस्यसंप्रसारणंसर्वस्मिन्निषेधसंप्रसारणंतदाश्रयंचेतिबुवनानावेउभयथातिदाति
संप्रसारणस्यधात्वादिशेषप्रत्ययविशेषाश्रयेणत्वपूर्वइतिसंज्ञाविशेषद्वयाश्रयेणचबहुवेरूप्य
बहिरंगत्वात्संप्रसारणंबाधित्वाल्लादिशेषेजातेवकारस्यसंप्रसारण्यादित्वाऊःघस्पेतिसंप्रसारणस्यासा
स्यांतगतियकारनिर्देशेरपवादत्वंनउच्चकारनिर्देशेरितिभावः लिटीतिकिंवाधिष्णेइहसमतइति३
त्रेवाव्यस्तेवावधीतिरूपकृपायांगतोवकारासावेवोपधर्द्वयमित्येवबोधमित्याऊःकदिकदिकंदय
तिश्रकंदिश्रकांदिकंदंकंदंकांदंकांदंजितराश्रादित्वनिरुद्यधंकस्वोच्चारणानापिश्रात्मनेपदमिच्छन्न
चनिष्ठायामादितश्चेतीट्प्रतिषेधधर्मिणीतिश्लोकंकण्ठमाह रेतिनिष्ठायामिटोविकल्पितत्वात्वर्णःचरितः
ज्वरोरोगेलोज्वरयतिश्रज्वरिश्रज्वारिज्वरंज्वारंज्वारंगमस्त्वनेलोगमयतिश्रगडिश्रागडिगडंगडं
गाडंगाडंपचमत्रापूर्वेडुवेष्टनेउत्सृष्टानुबंधइतितेनवेष्टनेनाद्योपीतिनिषेधशंकैवनास्तीतिभावः एो
पदेश्एवेतिप्रलटयतिनाटमस्तुश्रनाटयतिहट्टिर्निष्पन्नतइतितेनमितोऽकस्वइतिनश्रवर्त्तनइतिन्यासः ३७
निपातनात्परब्रूहिदितिनिपातनविषयीकृतमितोऽकस्वइत्यस्मात्परब्रूहमितोऽकस्वइत्यनइवनिपात
नेनबाधतेनउतेतःपरंविष्णुमुलोरिसेतदिसर्वःवन्वसंनकोवितंमुहिमायोमित्वाधेजुवादः

वनतिलोवनयतिश्रवनिश्रवानिवनंवनंवानंवासंतानादिकंसेतिवतुर्यचनइत्यस्मात्सर्वसामर्थ्यादितिश्रनुवा
देउत्तरइतेनोदित्वेनस्कायामिदविकल्पस्यनिष्ठायामिटश्चनिषेधस्यसिद्धःपुनरुदित्करणंयंस्यादितिभावः व
नतीत्यादीतिलोवनयतिनानादिकस्यबहुलंवानयतिमिस्वादिकस्यइतिश्रास्नावनुमंक्वेतिगणसूत्रेलश्रस्य
यार्धधातुकेतिज्वलितिकसंतेभ्योण्वुलितिनानादिषुणप्रत्ययेधातोरनेकार्धत्वाद्ग्रहिज्यावयिव्यधिवष्टि
तन्नेतीतिमाधवस्यायमाशयः सूत्रेईर्धातिएवपाठः सर्वसंमतःघटादावपीघर्तिएवसर्वैःप्रयुज्यतेयद्ययंकर्मो
तोनवेत्तर्हिहृग्रहोर्भेतिभाबुद्ध्यनस्कस्वोवेतिविभाषाकृञ्विधायकेसूत्रेहृग्रहणमनर्थकंस्यादतउदरउ
दरितिभाष्यकृत्प्रत्याख्यासुःनचहृविदारणेरूपकृञ्यत्नाभावस्यकर्मेतिवाच्यंभाहृग्रहणेकार्थत्वा
त्तस्यहिंसनसिद्धेरितिनृनयेहृग्रहोर्भेतिनयतिश्रनदिश्रनाटिनरंनरंनारंनारंश्रेस्तीतिश्रयंहिंसस्यमालोनोवाद्धि
लुप्तिकरलोतिश्रत्रव्यावहृतेस्वरतिसूतीतिसूत्रेसऊदितिवर्तमानेषिद्योऽहिलोसिद्धेसतिसत्यमोःपुषयूह्
लंधर्मसिद्धोपरिनाणंज्ञापयतिनचबुद्धिकरणंबुद्धीयइतिवैपरीत्यंकिंनस्यादितिशंकेष्टानुरोधात्सूत्रंइ
तिपचितेस्वरतिमास्वर्थंदलुग्विकरणस्यैवग्रहणंस्यान्नस्तयोरित्यपिनशंक्यंमास्वर्थस्यानित्यत्वान्तस्मा
द्धहिग्रहिग्रहणंयंसिद्धंकरोतीतिनकृतेग्रहिज्यादिसूत्रेपरिनाणंज्ञापकमेवेतिनकृतेग्रहिज्यादिसूत्रेपरि
पस्तिकंप्रतिपदोक्तेश्चोपस्तिकमितिपरिणाणान्तमितिव्याख्यातंचक्रुःपरिनाणयोःपरस्परविरोधे
नापरिनाणंवापिइष्टसिद्धयतिसतिचाप्यविशेषाद्गुणयोःप्रतीतिरपत्रयुक्तैवेतिभावः मारलोपलानिशामनमिमस्य
शमश्चावोबनडत्वस्यानित्यत्वान्नित्यत्वात्सर्वत्रकृषिश्चानमितिषधर्षेधुडितिपक्षेमंकृषयतिमारयतीत्यर्थः विधुवि

LIBRARY

रूपयति संतोषयतीत्यर्थः संरूपयति रूपं माधवमतेदर्शयतीत्यर्थः मतोत्तरेण बोधयतीत्यर्थः प्ररूपयति प्रारभतीत्यर्थः करोतीत्यर्थः स्यादेतत् निरामनंक्रापनमात्रमिति वदतां मतेश्राघकुड; स्वेति सूत्रेइीक्षणमा नोबोधयितुमनि त्रेतइतिइत्ति यंघः संगच्छतेनाममाधवमतेतुतर्हसकागतिरित्यतआह इत्यनिइत्ति क्रापनमिति रूपंहनियंसोमाधवमतेपिसंग च्छतइतिभावः मारलादिकंवेतिपतत्वेमतोमतमनिप्रायेणेोक्तंचुरादिषुउरुपनिश्चयेज्ञाने क्रापनेत्ववर्त्ततइतिवृत्तमाल त्यात्कथमितिक्रोधनेोईपधनोश्चलोमित्यात्कृसेवनमहितव्यमितिभावः सिलाषादिति पक्षेवेोधनेक्रोधनेोः क्रा पयतिक्रपधनेोसुक्रपयतीतिरूपंहयंमाधवमतेबोधंछेदिरूजनेउर्जबिलप्राणनयोःअत्रछेदिभिन्नचुरादयंतर्गणा यीजादिकःस्वार्थेलिजन्तभवतिआधृषाद्यइतिवैकल्पिकश्चादितिनावः तइत्यनिजिक्रामितिजिक्रांक्रापयतीत्यर्थः जिक्रयेतिजिक्रयापदर्यंतरंक्रापयतीत्यर्थः [illegible] जिक्रियापारेलक्षयतिक्रान्तमितिक्रान्तुंहिरण्यगर्भादिकरोतीत्यर्थः [illegible] तइत्यनिदुधीतिउन्मघ्नातिविद्रोत्यतीत्यर्थः कोविद्युजिक्रियापा

दुयतिदधिउन्मथनेउलक्षणेनक्रामितिक्रमीसेनयोजयंतीत्यनिपुत्रमितिक्रीकरादिदानेनग्रहकरोतीत्यर्थः धूनीरणेउदात्तावितिधूनिरयंवधनेनोदात्तरंगिसुकरणेस्वरंलावितिसूत्रेलघुः स्वनश्रवनेसनेश्रवनंनंस्वणं स्वनयतीतिसूक्ष्मयतीसर्थः श्रस्वानीत् श्रस्वनीत् श्रस्वनिश्रस्वानिस्वनंस्वनंस्वानंस्वानंघटादयोमितंक्रा इत्यर्थइति श्रनेनमकारानुबंधइतियाचक्षतेयुटइच्छायामितिप्रत्येकपादेशेरवादेकत्रवसक्रेमितंक्रामकारानुबंधकत्वं वाक्षेनमस्वेलविधीयतइतिभावः इतीजृष्जनीभ्रउर्तविसृपतयोरनोक्रपुक्रमलदीप्तोः त्रयोपिदिवादयुरंत राणेदेवादिकोसौवादिकश्चश्रमंतोःक्रमिगमीसादयः उनयतिरयतिक्रमयतिरजयतिहरणंरजयतिपक्षिणः

क्रमयतिगमयतिरमयतिहृतिहृतः एषांमित्रमितिमितइत्त नुहृत्रस्नेहनावप्रधानताश्रनुपसर्गादितिषष्ठ्यर्थे वंचमीसेवक्रेहनव्यवहरेयमितिनावः नमोनुपसर्गश्चेतिपाठानंतरंतत्रनकश्चित्क्रेशःश्राक्षेपिनित्यतद्दीर्घो क्षनस्यतनइतित्रयाणांसर्वधातुसाधनेसुश्रमंतत्वादितिनावः कर्मसंक्रामयतीतिक्रमेर्नोदात्तोपदेशस्येति हेतुप्रतिषेधात्तद्यक्तिक्रमइत्सेवसतवतिनउक्रामइतिसर्वेक्रमसाधनस्थाश्रासंसवात्इघक्रमनः वसक्तिनवि सोषत्वादिक्रियेतिसंक्रोमितंक्रस्वानश्रक्रमंतइतिनावः इतिकृदितिकेचिद्युजंतात्क्रमनाक्षात्सक्षाद्यलिस्त्रश्रक्ष्मी कृत्यतस्मात्रक्रमेतीतिलोपंक्रामयतीतिसमाक्षधतइतिनावः इतस्त्रोःश्रासइतिवनोः सर्वधातवःसेवेरमंतत्वाद्येति नावः क्षापयतिक्षपयतिक्षवयतिवनयतिक्षामयतिक्षमयतिक्षामयतिक्षमयतिक्षमयतिक्षम

तद्या।तिरिक्तं त ४७ वेसुस्थिताननमिति मूर्वंतपदादासेवधातोरिदमूपंप्रसिद्धंवेत्यसिद्धेत्यतस्तन्निर्देशाऽऽह तः यद्वागस्तृगतेरुपसर्गपाकस्या
वाक्षिप्तिनाव ऊचसंपर्चनादौ ऊचवऽशेनारेऽतिवर्गीयांतेषुपठितस्यनरिऽपावःसंपर्चनादावेवऽज्ञानाच्चि
त्रयुक्तोलप्रसयोयद्यास्यादिनिमनोरनादौस्तितंअत्रनव्याःअनेनैवग्रंथेनपालिनिनापिकुत्रचित्कचिदर्शनि
र्देशाःकृतइत्यनुमीयतेअत्रनघाअत्रनग्रंथेघत्वारस्यसंगापत्तेरित्याऽऽहः कोधितेनिबुध्यतेरेवानिर्देशकारिकासुप
विसत्रादर्थसंज्ञिनिनावःअकोसीदितिऽऽहंतत्रकृताग्रहेनेतीतिनिषेधेप्यतोहत्वादेरितिवैकल्पिकीहृद्धिः
हृदितिअत्रनव्याःज्वलितिकसंसेसइतिनिर्देशाद्दृत्करणमिहानर्थकमित्यनुमीयतेअन्यथाज्वलादिको
णइत्येवसूत्रयेदितिऽऽहः अनेनुगतोअनिदितामितिनजोमः अम्यात्रऽवीत्येकीयमतेनेहदीर्घात्तनेम
संगच्छेनचात्सर्वधातुकेऽर्धधातुकेप्रत्ययेपरेहलादौनामितत्रगृहेदीर्घैर्मेधेतेसंगच्छतेइतिविग्रहःसुप्रजाताविति लिनिः
हधुमृक्रुजेदुपसिनिऽऽडीनावस्पर्धःउदित्वात्क्त्वायांवेदृग्धिनाऽऽहुरिबुदित्वाबुध्वानिष्ठायांबुद्ध
निरूपणेचाऽऽरुपहनंवेष्टनात्सादयःपंचवर्षाःवाद्येनोडसंवादनाऽऽग्रहलंवादिऽग्रहलंपरवलिःवेलीविप्लुदि
त्वादिऽत्वात्पसेवऽग्रनोःनोतोपीतिऽतमातामहिषमचेनदिप्तऽग्नोतदर्शनादितिनावः खउखनिष्ठाखाद्यनि
ष्ठार्थवातुःगमऽनाग्रविभुक्षाऽऽस्वाऽसित्यतोऽग्रवीत्सनुवर्त्ततेऽऽडपक्षयाग्रोऽऽस्यतऽपक्षमऽलंखत
दाऽऽहऽक्षुधऽत्यादिनाऽग्रुः ऽग्रुः ऽऽग्रुः ऽऽग्रुः ऽ

मश्रुत्वार्धधातुकस्येत्यादेरितीडनुवर्तते ग्रहेः सिचि परतः सिज्यहलंतसंयुक्तस्येडागमः परस्मैपदग्रहणं चतदाह
एवमिति ग्रहिज्यादिभ्यः सीत् ग्रहेर्सिष्टाग्रहीत् ग्रहांसिष्टाग्रहीः ग्रहंसिष्टाग्रहं परस्मैपदेषु किंतदायतत्तारंग्रहंस्तत्र
रंस्यतो वा न स्यात् ग्रहेः किं स्वियात् द्वेर्मकरंलोद्यायतिदद्यौत्र्यासीत् द्युमास्तत्रेतिमारव्यानात्रेतेरजतिसतीना
मितिरूपनानिर्देशाद्वेतिनावः विनाषाद्युतिरूपक्रिरणासंज्ञाछायांमाल्यादितिनावः एवंशाछासेतिसुधिधवपि
मृतेरवयहलंइतिवो धृतेनास्यत्रिंशीतिगुणवसापच्यतिमेदवोपायतिवायतिस्तुकृतीतस्यहः उदितश्चेतिनिष्ठान
त्वंवानः स्रुस्रंवानुनेत्रिष्टसरःअदंतत्वादितिकेचित्तुअंगहत्रिपरिनाषयाविपुलालावंसमर्धमंतिघ्रागंशेपादा ने
गंधोपादानंगंधयहलंनत्वेवंकर्मलोध्रत्वेनोपसंग्रहादकर्मकत्वेनस्निह्यतिऊरुमस्मिन्नादिप्रयोगोनस्निधे
दित्येतत्रत्राऊः यद्यत्वेनकर्तृनिष्ठकर्मणउपसंयहस्तस्यैवधातोरकर्मकत्वंनान्यस्यनवतिस्रंसवतिनृत
तीत्यादेरकर्मकत्वंतदर्थंपिसंगृहीतकर्मणःकर्तृनिष्ठात्साधातोःकर्मणस्तद्यान्नाकर्मकतेतिध्वाशृस्नि
संयोगाद्योःशश्छरोनतदुक्तौवासुरिष्टृस्तेतेनसंस्रंधमतीतिवत्स्रदंगंधमतीतिप्रयोगेनेत्याऊः अग्निसंयो
गेसुवर्णंधमतिग्रहिनासंयुक्तोत्पर्वःस्रेष्यादीतिपलिक्नीतिनित्यमेत्वंवुङिग्रस्वात्ग्राग्रस्मेमनतिविद्योग्रस्त
मतीतृर्धःमन्त्रोग्रन्थासीत्ग्रदादिनिमातिस्थिनिक्षिनोत्वकृतस्यसंयोगादेःकिंचकरुचकुःतत्करणंस्यष्टार्थंतू
स्रुस्रोतिसिलस्रुरित्यादौ ऊकालस्तृनामितिगुणमजायमानत्वात्वकारोमंदप्रयोजनः दयतेर्दिगितिहित्यतोतिटी
स्तनुवर्त्तनादाख्यानःस्याद्विटीतिग्रहणमिमिनेतिटीतिग्रहोव्याख्यानेनादर्त्तव्यंसवस्वविषयेष्टधिवधिकेति
फलितार्थकथनपरतयातदुक्तिःसंगच्छतइतिवक्तुंपरत्रेनयुगस्पेत्यादितिवाक्यंगृहीतिग्रतीतिस्वाहिक ।

४२

योग्रहलंतुकानिहेरासुसोत्रःकयग्लोकत्रयेक्षिपानिहेरोयङ्लुपनिहस्वर्हरीङ्कतइत्यसमाहइतिवर्त्तते त
त्रसंयोगादिरेनविशेष्यतेतदाहसंयोगादेरिति अग्निसंयोगाद्योरइत्यकारोविधेयेगुणयहलंक्षिप्तयोनंत्रय
इत्यिकृतीतिसत्रात्सर्वमनुवर्त्तनेतत्रलिङोविशेषणंरिङ्शायशिइतिसूत्रायग्रहलस्यलिङःग्रहलस्यग्रा
मुवर्त्तनादित्यस्तिक्रियादीतिग्राद्यर्थधातुकइत्येतदनुवर्त्तमानंतत्रकृत्यतोविशेषयतीत्याफलिता
र्थकथनमितिहेयंसंयोगादेरितिकिंक्रियात्यादीतिकिंसंस्तृषीष्टग्राद्यर्थधातुकेकिंस्यात्सूत्रपतापारोगःप्रु
कःकितिएकाचउपदेशइत्यनुवर्त्तनेतत्रउकाविशेषणमित्याहएकाचश्चगंतादितिग्रितःस्रिनक्षश्रि
यात्तःचक्षात्रुतिःस्तिनुदात्तएवकूछःस्वापिस्वप्नेतिसुःसवमिऊचतिनकिन्त्वासुस्तिन्वमास्वेतिईत्वप्रसंग
त एकाचइतिकिंजागरितःजागरितवान्ऊर्णोतिसुनुवत्रावेनर्णुवितःउर्णुतवानितिसिध्यतिउगंतादिति
किंशयितःशयितवान्ऊर्णुतवानित

चयद्यप्यंक्ष्धातुस्त्वा द्वोपपद्येतनहिसिकारोनकर्त्रभिप्रायइतिमाधवमिश्राः ऊऊनोनुक्तमिच्छंतिऊनुवोः क्रियायु
वतिनोनुवतिमार्वधातुके कोकिंनुऊनवतुः ऊऊनुवःसंयोगादेर्धातोर्किंन्नदृष्टंतिन्नसंयोगसर्वस्मिन्नाविशेषणं
नऊनुवत्यत्रस्यात्तेत्रापुवंतिदत्तमाचियत्तिविधेधः सिध्यतिप्रत्ययविशेषणत्वेऽपिऊनुवंतीत्यत्रैवनिषेधःस्या
दितिभावःस्यादेतदृयङ्लुकःलुंदसत्रेद्युवतीत्वाद्वोपपद्यस्यस्यादसुत्यद्येत्यनेनार्द्धधातुकत्वाभ्र
यलोपयणादेशेनऊनुवतीतिकिमनेनऊनुवतीत्यादिप्रसंगवास्यार्द्धधातुकत्वमितिवाच्यंअनेकाचइत्यनुवर्त्तनेनोक्तदोषा
भावादितिचेत्तत्राऊनोतिदार्धधातुकंदृधिवोरत्तिरितिङ्सिनिपात
नाद्ङाषाद्यंयुङ्लुकिवोनवीत्यादौचसुवोरितियुलनिषेधेनप्रवर्त्तेतएवभाषायामप्रियङ्लुक्
मिङ्इतिवक्तव्यमतोद्यद्युवतीत्यादावतिप्रसंगवारणायऊनुवःकर्त्रभिप्रायेतिङ्लुग्लोङ्लुकोका
ङाषायामपिङ्कित्त्वेसुकृतवतीतिनाप्तुकादित्वंतुमाचियत्तिविधेधःसिध्यतिकपरत्वेऽपिनेकाचइत्यनुवृत्तेरिदमर्द्धधा
तुकंनिरवकाशत्वादतएवतरुवृक्षमालेऽऊनुवःलुगभावेऽपिङ्कित्त्वाद्गुणनिषेधेनऊनुवतीतिसिद्धं
उदविजेतिनारङ्ऊनियमाद्विङ्इत्येवतुचैकंदिग्गतौगातेगातइतिसर्वत्रोपपद्यतेवार्णादी
यंकृतेग्रातीडितइतिनप्रवर्त्तमानेग्रात्मनेपदेघुसंज्ञतइतिउभयवर्त्तनेइतितत्रगातेऽपुङ्सकमूपमितिलाव गौगाव
इगामहेनगातेगातांगातांगणंगास्वइतेगौगावइगामहेअगात्अगंऊगणंगानचस्पतिगातेरत्पादौन ४३
डंप्रवर्त्तइकारस्यचरितार्थत्वात्ग्रादेशइकारस्यनचरितार्थत्वंएवंसावेहितनपेहितविधेरपेक्षितविधि
र्यथायात्रिमित्तावःस्यानिवृत्तावनडित्त्वादेवतडःसिद्धत्वादितिभावःग्रादिकार्यमिष्टंएवंगातेगाधेर्

स्यादावातोलोपेसार्वधातुकेइतिलोपःफलेऽनंतरेदइतिनवगातेगाधेरत्वा
दोज्ञापकस्यचरितार्थत्वेनेहिस्वंप्रत्यपिधेकत्वेसतिनिवृत्त्यादेशःपरत्वेनडिलोपकारस्यइत्यादिना
ईकंपंचमलकारप्रथमपुरुषस्यतिप्रत्ययस्यनुपगमादितिभावःनुडवेरपिङ्कित्त्वेनुडितिग्रहणंकुर्वःवयोरतेदाङ्कवइत्यनेनेडभावंप्रतिनत्वंकर्तुंदिकथंनिरवकाशत्वंस्यात्तिङ्विषयेग्रात्मनेपदमूपमा
वादिविषयेङ्कतात्वेपिनिरवकाशत्वंतुनेमेवप्रतिपदोक्तेवमध्यमोग्रहणेविस्पष्टंनचस्पतिगातेरत्पादौन
लोपविशेषस्यसुपगमेऽपिमीनातिमिनोतिदीङ्क्षयेष्वप्रतिषेधोमानेप्रतिमास्यतीत्यादावतिप्रसंगःस्यादितिचेत्ग्राह्यत्वे
तिङ्ग्रहणंव्यर्थमितिभावःघुसंज्ञासूत्रेप्रलिदयतेप्रलिधयतीत्यादौलघूपधगुणेसिद्धेयेलाप्यकारेत्वंसिद्धांतितंनेगदनदे
तिणत्वविधौघुग्रहणंतस्यस्थानेघुप्रकृतिमाङितिपवनीयंयुष्मद्प्रकृतिश्चसाङ्चेतिङ्ङः प्रकृतिश्चकस्मात्का
कायांसन्निधानात्तदपेक्षोहिरयंदेवदत्तेनगकाण्यांग्निःनापिमामानेऽतस्त्रमीनातिमिनोतीत्यादिग्निः ना
ङितिङ्कारस्यबंधकत्वेवपवितव्यादिलिदिग्गादेशेनेतिदयतेलिटिपरेद्विर्भावंप्राप्तंदिग्गादेशाश्रयत्वेविशेष
विहितेनदिग्गादेशेनहिचशास्त्रस्यबाधःनचैवंप्रायः मीमांसकैःस्याज्जिनिर्मीमांसोरपिविशेषविहितश्रा
त्रासंहिबाधःस्यादितिवाच्यंविषयसप्तमीसिद्धत्वादुत्पत्तेःप्रागेवतयोःप्रवृत्तेर्नत्वात्दिग्गादेशविधेरुत्पत्ति
दीतिपरत्वमस्त्येवनतुविषयसप्तमीलभ्यानुरोधमतुदेतत्सूचयतिइयनइतिदयतेर्लिटिद्विर्भावेप्राप्तेत्रा
परत्वात्दिग्गादेशोयत्रनोक्तंपरत्वमुत्पत्तावकारणंयोरेवपरत्ववतीयस्त्वात्दिग्गादेशंविनाद्विर्भावस्यका
शत्वेपिद्विर्भावंविनादिग्गादेशासंभवेनद्विर्भावस्यनिरवकाशत्वेनपरत्वाभावेनदिग्गादेशोद्विर्भवतिङितिङ्सिद्धा

योगस्तत्रौवसंछेदो विषये अवर्त्तते जुत्वदृषितिश्रन्हृदत्र अस्तीनविष्यतोक्रेत्र इतिश्रन्यस्मिन्नितिसप्तम्येपरेहिर्कृ
नात्रागेक्षेत्रः संप्रसारणमितिफलितोर्थः अत्रसप्तम्यास्तीत्यस्तः सनादिसम्योक्षेत्रस्तत्रकृतिनूतस्येत्यादिवारुयान
स्यस्वीकारात् तेनत्रिष्काय कीर्यिषतीत्यत्रक्षेत्रः संप्रसारणंनभवतिप्रुजोहुविनिमित्तत्रात्रात्रात्रएवक्विोहुविनिमि
त्तत्रेनेतिकः संप्रसारणमितियोगविभागः क्रियतेएतच्चाकरेसाहचिपिसिचिलिपत्रपदेहिविरहरुरोश्रतिपतश्रस्विन
श्रच्छवदतीतिश्रच्छेत्यस्पवदत्योगग्रतिश्रात्तोप्राक्प्रयागःविधायाश्चेःतिटियडिचेतिनिदाडोश्चतिसर्वसूत्रमिहानुव
र्त्ततइतिस्वरःउत्तरत्रत्रिग्रहणंषष्यंतिनिर्देशेनश्रुतौदीनिसंप्रसारणेलीदावप्राप्तेःयङंशेहत्रासक्रियाधात्वंशोभ्रूयते शोश्रु
यतेयंप्रसारणंनेतिश्रन्यथाश्रुश्चास्मादिस्मादितिभावःश्रूयतेरःश्रवोत्पत्तिरित्यधातुस्मात्रहकारस्मेतिपरकृतमि
तिश्रतोजोपसुनसवतिश्राईधातुकोपदेशकालेयदुकारोतस्मितिव्याख्यानसामर्थ्यात् इत्रवर्णेतिसूत्रेयुलावेरुवोत
संगत्रादितिभावःश्रस्तुमीदितिनस्थितेश्रंतरंगत्वात्कुणायादेशोयुक्तस्यात्तस्यादेवहृदितिनिषेधोनवेदितिकिमने
नलिखित्वयहणंनेतिचेत्रत्रत्राऽःतस्मिंश्चतरंगमस्तीतिज्ञापनार्थंलिखत्रएतंनेनविरिल्यतिजिरिलोदार्यइत्युगंता
नाधिनीत्रत्र तंनावमिविन्वहिरंगाहृदिदेवनवतिश्रविरायीत्रत्रजिरायीत्रश्रवेरायात्रत्रनेनायादितिलिखिभ
नर्यादितिवेदेउदाहरणंतेनेतिउक्तंववार्त्तिकेकृतेकास्यनेकाव्यहणंकुंपाद्यर्थमितिनुंपतीतिनुंपनासर्वनु
ंपृतोवइतिकविकल्पुमेवकृत्वात्इतिन्यादयः॥ ॥ कृतेरीयङ्नोनोयंभाङ्धिकानिहृषीनश्चिकारांतःवंविकुंपृ
तश्रतिनिर्देशात्केचित्तुईयङ्इतिदीर्घाश्चिरणान्नोयमितिज्ञापितेइदंनदेहिसवर्णदीर्घमितिवमिकुंपियङ्मेवकुर्या
दित्याऊस्तस्मिंस्तंइदंतस्यैरनेकोवइतियणासवर्णदीर्घस्यबाधात्नवकृतेयङ्विधवकृत्वावेतिदीर्घापवादेरीय

ङ्विधानंतांतत्रेगिंत्रवत्वेवेतिवाक्यंयङ्विधेसम्पङोरितिहिज्ञापनेःकृपाद्यांवेतियत्रनेनकृतीयावघृणी
णार्थकाइतिनुप्रत्ययकरणेघृणइतिवामरंऊकृतस्योरधिःनुऊधिघमिनमोहलीनस्तुवर्त्तत्रादेरितिव्याख्यानात्
रुदिहिस्वपिहिश्वसादविकरहेर्धिर्नभवतिश्नाक्रियत्रत्रुधिव्याप्त्रत्वात्तद्धिकृतेस्तानिवृत्तावेनपुनर्धिर्नुम
ऊकृतावितिन्यायात्नेस्याऊःश्नेनुहेर्धिरित्यत्रस्तान्मादेशोर्योरपिऊकारश्चारणार्थःइतिऊकारस्यधकार
श्रादेशःतेनरुत्वेनुहृत्निर्नकृत्वानाप्तितातऊोधित्वंश्रसंगइतिमऊकृतसिन्यायात्प्रत्ययलक्षणमपिमास्त्रियाऊः श्रद्
सर्वेषांश्रऊार्णगात्रत्वोरित्यनुवर्त्तते गार्ण्यगात्रयोरित्यत्रहित्यनुवर्त्तते गार्ण्यगात्रयोरित्यत्रहृत्निर्नोकांनियारयित्वंसर्वेषांयहणं
तुङ्मनोःजिघ्रतिश्रत्रिहंतीतिनेर्गदेतिणत्वंश्रनुदात्तोपदेशेत्यत्रयतेवानुनासिकोपदेशइतिव्याख्यानेन
तदाममनेर्न्नस्यमिहनुवमस्तादीनांग्रहणंतस्यापिलोपःस्यात्तथाचमनःनतःनदःमीटःनुकःमथ्नातीत्यादिम
सिध्येत्तत्रश्रादेशप्रकरणेकृतिवमनोतरेषामितिवनतेरत्रसिग्रहणेवर्धमितिन्यायेःस्तुक्रिनिवृञ्भ्यःक्तीति
णनिषेधस्तेकृतिक्तिनःनोपःस्यादितिश्रनोंत्रलोपेतलक्षणेतिभावःश्रनुनासिकानुदात्तोपदेशानुदात्तयि
तयमिनीतिनोनीत्यादीनप्यनुनासिकानुदात्तानुदर्शयतिननुरुणद्धिक्षिपतिकरोतिदृन्नस्मिन्नास्यदोनवतन्म
धेसनोतेत्रनिमगवनामिसात्वेवरुपतीतिमपरिगलितःतनःरुतःक्तिनदस्यादीन्युदाहरणानितेनोस्यादीना
मुदित्वात्क्वायामिक्तिकयानिछांयांनेरुश्नुनासिकानामपितिक्तिमृक्रुःरहःरुजीतिकिंग्रहणेनाक्तिकिं
गंतांनंनजयानजग्रुरितियहणात्नामत्रेतेम्पापिग्रहणेरक्तिनयाभ्यंतरंगत्वात्दोहंतेरित्युपन्यस्तसूत्रानी
यतेतिसन्निपातपरिभाषयाविहेनुङ्नेतिवक्तुंशक्यमितिकेचित्तन्नमंदंग्रतोहरिष्यंतसवर्णसंज्ञास्यागग्रह

DR. BHAU DAJI ... ORIENTAL ... BOMBAY

त्रेक्षत इति वक्तव्ये त्रिप्रभृतिषु शेषे बहुवचनमिति एस्य परस्य [illegible] पितः सार्वधातुकस्येति प्रत्ययात्मनेपदादिकं कर्तरीतः सुचीनिर्
त्याद्यसिद्धा पत्रेरिति सावः आस्यमोकदाहरणयोर्बहुत्रा मीध्रुग्रस्यमीनिग्रसंतिग्रसमोच्छ्रसि क्रियलस्तुक्रियमि
दलादिसार्वधातुकमनेतरस्येत्यवर्तीतिकाशिकायामुक्तंग्राविग्रसा तुदुक्तसुग्रसमसः सार्वधातुकेष्वुदात्तीति पवर्तितन्म
तेसूत्रमिदंचुंदस्येवत्रलोतेर्विलापनेतोहुहिरितिनिग्रसेत्राशेर्विनाषेयेत्यादीकिंत्रलोवेति पितिकिंत्रलतिः सार्वधातु
केकिंत्रल्यात्रलोतिरात्रेतिक्रलीतिनुवक्तव्योवाच्यइतिक्त्समाप्तमसमाप्तावोपिकत्रमिलिताव: नन्द्राः संज्ञादेर्मिति
वर्त्तेयवकर्मधारयः आदिर्यस्यसमुदायस्यतेनसमुदायेनतदादेरवयवःपराङतिङंदिदिषतिइंदिदिवतिग्रडिद्विषति
ग्रर्विविषतिनन्द्राइतिकिंईक्षतेःसनिईदिदिषतेसंयोगादयः किंग्रालिलिषतिग्ररिरिषतिग्रवःपरांकिंईड्यिवु
सिद्धतीतिकृत्तेतोत्तनिडंदिदिविषतिइत्तकारस्यदिवादावेविदकारस्तुदिरुच्यतएवाचुःपरत्वात्तावादुदात्तइस्ये
तिउर्थदेइत्तकारएवलोवेनुरषाभ्यामितनेनेतिसावःसर्वत्रासिद्धीयमितिन्यायेनदिदिवतिनन्द्राइतिनषष्ठसाङ्गसिद्धंवोत्त
वंगृह्यतेतत्रषाङ्गस्यउतिसावत्त्रुकिंतत्इत्युदाहरणमग्राङ्गसिद्धंसमुदायोदाङ्गेदेतिइत्त्रिपादादस्यवेदवा
दिकंछिद्यतेसिद्धमेवग्रसिद्धवेनुविधानंकिंतुसिद्धेसतिविधानंनियमार्थंतेनस्तिङ्गस्यैवेत्यनुवर्त्तमानेपक्षाद्वानुदात्तेयत्रदत्तयोः
ङौङाटोरितिहिर्वचनंकदाचित्सान्नदात्तोग्रसोदेतिसमानजातीयमेवनियमेनहिर्वचनंसिद्धतिकिंतुषट्संत
इत्यत्रडस्यवर्त्तेटकारस्यहिर्यदर्त्रासिद्धीयग्रहिस्वइत्युक्तेरितिमनोरमादावुक्तंतत्रएवहुधातुग्रस्यइत्यत्रधम
क्तेनदकारेणसंक्रान्तेदहकारस्यविहितेसुवर्त्तमानेत्याऊः ग्रनित्यमितिन्यायेनहितिग्रहस्यहिर्वंनजिदिदिसपि
नामधातुधातुवृत्तौसान्नाम्नस्थितिग्रनन्तेरित्यनेनलवंहृत्वाहिर्वचनकृतेग्रालिलिषतीतिसिद्धमितिसूत्र

मिदंज्ञापकमित्यर्थः एवंचग्रालिर्नयेत्यादौद्वितीयत्रणाद्यानावःसिद्धःविलोपलोगाङ्कुरादिसइस्यतोऽडिदितिविजइस्यतो
इडितिवानुवर्त्ततेइत्साग्रायेनाहइडादिप्रत्ययइत्यादितेनसुलविकल्पेपक्षेउवङ्गुणोऽत्रेनासस्तस्यावात्यतःपितिसार्वधा
तुकेइतिजतोहिर्नुकिरुच्यतेतदाऽदादिभ्योदिऊर्ल्लेविलापेसिद्धेहिइतिसूत्रंनेटोत्यतइडीतिवानुवर्त्ततस्मा
ग्रायेनाहइडादिप्रत्ययादिस्यवीतीतिउक्तसुग्रासमइतिईदूसुसुधूग्रस्यइत्यत्रपरस्मैपदेइतुनेट्ग्रस्याङ्ग्रस्य
स्तासातांवुवःपेवानोविदोलटोवेतिवर्त्ततेवुवइत्येतदादिसंज्ञंचस्यतमितिसंज्ञयेत्यत्रवुग्रस्यइत्यादिच
स्मिंनिति प्रक्रियाजाग्रवादादस्यइत्येवमुक्तवलिस्याऊःवुवर्इत्यादेःकिंत्रवालिलिषतःकिंभूतःऊलीतिग्रच्चविधानादि
तिइकारमेऊलेऊलादित्वात्सावादिनिसावःश्रुणोतेरुवङादेशेसतियेननाप्राप्तिन्यायेनेतिसावःगुणाहुर्द्धीउपस्वा
दस्यवाधकोग्रयंनेग्राप्तःकःदीर्घइणःसिजितिग्रत्रलोपोस्यासस्येतोऽस्यासमेसनुवर्त्ततेसनोतिदीर्घतोतिदिइति
वकिंतिकिंइत्यसग्रत्रवर्त्ततिइदीर्घकृतेपरस्यासस्यसवर्णइतियङ्रूपसिद्धेःकिंतीतिसार्वधातुकेदीर्घस्यतदिदीर्घविधा
नंव्यर्थमितिवाक्येईयुरित्यत्रदत्तसंज्ञंचलीयइतियणिङ्तेरीदाधिषेयरूपकत्वात्किंचलिटाल्लुवर्त्तनिम
वाहत्यर्थमेवव्याकर्त्रासावादिनिपात्यतेऽतिएवज्ञापकात्इतोत्त्यंवुइहग्रत्रमेवुग्रयानिग्रयावग्रयामतवुःमध्यमेवेःएते
एतन्नमेवायमूएवेएतइत्यादिनिग्रङ्गसावेतिदीर्घः एतेर्लिङिइडग्रार्धधातुकइतिस्वरूपकथनार्थंग्राङ्गिसम्किंतिति
ङीतेतावतैवेष्टसिद्धेःउत्तयत्तस्याग्रयइतिग्रेतादिग्रादावव्यवविग्रोषवाचिनोतदयदित्तर्हिसग्रवयवबुधीएवारे
ग्रग्राश्रीयतेतदातस्मैवपरस्यसंज्ञमादिवग्रावः क्यात्पत्रवस्यादिमत्वात्सर्वस्यांतवग्रावोनस्यादेकमोनया
वेहयापारतंग्रविरोधमरितिग्रावः नन्वेवंतर्हीदंग्रस्यसुस्मिंउतमितिपदत्वेनस्यात्परादित्वेरामेतिग्रसन्नेर

धवः बकुवचनपरइतिअस्मिन्सूत्रेतदिसध्यमेवक्रियतेइवन्मलिटिऊङ्मध्यमेऊङउत्तमेउङ्ऊमडुटिवक्कारः
तिदिक्यासुःकुर्याकुरित्यादयोप्यसाधवःकिंपरइतिअस्मिन्सूत्रेवचनकरणंकिमर्थंविमेसादयःसाधवइतिदिक्
विहेतवोवाक्यमर्थंनउपयुज्यतेनविद्यतिनिर्दिष्टोरथवद्विहितपरस्मैपदेतावान्नेतेअनेनेदाक्तदाएवेत्रेतिजोहो
तुगितिअत्रइतिसूत्रेमन्त्रेघसेत्यतोनेरित्यनुवर्त्तत्यतःपरस्मैनेहुगितिवाऊर्वतांमतेनेदमुक्तंनिष्फलंपुनरुक्तेनैव
तुगितिनिर्देशोधंपुरुषवचनेइतिप्रथमपुरुषोबकुवचनंनेस्तर्शःपरस्मैपदमपिवक्तिनमेवेतिकेषांचिन्मतेन
मंव्यनिहारेतद्विधतिविदांकुर्वांतामित्याऊःनेमेतिविश्वयेदित्यत्रशाकटायनगालवःसिद्धइ
तिशाकटायनःएवमपिविध्वस्तमित्यत्रेडनावःकथमितिचेदागमशास्त्रस्यानित्यत्वादितिगृहाणअतएवसार्व
धातुकेतिकिंकरोतिकरोषिलुकोऽसिद्धत्वादितिसार्वधातुकग्रहणमुत्तरार्थमेवनाश्रयणंकरणंतत्पू
र्वंगत्वासार्वधातुकपरत्वमाश्रीयतइतिहुझल्भ्यइत्यत्रसिद्धत्वेवलनिस्यायोगेशोपिनास्तीतिकृत्वेदमभिधीयते
कर्वेत्यनुवर्त्ततेपरस्मैपदमितिऊङजङशोतइतयस्मादेवंविधंतस्मादितिविधिकर्वेतिवाक्यंतेवेष्टमिदोपदंतानु
ष्टुन्निमंदप्रयोजनमेत्याऊःतद्विधत्वेकेसीत्यत्रातिप्रसंगात्सर्वस्मादिसर्वेमरांतत्वान्नप्रसंगेरश्रोयः अतएवदितिसूत्रा
दतऊत्यनुवर्त्तत्रएवंसुकुंनाकुमित्याऊःअमोरितिनाकंक्षादित्यासरूपमित्याहुमाम्स्तोश्चेतिप्रस्योदाह्र
णमंधंत्सीत्यादिकिंतिकिंरूपंहिअस्तितपरकरणमाप्तमित्यत्रहाऊगमेहूतेतस्यतोपोमान्हिस्तेनदर्घनिष्कर्ष
मुत्पादयतुपरंमुक्तानविध्यतिघसेरदाएवमजेतस्यतोपःसुस्थिस्तेर्वस्मेतिनाप्तोदोमपष्टेदेहिधेहिप्रकिर
णादितिनस्येवमादोऽसिद्धत्वात्असोरित्यस्तोपोमनवेदितिनपरकरणंनत्रव्यर्थमितिचेदुच्यतेनत्रास्त्रग

तिस्यताज्ञापनायतपरकरणंतेनदेनउरित्यादिसिद्धमितिस्यादेतत्सूत्रकेचिदुद्ग्रहणस्यनिष्फलत्वेनपरकरणस्य
ज्ञापन्यार्थत्वेनसिद्धेवचनाउरितिसूत्रेचपरकरणमेवज्ञापनीयमितिवाक्यंत्रयमेवकुर्योरवाद्यर्थमात्रस्य
घवायतत्रपरइतिसुवचत्वात्तस्माऊज्ञापनार्थमुद्ग्रहणमावश्यकमितिऊःउपसर्गादाऊस्यादाऊसइ
तमांतमस्यंशाऊषश्चेतिपावेशाऊस्यांमितिनिर्देशोनयुज्यतेइतिशाकंपार्थनपावःआमादिकःपरस्मैतिशेष
मस्तेःमस्यविशेषणंनतस्तेःतेनशाऊरस्तीत्यत्रनषत्वंउपसर्गेणादिकिंदधिस्तात्सूत्रस्तेःकिंपरिस्रजतिमृजूष्टौ
अयंनषितस्तिदादिपावसामर्थ्यात्मृजेर्हिःगुणापवादःधातोःस्वरूपग्रहणंतत्प्रत्ययेकार्यविज्ञानमित्यार
धातुरित्यस्यमेकिंकंसपरिमृज्यांक्लिंतजादावितिएतच्चाष्टाध्यायांवैयाकरणानांमतंइहोगुणहलादीति
सूत्रेनाप्यकृतास्वीकृतंमृजीतिऊऊलन्यइतिरुर्षःपस्वमुनजस्वानिवृत्तादेःसार्वधातुकस्येतिवृजादेःकिं
कृदंतिसार्वधातुकेकिंमस्याधित्वंनेतिसऊऊतावितिस्यात्रुर्धिरितिस्तान्मादेशादेरिकारस्यारलार्थइत्यादि
शाऊसमाधत्तेइतिनावःकदस्यंचवस्यःकिंनागर्नेतिहिअजागःप्रकृतिप्रत्ययेत्यादिएतादिपेतसार्वधातुका
दृक्षापेक्षत्वाच्चबहिरंगतमडीशःअवदतिइरितोवेत्यत्रउग्रोदीतिनाप्तिसिचइत्यत्रनेनउनपिमा
वधानेनकृदादेःपरस्यानावान्मुमुपउरितित्वितःपिइतिमंप्रत्ययेणतोहित्यूपिस्तिस्मादितिस्तीतिकिंने
तःमसेतिपंचाद्यंतेनाःमुमुपउरितिमस्तूतिःसुषमाःविषमःअहिर्बुध्नइतिनेनषत्वमहित्यस्मादेवसुपिरूपानावा
दितिएकदेशविकृतमनन्यवदितिअत्रवर्त्ततेतस्मान्नित्यंसत्रेशेषत्वात्षत्वमस्त्रेषादिरूपेणसत्कार्यप्र
तिस्थानिवद्भावाद्वालावादिसाऊःवसुनसुस्मानिवदादेशइत्येनंप्रतिपादमिदुच्यतेतस्मादिहसमा

५७

रोपधयोरिति षष्ठीनिर्देशस्यैवार्थमाश्रित्याह निहत्रिरिति त्रयं नावःस्थानविशेषणमित्यस्य करणात्र
रोपधयोःस्थानेरमनवतियत्रस्त्रिनिर्हरितःस्थानषष्ठानि निर्दिष्टविधीयते सतत्स्थानेसवतियथाइकोयणचीत्यादौ
यणादिःप्रकृतेरुरमोनिर्दिष्टस्थानिकत्वात्रोपधयोःस्थानेनसवतिएवंवास्यार्थादेशागमत्वेनवतोयद्यागमः प्रस
यागमत्वेइतिग्रन्थेवेतादृश्यास्थानमस्युक्तमितिमत्वासनःक्वचित्सतोलोपमनुवर्त्तमन्त्रिनोरोपधयोर्लोपिःरमुआगम
पवेत्याहुः परेत्वत्रस्तोरस्यरन्यतरस्यामितिवसूत्रमनुरमः कृतिचेदुःरमइतिरेफकारस्यकारालोपयःसंघात :
तस्यकइत्यादेशस्यादिसर्वः ततश्चप्रकृतिसर्वकोनकृनंवसजेत्यादिसिद्धतिकारनावपक्षेउत्रकृकोत्र
कृनंवस्त्रकृतोंस्त्रितिउकारपक्षेत्वष्टिर्नृत्यादिसादिदृश्यावेमंप्रसारणेसतितदेवरूपंएवंक्वचरीतकृतइत्या
दौरीकोरेकस्यानिष्टनिवारथिउंअनुदात्तोपदेशइत्यतउपदेशग्रहणमनुवर्त्तमिदंहीनुनाऽनुदात्तेनसंयुक्तितिरमागमं
वाधित्वासंप्रसारणमितिसर्वविप्रतिषेधश्चनवक्तव्यइतिमहदेवलाघवमित्याहुः इदंचरसोर्वर्त्तिनात्सिद्धमितिवा
ङ्निकाशयवर्त्तनिमेवनत्वरवंक्वचनादित्यस्यवाक्वचनादिनिर्देशःसाध्वकारेसुस्त्रनिद्रुतेत्यत्रसायमेवास्तितिवद्
ङिरमागमस्यानार्थेइष्टत्वेरूपविशेषेतात्पर्यमनोरमायांमहतीहिरेफाकारमकारसमुदायस्यकृत्वावेपंचदोषाःप्रविशन्ति
वसकर्तुःवसकर्तुरित्यादौष्टेवनतुःवनतुरित्यादिसातनत्वाश्रयुलेनसिद्धिःकृनावेसतिक्रमसंयोगादित्रिवर्त्तिदि
तिकिञ्चप्रहृत्वात्तन्निषेधात्तस्यनावेतीट्किकृत्वात्विनर्कृतीत्यादौष्टेविनर्कृतीत्यादिसात्कृनावेरुर्लताहेतिमनः
किञ्चप्रहृत्वेःसिडभिन्नोस्तडिःनर्कृष्टेत्यत्रस्यष्टेत्यादौष्टेतत्कृष्टेत्यत्रनष्टेत्यादिस्थानिवद्भित्त्वावात्मनेपदंस्थानिवत्
लिङ्गेनाङ्डिःत्यत्रवनर्कृदितीष्टेत्यत्रविनर्कृदित्यत्रिसाहरणमथवादत्वेनर्कृदितिकृत्रहणोपन्यासःतत्पुनर्नित्यमत्रका

५६

वात्तस्यतडतीत्वेदीर्घोनघोरितिप्रहृत्वेःयद्यपिउकृदित्यस्यैवैकस्यिकत्वात्प्रत्यनर्कृदितिसिद्धेवतथापिप्रकृत्यंश
उदित्यनिष्टस्यादिनिलोपेकृतनर्कृनइतिस्यादेस्तादृशंरूपमिष्टमितिसिद्धेतत्रंवनर्कृनष्टेहितादृशंरूपमिष्टंन
उपकक्षामास्नेउनघोरेकार्द्धत्वासुपगमेप्राचीनाश्चत्वारोदोषासुदृष्टाएवनहितेपिधात्वंतरेणसुपरिष्काःअपिचिहिनष्टे
रपिधत्वेतोर्गुणानावादनुदात्तेनेत्रात्मनेपदिनात्वंनर्कृउरित्यादिरूपस्यतेनाप्यसिद्धेःसघात्रनष्टेकृदासत्वेननतःप
रेकांसनृजिङ्क्विवामिश्रागमश्चेत्यात्विनर्कृतिवर्द्धीइत्यत्रसर्वेत्यादिरविशेषेनसमिष्यतिएतेननकृनेहीत्यत्रदेशइतिपक्षेपिवि
रसःस्वेकिरुपलक्षणमंगात्किंवास्मिन्पक्षेयदुक्तंपक्षिकोदोषःवधादेशवत्तस्यासमस्तरूपादेशेपुनर्द्विर्वचनमप्रकृत्यं
ग्रहणानिवत्तेनत्रनस्यासेतिनिषेधस्त्रीकृतेपिद्विर्वचनेकृतेस्त्रीकोऽसमस्मरेवेतिकगादिरहितंबासर्जितावास
र्जिष्यतीत्यादिरूपंनेवसिद्धेत्यदिदुक्तावघवपक्षपतितत्वात्तत्रंविकाप्यतेतर्हिनर्कृरसोरितिपरित्यागसिति समुदाय
मत्रैवविधायतांतथाचनकोपिदोषइतिन्यायमत्रसंग्रहःरमस्त्रिवेदपितिरमतिङ्क्विकृत्वपरित्यक्तेदोषा
नत्रसंतिकृतेचदोषोयइत्युक्तिवाधिकंमासमस्यस्त्रिजुत्तावोनवेदंतेर्वधिर्यथाहिंत्रंपुनर्नलस्तेतस्यानिवत्ताद्धे
रिवरतस्मादमुयद्यासमंस्वत्रंसुरमोरितिसर्वविप्रतिषेधेनेतिनित्यत्वादित्यपिमुक्तंसंप्रसारणात्परंधात्वोरे
फस्यपश्चात्तुरमागमरेफस्यैतिशंकांतरश्चाशंप्रसारणस्यनित्यत्वेनेतिशंकांतस्यानुरोधेनकृतात्रकृतप्रसंगित्वेनापिक
विन्निमत्तकारान्तविजरइडइडृदित्यसेतिसूत्रान्मेकृकृतायस्यादिरित्यनुवर्त्तनेनेनइडादिप्रत्ययोत्पन्ने
इतिमत्वारमाग्यांसिद्धंनत्वास्त्विटइडित्यनेनत्रनमेकवचनंगृह्यतेतावघवतिविजिधात्वेत्यत्रैवत्तस्यात्तनुवर्त्तिते
त्यादौतनश्चेष्टसिद्धयर्थंइकागमोग्रह्यतेतस्यउदित्त्वंसर्वधातुनामित्यत्रगुणस्यासंप्राप्तेरतोऽकृणयाऽकृवानकृण

तत्त्वबो। तिर्दंत
६०

MEMO

स्यनोः प्राङ्नेर्ग्रहेर्ग्लिजुच्यतेऽतिसिचंतादिति ऊसञ्चवरूपेण ग्रहश्च ऊत्वाय्यामितिनिर्देशाद्ऊऋशाप्यमर्थ्येतियुच्ऊत्व
नातत्प्रानंऽनंनिरूपणमिसाऽः वेत्तुप्रतंत्रनेत्युक्तिवंचनंवदिकरणस्कार्यामिदिकत्यार्थत्वाल्लिजनित्यःवंचयति
वेंचति वविस्वावंदित्वावक्वावेंक्लिंचृतश्चेतिनेटःकक्विवविकल्पनात्साक्विकोनतोपःऽऽऽनेऽनिसंनिश्चयांऽ
वक्रंयस्यविनाषेतिरणनिषेधःनाम्नोवेतिवाग्रहेत्याचष्टेग्रहवेतिप्रातिपदिकमितिग्रन्थेश्च पिदृश्यतऽइतिसूत्रेग्रन्थे
नोपीतिवचनप्रामाण्यात्ऊऽर्ध्वात्स्मयतेऽप्रत्ययेटिजोपेऊगतीतिसमासेनिष्पन्नमितिपर्धःव्याख्यपिऊर्ध्वसमिऽो
जडादिषुऊस्मयतेऽत्यादिसिद्धं तथापिऽऊस्मयतेऽत्यादिनासिध्येऽपमर्गस्यधात्वनाम्नवधानाच्योगात्ऊस्मायंव
क्तेऽत्यासर्ध्वमपिऊस्मेतिसाधोऽर्धवान् ॥ऽत्याऊस्मीयाः॥ वर्धमर्वोपिचुरादिलिचूपाद्धिकऽतिपऽकेगुरोश्च
हलऽइत्यप्रत्ययःचर्चकपानिमीलनेएकनेत्रनिमीलनेवायंशाष्टस्वत्वात्कालःकालपादीनामितिपत्रेऽुमण्यंतेषुख
दंतेऽन्यधाश्चुतेऽनयातत्यतिदंतीपेतोमानार्घोग्रऽर्घंप्रतियत्नोयुणाधनेऽर्जयतीतिसंग्रहात्तात्पर्यंघुषिरवि
शाष्टनेप्रतिज्ञानंनिषेधाद्धिगादिघुषिरविशाष्टनऽइतिसूत्रेणाग्रविशाष्टेननिष्ठायाऽइतिविधीयतेविशाष्टनाग्रहितं
स्यादनंतरानिष्ठाग्रहणेवलीत्वावधानात्तथोघुषिरविशाष्टनोर्निष्ठादिकादेवनिष्ठायाऽएवनिषेधोनवेतिकिं
विशाष्टनग्रतिषेधेनतत्तथानेनैवविशाष्टनप्रतिनिषेधेननिस्वोऽस्मिलिंगितेऽज्ञाप्यतेऽतिनावुःऽरिकरणादपिलिंगि
कस्यःसिध्यतीतिकिंचित्ज्ञित्प्रयोगऽतिकिंवाकोनाःतेंऽतिसंयतनिकारोपकारयोःयत्नोवाग्रेषोवानिकारःनिराक
रोपकारयोरिदंवानंतरंक्रियानिर्घटेचयत्नेवैषनिराकरणंतयेदमुपकरणौनिसोऽयंधन्यधनयोःप्रतिज्ञा
नेऽस्तुऊऽग्रस्मार्घःयस्मादुघुषिचऽर्धंयतधात्वंप्रयुंजतेनिसःपरस्मागेचेत्प्रयुज्यतेतदाऽयंधन्यधनयोःप

तिदानेनऽतऽइतिकृणंनियात्तयतिप्रतिदानेसर्धःश्रंथुंविंशषणंव्यावर्त्तनंतुवोऽवकऽकनेऽधातोलिंस्यात्तावय
तीतिनिश्चीकरोतिलिंतत्तिवेत्तर्धःरूपेश्चऽकयेलिंस्यादवकल्पनेऽशास्वदःऽग्रनिंव्याप्तेऽग्रऽऊस्मादितिसर्ध
त्रऽग्रधृषादाग्रधादितिपरस्वऽग्राऽोऽसिद्धिर्धतायाःसर्वसंमतत्वेनतन्नश्रुपतितेतत्रापितेवेत्यव्याख्यानमुचितमिति
नावःऽग्रनेत्राऽ.ऽर्धकातवदःसकर्मकालिंऽतिनावस्वुःऽग्रास्वदीयेषुधातवःसर्वेसकर्मकाःग्रारयतीतिऽग्रय
त्तुरादावेवंघोतेगतःपुनपावस्वुःऽग्रनिंतत्स्वादइत्येकऽइतिऽग्रस्मिन्तेऽर्धेत्रापास्वादःसकर्मकाऽितिपक्षंनवु
दीर्घपाठोव्यर्थःऽकस्वपोऽेषुधातुऽग्रास्वादयतीतिमूलेणऽऽस्वादनग्राऽदीर्घस्तिनिमः?ऽदिरवदिमलीनांवे
तिमत्रेणऽग्रस्मामेणःपरस्यप्रस्मनकारोनऽषत्वमितिवऽऽमाणत्वात्सनंतेषिमिस्वादयिषतीत्यादिरूपंऽुसने
वेत्यनिषेस्वादऽग्रस्मिन्वदंतिऽस्मात्सदीयाःऽग्रधृषादाग्रधात्वाभावात्योगएतावताऽलिंऽतिसंऽधत्तेऽग्रपोही
दितिलिंऽनावपक्षेऽग्रनिंऽोयमितिनावःलीऽदीकरणेऽतिताऽतीव्रयंकानिंऽेंऽइतिमाष्यकारोस्याऽतिनाषा
लीयतेरिसात्वंमिऽनप्रवर्त्तनऽतिधनयतिनेनेतिवरीनेंऽतोऽेतिवदीर्घःलिंऽिचूयतिग्रात्मनेपदेऽुदृषोष्टवर्ण
षीष्टतिऽंमिऽोऽात्मनेषदेऽिंतिवेऽनतिऽौतिऽदोदीर्घनिषेधुःऽऽऽनावपक्षेऽस्मेतिकिंत्वात्मनुणःऽुऽिःग्रत्रा
रीत्यग्रवारिणंग्रवारिषुःमिंऽिनपरस्मैपदेऽिंतिदीर्घनिषेधःग्रात्मनेपदेऽुग्रवरिष्टग्रवरीष्टऽऽनावेमिंऽोलोपःग्रहतरिंऽ
लिऽनावेग्रद्यमनिमिंसाहरेऽेतिग्रशिरुदितिशातऽुपधेतिक्षःऽपग्रनिट्सुग्रपानिर्देशादृयंयेऽितिधनयतितर्पि
तेतिऽुदीर्घऽदिन्नानिंसाग्रोनेट्कवलनिम्पलंवलुतःऽुलवात्ऊत्वेऽेतिधुम्ऽकंपनेऽस्मर्धःग्रवाधीदितिग्रमति
वऽीतिऽुकानिर्देशादऽनेतिनावेःवविस्वीतिग्रंप्रकारणंऽेयात्ऽेप्रमर्ष्टनेकेचित्वादितमाऽुःतन्नतेधृष्टःऽुऽग्रमते

तत्त्वबो० तिङंत द्वध उक्षितः नन्वत्र निष्ठाशीङित्यादिना येलिषाय्यः किं त्वनिषेधकुलेनावामितिवेदत्राऽः आदिस्त्वादुर्यादादितएवनिषु षेत्सम्तत्रग्रहणात्तन्नवआदितोनिष्ठायाइड्भवतीतिशंकाविज्ञापनायवादिकर्मणोरितितत्संज्ञवादितिस्थाधृधीया युज्यादयः अघादंताइतिवक्ष्यमाणेपुधातुग्रहणंसाक्षयदोऽकारः नन्वुच्चारणार्थत्वंस्थानिवत्वान्नद्विरिति अचःपरस्मिन्निति सूत्रेणेत्यर्थः नवस्थानिनियतिच्यर्थंतदेवस्थानिवदित्यनेनातिदिष्टेनत्वादेरप्रयुक्तंवायतिरुप घानायकः पायकइत्यादिनामिषेदितिद्विरुच्चरितिवाच्यं अचःपरस्मिन्निसूत्रस्थानिवदित्यनुवर्त्तशाघाधिका रएकाश्रयेणनावास्तावद्वुनावप्तिदिप्तेइतिसिद्धंतात् ॥ स्थानिनिमित्तसन्नवंस्यादेरादेशोप्यनावात्स्थानिनि यतित्वन्नवतिनादेशेविनन्नवतीत्यत्रउनपदांतसूत्रस्थयजोपादिग्रहणमेवलिंगमितिदिक्ईदृगणाःअत्रस्थ स्वरेत्यत्रयोऽन्यत्रकारेणानुवर्त्तयितव्यंतत्रनगदीगदीयत्रएकानिर्देशात्तेनोपःअनेकाचत्वेनाषोपदेशात्वात्पत्वं न भिन्नत्वेषति स्थानिरूपा उ षोतिलोरित्युव्यथामंतेत्यादेशःस्तनयित्नुर्वर्षुकःपतगतोवागण मत्रमिदंरूपयतीतिरूपोरोऽइतिनत्रवर्त्ततेतत्रकृसामर्थ्यात्स्थ्यृत्नाकृपत्रकृतिकल्पंतस्यउधत्वंतर त्वात् स्थः आशुभिक्षाईषाअवनामदितिग्रहोपप्तस्थानिवत्त्वात्सोवर्डीसुपधाकृस्थान सत्वविसुनोऽर्जन स्तम्यकर्मवैसुन्नंअषोपदेशत्वादितिग्रनेकाचूत्वादितिसावःग्रामंगोत्वनइत्यतोत्रस्थितिग्रयंधातुःइतःप्राङ्मू लरूपकेनउक्तोपिपतितःपुस्तकांतरेपुनृपूःकेचित्तुग्रामंगोत्वनइत्यस्यरूपपतितत्वेविपंतसामान्ययोगेइतिउ प्राक्पतितमेवतत्त्वेषत्वसामेतिधात्वंशयंग्रयोगेवर्त्तते ग्रयोगश्चगोत्वग्रयोगपरःसवर्णोत्वनमेवेत्येवंरू पकारात्रायंवर्णोविद्यतेस्मिन्नसगतिंसमर्घयंते गृवेषमार्गणमन्वेषणंउनपरिदेवोग्रस्मात्सोवडि द्वित्वात्स

रत्वादंतरंगत्वाच्चग्रहणेनग्रजादेर्द्वितीयस्येतिलिचासद्विर्वचनेअनन्नदिसनिष्ठंग्रयज्यतेकिंतुअनन्नदिसेवरू पमिष्टंतच्चनशाष्टस्यद्विर्वचनेऽचीतिसूत्रेणाद्विर्वचनेकर्तव्येग्रत्नोपस्थानिवद्भावा न्निषेधाभावात्शाष्टस्यद्विर्वचनेसतिघीतिवाच्यंलिचेर्द्विर्वचनेसतिमित्त्वाभावादतग्रादुग्रोःपुयण्ज्यादिसू त्रंलिंगमितिकेषांचिद्भ्रमेनिवर्त्तयितुमादृयतयोरितिग्रयंभावःयिशुद्धरज्वशांसनियतीवर्त्तते इतिसूत्रात्सांहृद्यौतिस्तोपरस्यसनइत्यागमेहेतोर्द्विर्वचनेऽचीतिस्थानिवद्भावादेशनिषेधाभावउक्तोमित्येवद्वित्व मितियुपविषतेयुपविषतीसनिष्ठंग्रनञ्पेतत्तत्रशुग्रस्मोवर्णस्येत्यार्धधयोरित्यपोक्तिंग्रन्यथाषिप विषतेविपविषतीतिनसिद्धेरितिवर्गग्रस्मादारेस्मादिपुयण्ज्यादितिवर्गादिग्रहणफलंतुग्रवीनवत्ग्रमी मवत्ग्रराखत्ग्रलीलवत्ग्रजीकवत्विन्नावयिषतिमिन्नावयिषतिरिन्नावयिषतिलिन्नावयिषतीत्यादि रूपमिद्धितिवाच्यंतदुरूपाएवंलिचिपरत्वादंतरंगत्वाच्चद्वित्वादौकृतेद्वित्वेसतस्यासेउवर्णस्यउर्ध्वसत्वाद कारस्यसन्नतइतीत्वेनरूपसिद्धेश्चतोवर्गादिग्रहणंव्यर्थंप्रकृत्यार्थंक्रापकमितिभावःज्ञापकफलंतूक्तयत्नः पुयण्ज्यादिस्थाग्रासिसूत्रबोधंतद्यथा सुक्षावयिषतिसुष्ठुवतेतुदुरियाचरतिउदुवतिसर्वप्रातिपदिके सइत्याचारेक्विप्रत्ययांताद्धातोर्लोपिनउदुग्रावयिषतिवर्डिःग्रोरूवतेतुइतिग्रोधातुस्तत्तोण्यन्तुग्रावयिष तिवर्डिःग्रतएवतेतुनावयिषतिग्रयंनवत्रस्फारयिषतिग्रयंपुस्फुरतत्त्विस्फुरोर्णाविति वाग्रात्रंग्रपुस्फुर इत्यादिषुलोपेउकारस्यवर्णांतवतिस्फायनवृद्ध्याद्यस्फायिक्षावयिषतीत्यादिग्रन्यत्रेतत्तदेतत्सकलमभिप्रेत्य वार्त्तिककृतोक्तंग्रोःपुयण्ज्यादुवङ्स्थानिवद्भावेज्ञापकंलोपस्थानिवद्भावेप्रतिषेधस्यासुपकल्पेग्रय

कारेणतद्योक्तमितिवक्तुंशक्यत्वादितिचेत्मैवं तद्यादिप्रतियत्नेःप्रयत्नोत्पाद्यसंस्काराश्रितत्वात्पुरुषादिशब्दवत्
निवर्त्यकर्मजातीयापेक्षत्वादितिचेन्मैवंसतिप्रकारोवहत्यत्रकुमार्गेणसिंधोर्घस्वकेलसाधनायोग्यादितिदिक्
संकेतचक्रवारोऽत्रधातवःपाठांतरमितिपंक्तोवनइत्येतंयंतंग्रंथेकात्स्न्येनाथोपदेशात्त्वंनेतिध्रुवयतिश्र
तिस्तेनदितिदृश्यतेऽस्मिन्श्रुत्योपलब्धानिवस्तून्यनुलुप्तिश्रुतयुक्तत्वंतत्रग्रंथोपलब्धत्वंभूवयतेइतिमा
र्गयितिमार्गतीतिउमार्गग्रंथेवेलोऽस्माभिर्धीयस्यस्मर्ध्यअर्थतइतिहेतोर्वोचलीयानिस्त्रोपान्यद्धिःशोपदे
वस्तुहृद्योऽनायंपुकिंवाघीयतेइतिरूपमाहतद्वत्तस्मात्मन्वार्थवेदयत्यनामिस्तायुक्तत्वादेवेतिवाक्यंत
त्रप्रातिपदिकमग्रहणात्अदंतत्वंप्रातिपदिकत्वादितिकथादिषुउपधाहद्धिर्घमनुक्रावधिरेणसारलायप्रत्ती
नामुपधाऽऽस्वस्यहृद्यगुणप्रसक्तीनामुपधायुपास्यचस्यावर्तनेनग्रंथंतत्रेमार्थकंइत्यंतंश्रायुक्तफला
सासाखिलःपाठिकंचेद्गुणपद्यतीतिनावःननुअदंतत्वमार्थकृत्वाद्यत्वाद्वोपइतिप्राक्तोक्तमेवानुपपन्नमा
मितिचेत्तत्राऽऽहःवितयतेहिदिवंप्राप्तास्यापेऽहृद्यापकमितिमतेऽहृद्यंतत्वस्यफलंसुष्ठमेवविशेषापे
ऽहृद्यापकमतेतुतत्रनत्रश्रुतेरकारश्रकारश्रहृद्यरुकारोराद्येसतुवेधायद्यद्यापकतयास्वीकृताःतद्यद्यंत
तापिपूर्वविकल्पेवद्यापद्यतेऽहृद्येनैवलिङ्विकल्पेनकृतार्थत्वेश्रपूर्वस्यलोपबाधसंकल्पायात्र
स्यापत्त्यादृवंसितिमतद्व्येयेकल्पमेवफलंतत्सुतेश्रस्तुसूत्रेदितिश्रनेकाज्ग्रहणंत्रातिपदि ६६
कादितियद्दिसुवंतास्त्रिवुस्यादीनांहलन्तयतीत्यादोक्तत्वेस्यादितिसावशतिकेचित्तन्नदृष्टत्वेनतत्त्व
क्तत्वस्याप्रयोजकःश्रत्रैवकेवलिवुस्यातस्यवलिवृद्धवतीत्यादिकोवाक्यंकिंचवतीत्यादुपदुस्य

वष्टइतिधात्वर्थदृष्टत्वेनकरणत्वानादिर्हृद्यतेइतिनावः ननुवक्तृत्वाचष्टेनावयतीत्यत्रदृष्टस्यविक्षेतिणिचोपिदृस्यात्
श्रत्राऽऽहः देरितिसूत्रेणविहृवन्घा तिपदिकमेतिवार्त्तिकेप्रातिपदिकग्रहणंप्रत्ययकार्यार्थंमतिदेशोमाभूदित्येवमर्थं
तेनात्रणिचोयिणनभवतितदर्थांत्प्रत्ययेनापिनवितव्यंसंनियोगशिष्टत्वात् किंतुवहयतीत्येवनवितव्यमितिमतांतरमेतद्वृत्तत्रैवसू
त्रेकैयटेस्पष्टमिति श्रन्येत्वाऽऽहुरिष्टवद्दिसिसनमंताधातवोणिवर्णांवित्कपमेयेसन्नमीदृशीनात्रेनेष्टनिपरेर्वृस्यप्रयत्नार्थे तदति
दिरूपतेनत्विष्टनोपीतिचेंवद्भावेति श्रतिदेशेनपदद्वयंप्रविष्टेत्यत्रनस्यादेतद्धितइतिचेंवद्भावः ऋशिष्टःदृशिष्टइत्यत्रऋतो
हलादेरिरनावःसाधिष्टइत्यादौटिलोपः श्रतिदेशेनस्वस्विजिष्टइत्यत्रविनतोर्लुगितिविनोलुग् श्रतिदेशेनमोमानुगविष्ट
इत्यादौमडपोलुक् स्वविष्टइत्यादौस्वलडूरेत्यादिनायणादिलोपःत्रेष्टइत्यादौप्रियस्थिरेत्यादिनाप्रस्थाद्यादेशाः तद्वर्णांव
पीतिचेंतावद्भावस्योदाहरणमेनीमाचष्टएनयतिटिलोपेनैसंनियोगशिष्टत्वान्नकारनिष्टत्वेसिद्धायांचेंवद्भावग्रहणं द
रदमाचष्टेगवयतीत्यत्रमडपोलुक् श्रंगवृत्तपरिलाषयाहृद्धिरत्रनभवतिप्रियमाचष्टेप्रापयतिस्थिरमाचष्टेस्थापयतीत्या
दौउहृद्धिर्नभवतेवद्वयोरितिनिर्देशेननस्यापरिलाषायाः श्रतिदेशत्वाच्चापनादितिदिक् परत्वाद्धातिलोपःशंकांतर
प्राप्याऽनित्यःहृद्धिरपनित्यात्तस्योनित्ययोःपरत्राहृद्धिस्तस्यांकृतायांअकारस्यश्रवादेशात्सांगेवपरत्वाद्घाणादिसंगस
वतीयस्याच्छलोपइत्यर्थः एवंज्ञानगृह्योपित्वादीर्घमन्वक्षावोत्तरइत्यादश्रपीवृद्धिरितिहृद्धिलोपमस्थानिवद्भावेनस्वभ
नादीर्घसन्वद्भावेनेतिनत्रमितिवस्थानिवत्तेपंगस्यरत्वान्यायात्तवड्ढरेलोपइत्रद्धितिपक्षेपित्रस्यासमश्रादि
ष्टत्वःपूर्वत्रेस्थानिवत्तमेवनास्तीतिदीर्घसन्वद्भावोत्तरवेकेविमुवहढरेणोयत्रद्धितिपक्षेपदुत्रोहोकारस्य
हृद्धौकृतायांलिपरंरयुडुर्वत्तमितिमन्वद्भावप्राप्तावपपटदिसेवद्रूपंप्रसंटितोपःपक्षाद्धिर्वचनमितिमत्वाऽस्या

×दारदयतीत्यादिसिद्धमितिबोधं ऽदयतीत्यादोरनावःसधिलमावष्टेस्त्रनयतीत्यत्रविनोलुक्गोनंतमाचष्टे ×३७

सम्प्रत्यादिष्टादेशः सर्वत्रेत्यनेनेत्यर्थः। नन्वत्र स्थानिवत्त्वमेवास्तीति मनोरमोक्तं व्यर्थं तत्राह दर्वीपिचवादेशो नास्तीत्यर्थः। द्विर्वचनेऽचीति निषेधप्रकृत्या सुब्व्यत्ययेनाप्रकृत्वेनाभ्यासटिलोपस्य उकारपरादिति दित्वाऽकारस्यैव दित्वाऽकारस्यैव दित्वं न तु हकारस्य। अपीपरदित्यत्र द्वितीयाचतुर्थस्य प्रथमाव्यवस्थया द्वितीयसिद्धिरिति हि निर्विवादं तत्राद्यद्वितीयस्यैवेति द्वितीयाकरणात्सर्वत्र टिलोपः स्यादेवेति हरदत्तोक्तमप्यसिमात्रेणाजोक्तेः सिद्धं स्थानिवत्त्वमेव द्वयोः प्रवृत्तिस्थानिनोः सर्वत्रकर्तव्यायां लोपस्य स्थानिवत्त्वविधौ सप्तम्यानिर्देशात्। अस्मिंस्तु पक्षे मुकि सिद्धेऽधिकस्य तस्य निपातनस्य वैयर्थ्यमेव दृष्टम्। नाक्टिलोपस्य लोपित्वमस्त्वात्तद्धावादेव तत्र निपातनमामर्थ्यात्टिलोपस्य सर्वदृष्टत्वेऽपीपवदित्येवंरूपमाश्रित्य प्रतीयते। सार्वधातुकयकारस्यापि कृपयमपिमाश्रित्य निवृत्तः। तदर्थं तिकरणात्। वृष्टइति किं। चर्तमाने। तमकत्व वनं। तदर्थं विवक्षायां तु प्रेतात्रावकर्मणो नूतनविप्रतिषिद्धबकृत्येऽप्रत्ययात्। वस्त्रेचेति सावः। द्यद्यो कृत्वादिसंज्ञात्। तदर्थं सवनिति सिद्धेऽपि। कृदिति। ग्रहिज्यादिना सम्प्रसारणे

वित्रकरणं कदाचिद्दृश्यते योगिप्रसुक्तं अरंतेषु पाचवजादिति अत्रदंत स्मकलांतरात्तावाद्दतोजोपंचाधिक्याद्दृष्टिरि[illegible] सर्वसं
ग्राम ग्रंग्रामेतियुद्धवाधिग्रातिपदिककरोतीसर्वलिंगसंतत्रानुदात्तेदितिएतत्सूत्रात्तादिसोनुदात्तीतिसूत्रेकेयटेनोक्तं अकार
प्रश्लेषादितितेनप्रश्लिष्टस्मेसंज्ञाप्रकृत्यकारस्यउदात्तवदितिटिजोपस्तघात्रग्रोपादसमंयासंतत्रनोपधाहस्वःसु
स्वडःखतत्रछेदेनसुखडुःखेप्रातिपदिकार्थेपरामृश्येपतेप्रातिपदिकाद्धुर्घइत्येवविहितयोयोपधःयोपवर्णस्तस्यार्घइत्ये
केसुखडुःखात्संतक्रियायांमेवलिंगसामान्यात्रात्रवृद्धस्मिन्नेर्घइत्येतदर्थंपाठस्तस्मेनुच्छादिस्थितिनीप्रग्रेनस्यावकं
ग्रंघातइतिन्यसन्नायामिस्यादिधात्वपांतइत्यर्थः॥इतिस्फुरादयः तत्रयोजककर्तृव्यतत्रंष्टेनस्वतंत्रःकर्तेतिसू
त्रेणापत्रःकर्तापरामृश्यतेतस्मकर्तृव्यापारेयोजकव्यापारेनुकूलव्यापारत्वानिसर्वैःवकारःएकसंज्ञाधिकारबाध
नार्थस्तदाहहेउसंज्ञकःकर्तृप्रेरकइच्छेतिहेतुसंज्ञायाःप्रयोजनंनीसोर्हेतुमयविषयेषुगिस्यादौप्रयोजकस्यहेतुते
नव्यवहारःकर्तृसंज्ञायासुलःकर्मलिंगसावेवेतिसूत्रेणप्रयोजकवाच्येलकारादयःहेतुमतिचस्वनिष्ठाधारतानिरूपि
तोश्रेयतासंबंधेनहेतुर्यत्रास्तिसहेतुमाह्यव्यापारःतस्मिन्नाच्येलिक्रियाहप्रयोजकव्यापारइतिप्रयोजकश्चेतनश्चेतनया
धारत्वेनविवक्षितःसचकश्चिल्लिहःकश्चिज्जडरूपःदेवदत्तःपाचयतिगमयतीत्यादौलिहःनिरूपवाचकमतिंगोवाच
यतीत्यादौतुकृतरूपःप्रेषणादाविति न्यायेनिरूढत्वेनप्रेषणादौवर्तमानोत्रेषणंआज्ञेसर्वःआदिरंशेनअधीष्टसाधनुमत्यादीनांष
ण्णामनेनसमानस्याधिकस्यवाक्यविशावाक्यार्थादेःप्रवर्तनाअधीष्टसाधनेसर्वःआनुमतिमिश्रराजादेःसंमतिः तांविनायो
ग्यादिक्रियानिष्पद्यतइत्यनुमतिमात्रेणराजादिःप्रयोजकःअनुमत्यादिसादिरंशेनात्रोपदेशादनुग्रहोमदपा
मंज्वरितःकषायंपिबेदित्युपदेशमात्रेणवैद्यादिरप्रयोजकःयमुक्तेनविरुद्धेनिष्टंपठायमानंनिरूपक्रियोपिहेतु

त्वयादेकत्वेनप्रयोजकः सर्वैर्व्येतेविशेषाः कर्तृलिंगत्रस्यगम्याइतिवेत्रत्रत्राहः सर्वानुगतंप्रवर्तनासामान्यंलिंगेर्ध्व
विशेषासुग्रर्थप्रकरणादिगम्याइतिनन्वेवंलिंगेनादौसंबंधव्यर्थोहतासान्नतस्यइदानीहेतुत्वंनवाचितिचेन्नप्रछ
यतीतिलिंगेपिप्रयुज्यतेतित्वेतन्मैवंकर्तृप्रयोजकोहेतुःप्रेषविषयोयःसंबोधोदेवदत्तादिःसनुनाद्यापित्रग्रेकर्तृत्वे
नावधारितःतद्धात्रप्रयोज्यस्यपरस्मैपदिनायाप्रयोजकनिष्ठप्रवृत्तिःसालिंगेर्ध्वंतदनुपपत्तिःप्रयोजकप्रवृत्तिमुत्तोरुर्ध्वस्फ
नयोर्नेदःउक्तंचैवस्यमात्रस्यप्रेषेइच्छादेर्नेदविधीयतेनक्रियमप्रयोगमुपयदाप्रविषयोलिंगेवइतिग्रस्माद्धेः कर्तृवे
नानवधारितस्यदेवदत्तादेस्तुप्रेषेप्रछद्वीप्सायामिस्यादेर्वेतिनवतिप्रयोज्यप्रवृत्युपपत्तिप्रवृत्तिस्माग्रयस्यप्रयुक्तिमुप
दामलिंगेविषयइतिकिंतुप्रयोक्तृनिष्ठप्रयुक्तेर्लिंगेर्ध्वःग्रायोक्तप्रयोक्तृकर्तृकोलिंगेर्ध्वःपचेरेवंरूपस्यत्र
स्विवर्णेपरेकःपाचयतीस्यादौवक्तुर्निष्ठःपाचयामीस्यादौवक्तेतिदिक्तःपुरुषज्ञीतिसमानाहंछासंबंधेकव
चनंग्रपरइतिबुद्धिस्थैः ग्रत्रतोपोऽस्यग्रयेसतःग्रस्मासंस्येतनुबद्धेतन्नामिदिस्यतइत्यंलोपस्यतइत्यतःसनीत्यंग
स्येतिउग्रधिक्रियतेषवतेदेवदत्तेनप्रेषणादिनिष्पाद्यमानेपरेयदंगमित्यादिग्रपरेकिंतुलूधतिपवर्गयएतीतिकिंतुर्णुनिषि
तिग्रचीनवहिसादिनुग्रनायांग्रडःपवनेग्रडबंधनेसुनिग्रणादौदृग्राहेतूच्छेदनेकुगतौसौत्रोऽयंधातुरुर्ध्वंक्रमेत्यत्रनिर्दिष्टःननुनस्तइतिद्विर्वचनेहग्रहावादेशोनवतःकृतत्वेलोचडीतिकृत्वसस्थानिवद्भावेननलघुपरत्वा
नाबात्मनेग्रहावाप्रहस्याऽबीनवहिसादावस्यांग्रेवर्तमानेनेतिवेत्रत्राहः ग्रारंभग्रामर्थादवस्थानिवत्व
मितिस्ववतिपूलोतिग्रपरइत्यनुवर्ततेनुपुयज्जीतिपवर्गयकारोरसंसवाद्यणःसंसेवेपग्रनिचारात्रदाहग्रव
र्णपरेश्रत्रहरेरितिग्रस्करत्राहोग्रत्रवर्णपरःग्रवर्णपरेकिंशुभ्यूधतिपूलोत्यादिकरादहरतेनुग्रशिप्रनतग्रस्यग्रव

त्र अदिरवत् त्र इडरवत् त्रेपिवत् त्रुप्रवत् त्रिभवत् त्रुभवत् त्रुटौकदिति ढौकृगतौ चङ्परेलोपे द्वित्वं तस्य
स्यादीत्यपरे इति पक्षमाश्रित्याह त्रवीचकाम्रदिति मैवं तर इति त्रेर्गत्यत्रेति कृत्यते इति मते चङ्परेलोपे त्रक्रत
गमास्यामङ इति मते चेत्यर्थः सुप्रधाङ्करणइत्यादि त्रतिरिरायद् त्रमस्रक्षायत् त्रविविक्षद् त्रायत् त्रदिदेवद् त्रायदित्या
दूदाहरिष्यतइत्यर्थः इह द्विर्भावाधिक्येति एतेनोपाद्यात्रप्रसाख्यानपक्षे त्रपवादद्वारेत्यर्थः अमंत
वइति तद्यत्र त्रसुचोरदिसेवकृपमितिसावर्णाकृतिनिर्देशादितिचङ्परेणाविस्तरचङ्परेलिङ्इत्यर्थस्तेनलिङ्ये
मस्मिलिङ्चङ्परमस्तीति कृत्स्वदीर्घयोरस्मिंस्तत्र इतिसावः एतेन त्रवीचदहीलोपविवादकेनेत्यादीनत्र ज्ञा वो
द्यास्यातस्तत्रापीत्यमेव सर्वपक्षरक्षिद्योतयोः उत्तरत्रात्लोपविसाषाश्रेरिस्पनुवर्त्तति संश्चङोरिति णाविस्म विशेषण
कः संत्रमारणमिसतः संप्रसारणमनुवर्त्तत एवेत्याहसन्नेरेवङ्परेत्यादि त्रवगादिद्वित्वं यदि परिभाषाद्वित्वस्यासन्नोषा
मित्यत्रवक्ष्यतीत्यर्थः लुङ्मनुवर्त्तत एवेष्टसिद्धावुक्तयेषांयत्एवासाधुत्वमतेत्रन्यथावद् श्रेत्यत्रदृत्यादिद्वावेकृत
दस्यसंप्रसारणस्यादिरिणकृःसंज्ञयोरित्यादिकृःसंज्ञयोश्चः षिवतंत्रयतानेषत्मर्षलिस्तंनतेःस्तंभेरिसनेनत्राश्लिरन्यया सुपरिनिवि
स्तइत्यनेनेतिविवेकः त्रटिटत् त्राशिशदिति लिवासद्द्विर्वत्वात्सन्नज्ञावोनेतितद्विषयेविस्तोदीर्घलिघोरितिदीर्घः
मनत्रवर्त्तनेकृदिकरणाश्चिंग्वादियदिहवैर्द्विर्वचनेनवेत्यादिशब्दस्यद्विर्वचनेयसुपश्चकृत्वमाश्रित्यसत्त्वतिषे
धस्यहृदिकरणंव्यर्थमतःतइङ्धैर्ङापकमेवएत्यादिवेधतावितिएतेभत्रूट्सुधतिसूत्रेएजाद्योरित्येधत्योरि
तिव्याख्यातत्रात्रितिसावःनवमात्तवान्नेदिधदिसत्रलोपइडीतिकृत्स्विकृतेनायमेधतिरितिहृस्वत्रट्टोकमेधतेर
ङादिविशेषलिनेतिवाच्यंएकदेशविकृतस्यानन्यत्वान्नवेवमपित्रङादेर्द्वितीयमितिधित्रादृस्यान्यधि

त्रशब्देशेसतिवत्त्वमोरिवत्रकृतिप्रत्ययविनाभूतंभोदइतिवाच्यं द्विःप्रयोगोद्विर्वचनेषाष्ठमितिनाभ्यासिद्धोत्यित्रात्र
नश्चाइत्रवद्रिधदिसत्रलिलोपोनस्यात् क्रियांमतीसाद्देसनःसकारेणविशिष्टसिद्धवेकृतेऽकृत्वेवनस्यादितिदिकृवद्
ज्ञत्रार्जवइतिन्रयमुपधानीयोपधश्चस्विवत्रिकृतेकृतस्यऊतोऽज्ञश्चसीतिऊश्चेनवकारेकृतेत्रक्ष्मिताऽक्ष्मिउमि
तिहूंपंएतच्चोयोगवाहानांत्रर्षुपावस्यफलेनाभ्यकारादस्यूपध्मानीयोपधपाठेत्रक्ष्मिक्षिपतीतिहूंपंनक्ष्मिक्षेत्यु
दिरर्वत्रासिद्धीयमद्विर्वचनेऽस्मात्रिसवकारोत्रंद्विर्वक्रियतेयदित्रस्मानित्यत्रमाश्रित्यवकारात्सर्वमेवोपध्मीय
मद्विर्वमुत्सयज्ञापिऽश्चसिद्धिरात्रेत्रक्ष्मिक्षिपतिद्वितीयेऽपध्मानीयमाश्रित्यवत्रयदेरज्ञादेर्द्वितीयमितिद्विर्वक्षेत्रादि
रोषद्वितीयोपध्मानीयमज्ञश्चेनवकारेपश्चात्रघप्मस्यापितथैववकारेत्रक्ष्मिक्षिपतीत्यापत्तेःनतश्चेष्टसिद्धयेद्
कारोपधेयंस्वीकार्यःभुजन्युज्ञाविति निपातनादुपध्मदकारमवोनवतीतिवाक्यंकल्प्यतेतच्चसोःश्रुनाश्रुरिसमा
त्रेतदयमर्थःश्रुनायोगेत्रदत्रेर्दकारमवकारइति त्रसुरःसमुरुस्त्रत्रक्ष्मिताऽक्ष्मिउमितिसूत्रेवर्गयोगोनास्तीतिन
वकारःदकारोपधेत्यस्मिन्स्वीकृतेनऽइतिनिषेधश्चक्ष्मिक्षिपतीतिसिध्यतिकृतेन
वइत्यत्रासिद्धमद्विर्वचनऽइतिवकारोत्रंद्विर्वचनेसतिस्यादेवानिष्टमितिवाच्यं द्विर्वचनेद्विरेपादिकंसिद्धंनउतन्निषे
धेपितद्यावन्निषेधेत्रिपादीस्थस्यासिद्धत्वान्नऽइतिनिषेधःप्रवर्त्तते यद्यपिताहशवाक्यमिहनकल्प्यतेकिंतुभुजन्युज्
ज्ञाविति निपातनेनदमवऽइतिनत्वेवंवकारमहितमाद्विर्वत्रसंगःश्रुतोदकारोच्चारणसामर्थ्यात्नत्वासुनऽइत्यादा
वपिवकारश्रवणप्रसंगःत्रकृतविषयएववकारनिपातनात्सुपगमात्यद्यत्रश्रुनऽइत्यादिरूपंघुपसर्गाद्भेईप्रत्य
येईयंउज्ञेसुपत्त्रिअनतिस्तिनात् त्रयोगात्नावऽइतिवदितिनदेतद्भाष्यादिमत्समंनिषेत्यादेवदेशेवकारोपधऽ

स्यादिअजादेरिसेवेतिनञ्ग्रहणात्प्रत्ययअजादेरिसनुवर्त्ततेतेनञ्यादिरसुतादवयवःपरश्चेदकारस्यनेतिसिद्धमिष्टंनञ्जादेरसुकावपिसंदृश्यतीत्यत्रदोषःस्यादेव
अाद्यवयवस्यलक्षणान्तरकारस्यद्वित्वनिषेधप्रसंगादितिवाच्यंअजादेरितिकर्मधारयात्संज्ञयासुकवात्
कदेशोस्वरितेनेप्रतिज्ञायत्रअवयवेसेवानुवर्त्ततेअथवात्रादेरिसस्यापिनुवर्त्तनमसुतस्यनावयवपरत्वेकिंतुघटक
त्वमात्रपरत्वंशशधिकारात्सयलादितिङ्क्रमेणनञ्नेवमुत्तरार्धतयाद्वितीयसेतिग्रहणसामर्थ्यकत्वेस्तिते द्वितीयसे
तिनवर्त्तत्वमितिसाध्यंविरुध्यतेतिचेन्नैवंयस्मिन्सूत्रेपतितंतत्रमास्तिवितदाश्रयात्तत्रकअजादेरिसेतावसुकेयस्म
कस्यचित्प्रकारोद्वित्वमादिर्यस्यैकावयवस्यैवसिद्धेतुनरलोद्वितीयस्यद्वित्वार्थमितिनुवर्त्तनात्सेरा
वृत्तिरोःरधिनलोरिसतोऽन्त्यादितिइदंतस्यतोनुतिचानुवर्त्ततेअथवाकिंआरब्धुमअरब्धुंशिटोःकिंरलते रेत्ते लत्ते
अयोगविनाशआडोपालत्तलतेदेवदत्तइत्यर्थोयाप्यादीनामितिकरणनिमित्तनेरलत्वाद्दृष्टश्रु
तयोनेतुपक्षेरत्नेदेवदत्तविबाधायांषद्धेत्वसमर्थयोरशिष्टेवचनाद्दृष्टेनुवप्रतिघातेनुदृष्टेनतोपीतिलिङ्गतनि
र्देशात्रापवादतिपाठांतरलपवक्रायांघाघिकेनिनुलपंदेवदत्तियंतिमांसेवत्वारःचलदाने तुकस्तेयस्यादिःवुरा

दोरंदकपाठेनाषार्धकोपिअरीरलतप्ररलतअतीसलतअवनालतअविप्रणतअशाप्रालतअउलुपतअवुलूपत
अजीव्यतअजिरंवतस्वपिअडिसुडिकिंस्वापयतिअस्वपदितिइदंप्रसारलोसंहितेवेशाख्यासारोतनूकरले
छेछदने बोतेकमीलिङ्क्रमेणपर्यायोवेदसंवरलेवरतेउसतोमपाने तुप्रीकरणावुप्रीकरले तिपरिनाषयापारकूलइतिने
ष्टलतेततस्तुपालयतीतिरूपमनुपदंवस्पतिशाप्यतिअरिशापतछापयतिअविद्रुपतसापयतिअर्सीषपतस्थापय
तिअविद्यपतद्वापयतिअवीव्रपतपापयतिअपीपतस्वाच्छादीनांकृतात्वानानिर्देशःपुकःप्राप्तिंधनयेउतस्व
योजनंतस्मिन्मकरलेलकूलेप्रतिपूदोकूपरिनाषायाअत्रदृष्टिःतेनध्यापयतिक्षापयतिस्पादिसिद्धं कः संप्रलोपसं
श्रवणेयितिवर्त्ततेतशदसन्य रश्त्यादिअजूदवतअत्रुतवदितिकाप्यादीनांवेतिकस्वविकल्पःअपीष्यतिउपधा
लोपस्यद्वित्वेकर्त्तव्येप्रतिषेधकृतेलोपस्यानिवज्ञावाद्वापाद्यशस्यद्वित्वेहजादिःशेषेईकारःसवानस्यासविकारइति
निषेधादेसस्यादेशःइलोपोपिवादजग्रहणंधत्वसन्वदिवदीर्घोत्रप्रावीसुंविधीयतेक्षेपयतीत्यादिक्षीवरलेशाङ्कु
यंकूर्यात्रहेउंदेवदत्तायीविधूननेतिष्ठतेरितिनकारोमेदप्रयोजनःश्निपानिर्देशायङ्लुकनिवृत्तिरर्थःअतास्मेप
दनदिनास्वापयतीतिनास्वपतिउकंदेवुरोदीव्यात्क्यंचिकीर्तादितिकन्दादेशालावपहेउपक्षायाश्नुतीत्वेरप
दत्वनुपधायांचेतिदीर्घःवुकोपवादःअतिअंतत्वात्सुब्धःप्राप्तिंबाधेवचनागमस्यतुद्विवृत्तिरेवफलंपालयतीतिरूपसि
पालदकूलइतिधत्वधभावौविधूतुप्रीकरणात्तुप्रीकरलपरिनाषयावेशाखलइत्यसेवग्रहणं
नवचागतिगंधनयोरित्यस्यग्रहणप्रतिपदोक्तपरिनाषास्मिन्मकरलेनप्रवर्त्ततेइत्युक्तंप्राक्तेवैशाखलेऽत्यस
रूपंवदन्वामनोप्यानुकूलःवक्रगतावितिधात्वानावाजयतीतिरूपेपिदेःकुगागमस्यतुकृतिरेवफलं पि

नघ्लावः ततः कत्वे कवर्गस्य रस्य षत्वमिति विधिक्रमः अन्ये उपत्वदत्वेचकृते पश्चाद्घ्लावे कृते नित्येसंकारपरत्वात्ना
वाद्घ्लावो नस्यादिसाशंकायां समः पत्वस्यासिद्धत्वादितिग्रंथः अहङ्इतिकार्यासिद्धिपक्षावलंबनेनाचकृतेऽपि
हकृतीति गुदेर्नुधुकृतिरूत्वेचकारात्तस्यकः कितीत्वतुक्कृष्णतेऽगंतात्तुक्कृष्णतिनुकृष्णतिश्रयतिसु
नातुक्कृष्णते तस्यसनीलंतइतिविकंविधिनात्किरश्चपंचस्यपंचग्रहणसूत्रार्थस्यष्टपतिपत्तेयेइत्येवकृतेएवंच
छधीतोरंतरंगलघावस्यइकारलोपकुशंकाग्रहस्यपंचस्यइत्यनेनैवइकारलोपेग्रहणंतदपाणिनीयमितिव्याख्येयमि
त्याऊःकेचित्तुनूषाकर्मकिरादिसनामितिवार्त्तिकेकिरादिज्ञानार्थंइत्करणंनावश्यकमित्याऊः अत्रइटइतिवृतोवे
तिप्राप्तेनाप्तकारोशिरियंनोवाधिकयोरितिनघावाऊनगमामितिवक्ष्यमाणेनदीर्घइतिभावः इकोझलइतिवि
हेसतःसनन्तवन्नतेसमाद्धिनोधातुरिकाविशेष्यतेविशेषणनतदंतविधिरित्याहइगंतादितिइगंताकिंपिपासतिति
ज्ञासतिऊतिकिंशिक्षापिपतेकित्यादितिक्विप्प्रत्ययोगाद्धातुरिकिदितःकिद्वत्तवन्नतइतिभावः एजिधयत्वात्नावादिति
किंत्वेनगुणाप्राप्तेरित्यर्थः अतएवेतियद्यजिधयादयंत्रापिप्राप्तेनवेत्तदाभीग्रहणंतत्रनकर्त्तव्यंसामान्यग्रहणेष
विशेषापेक्षितिभावः इत्तेताद्वइगित्यनुवर्त्ततेतदवयवत्वंहलिनसंनवतीतिसमीपवाचीअंतशब्दइत्यत्रनञ्
ष्टइक्समीपादितिसोत्रत्वाद्विशेषणस्यांतशब्दस्यपरनिपातःतिहतीतिकिंत्वेसत्यनिदितामितिनलोपः अजंगमगं
गमःसामान्येनग्रहणंगमृगतावित्यस्मात्संज्ञिगंसतेइत्यत्रातिप्रसंगःस्यादतःसनिचइङ्ग्रहणं तस्यलिङ्गादेशस्य इत्यादिकइतिइकआदेशस्यचग्रहणमित्याशयेनाह अजादेशगमेरिति एतच्चसूत्रेउज्ज्व
लाख्यसूत्रेतथाहिरुसनीवेवसूत्रेकइत्यदीर्घमुत्वोपस्थितेनावइत्यनेनंगस्यविशेषणादंतेगंगस्यदीर्घःवि

षतिततोहनिगमोरित्यपरकर्त्तव्यं एवंचाजग्रहणमतिस्विमानंग्रहणेतेनगमेर्विशेषणार्थंअजंतस्यदीर्घोन
वतिअजादेशागमेश्चेतिऊकादावितिकिंजिगमिषतिगमेरिट्परस्मैपदेष्विनीतीट्सनिवलोगमेरश्नोधनइत्यतोऽनो
धनइत्यनुवर्त्ततेप्रतिषेधतीतितत्कोहिन्यायस्यनित्यत्वात्सनृरूपस्यासाममेवंअनिस्तेलिंगंउनिसंकोटित्वेगता
वित्यत्रनित्यग्रहणमितिवत्सतेसंज्ञिगंसतेइतिसमोगमृच्छिस्मामितितदुक्तंवैजयंतइतिसनंतादपिनवतिरतोऽनु
पधलक्षणेमित्यतःसेमितिवर्त्तिवकारेणस्कोयोःसंयोगादिसंज्ञकयोःसंग्रहःअसंयोगादिसंज्ञकस्यतुनेतिवाऊवर्त्त
तेतयाहस्कोसनावित्यादिसेद्धिरित्यादिछित्यादिवुनुरुतेत्यादयःसनिमित्तेसतःअचइत्यनुवर्त्तिसमार्द्धधातुकइ
सतःसीतिचतदाहअचइत्यात्मात्मावितिमीत्यस्मसनोविशेषणात्सादावितिलाभःईप्सतीतिअजादेर्द्वितीयस्येति
पूर्वशब्दस्यद्वित्वेविन्नजिषतीतिइदितइत्यनुवर्त्ततेनुमागमविकल्पार्थत्वात्वारिरूषालिसुस्वूर्षतीतिऊकनगमा
मितिदीर्घेसुवंविपविषतीतिद्विर्वचनेचीत्यादेशनिषेधात्द्वित्वेकृतेअसामसोवलस्यित्वंऊर्णुनूषतीतिरडना
वेऊकनगमामितिदीर्घःइदूपकेउकिनोलोपेरितिवादिस्वंनवेहसनितिकिंउनुशब्दस्यइत्यर्थंकिंत्वालगुण
इतिलिवःस्वानेइत्यर्थःश्वाधातुर्मूर्षतीतिएकस्यविकल्पात्मरणशंकेतिबोधःमरणशंकाविषयोनवतीत्यस्यपूर्व
वत्सनइत्यात्मनेपदमिहनशंक्यादेरित्यादिसूत्रद्वयेसनोतेस्मनुवर्त्ततेकानेदनाख्येयमितिवदमाणत्वात्स
निमीमाःसःसीत्यतःसीत्यनुवर्त्ततेतस्यसनोविशेषणत्वात्सादोसानीतिनाभःमिमितेतीहलंतत्वेतिकिंत्वालोप
धातुरूपाविशेषादितिनतुमिनोतेर्मीरूपस्यतालिकत्वात्मीग्रहणेनग्रहणंनप्राप्नोतीतिनैषदोषःयत्र
तत्रूणादिनिर्दिष्टत्वेनशब्दरूपमपेक्ष्यतेतत्रत्रूणादयतिपदोक्तयोरितिपरस्मैपदोक्तयोरितिव्याख्यानेनशब्दयत्रप्रयोगा

अथलंतत्रेतिरकोऽऊतितिसूत्रेकेयत्रेत्रेऽकृत्वातत्सायमात्रायः मीरुपः मात्रस्यत्रयोगोत्राश्रितः विनाषादिरूप
मासेऽव्यत्रत्वलरूपाणिनिर्दृत्रसमासमात्रहस्याश्रयणादिङ्गामांतरालऽतिप्रतिपदोक्तमात्रस्याश्रीयतऽतिलरू
पत्रतिपदोक्तपरिभाषायाश्रनित्यत्वाद्रूविडपतिष्ठतेऽकविलोपतिष्ठतेऽतिउनिर्भृष्टोर्घः मिस्तीतिहलन्ताच्चेतिकि
त्वालक्षणःस्त्रिऽकृतीतिनतुनिरनुबंधपरिभाषायाश्रकमर्थलऽतस्मेवत्रऽणमुचिमितिवेदत्राऽकः ऽर्थेत्रपरिभाषाप्र
त्ययग्रहणविषयाश्रतएवऽहृत्रश्चोरिस्वत्रऽहृषोरूनयोर्ग्रहणमितिन्यायकारेलोऽकमतेऽत्राप्यिस्वादिदै
वादिकयोर्ग्रहणंयुक्तमेवेतिनुवोकर्मकस्यऽतस्यचेतिकिन्नेनगुणाभावेऽसेविधिस्वंविद्वत्तातीतिहृस्वःस्यस
नोरितिविकल्पेनपरस्मैपदेऽङ्गनिकाविकीर्षतीत्यादावङ्गनगमामितिदीर्घेऽतेनेदंत्रवेदृतिएकात्रयंदेत्रा
ऽत्पतःत्रयंदेत्राऽत्यनुवर्त्यऽयंदेशाऽङ्गकारांतादितिव्याख्यानाद्ग्रत्रएवंविनैवोदाहरतिऽधूर्वतीतिधूकोटिसे
ऋऊनेतिदीर्घःत्रदोष्मऽहृस्मेसुत्रंरपरंहलिचेतिदीर्घेसिहृऽहृडितिडकारानुबंधग्रहणात्तस्यःपुरुषलीसि
वसनियरेतीलिषेधात्सिस्मयिषतऽतिक्विऽहृषऽमनेत्रस्मान्निरुत्यादिगमस्याशासिःस्तोतिल्पोरेवेतिनियमा
न्नषःअरिरिषतीतिश्रस्माप्यनिरुत्यादिगमस्याशासिःरिस्मृशहृस्मेतिसनिऽहियुलोवऽकृतेत्रअरिसऽतिस्थितेत्र
ऽदर्दितीयस्मेतिरिस्मृशहृस्मद्भियमित्यर्घःत्रक्रिऽजिगतीत्यादिग्रंऽकृत्यक्तिमत्रऽकृणादौत्रश्रूत्याद्योऽनयोरू
दित्यादिक्तिकस्मेत्रोनिनिस्पिटऽत्रत्रोऽऊनऽतिक्त्यादिस्कृनित्यंसेऽवस्तुत्रास्मामितिएकंद्वितीयेपरंउषशुत
त्राद्येनगाऽदेशेऽपरेणसंप्रसारणंऽकःसंप्रसारणंऽइवलिऽनेतेषुव्याख्यातमिदंऽकारितेक्रियाविषयतीतिऽजुः
त्रोऽभवर्तुंचऽकमेत्यत्रोक्तःमुऽकृषतेऽतिऽकृतिसुस्मृदृशांसनऽइत्यात्मनेपदंस्तोतिल्पोरेवएवंचविषाधयिषेतिप्र

योगस्यसाधुत्वंनउसिसाधयिषेत्यसेतिज्ञेयंउपसर्गविधितिसंभवेपवादन्यायात्स्तोतिल्पोरितिनियमेनादेशप्रत्ययो
रितिषत्वमेवबाधतेनतुणादिश्वस्यासेनवेसुत्रेणविहितमितिनावःसुवुप्तुतीतिरुदविदेतिसनःकिन्वालक्षणु
णःप्रतिषिषतीतिऽहृषऽतेसनीएगतावितिधातोःपरस्यसस्यषत्वंसवर्णेचेत्यर्घःनियमाज्जेरितिन बाध्यते नि
यमादेवनिषेधेसुनोतेःस्यसनोरितिसत्रेसन्निपत्यनिर्विषयंस्यादितिन्यायेत्रनिसुसूषतेरत्रसायः ग्रनिसुसूरित्यत्रषत्व
निषेधायतस्मात्रवृषकवातृएतच्छ्लोकवार्त्तिकंसिद्धेतिएतच्छ्लोकवार्त्तिकमितिवृत्तेत्राप्तमितिवृत्तेत्रज्ञेषे
सवःशेषिकःऽअधास्यादिन्नाऽऽहमनुवर्त्तेनवोमत्वर्थीयःगहादित्वाच्छःमऽवयवोऽस्यास्तीतिमऽवयविकःअतऽइनवनावि
तिवन्॥ऽतिसनेनप्रक्रियाऽसंतोरेकाचोक्रियासमभिव्याहारेसुऽकृवाद्योतोरेवस्यान्नऽन्यादिपदादितिष
ष्ठतिधातोःकिमितिचुवोवचिरित्यादीनिवाक्यंतेवाक्यायतेऽत्यादिरूपसिद्धिःप्रयोजनमित्यर्घःभवतग्रह
णात्सावेधिगितव्यादिपिणतस्यक्रियावाचित्वादेकाचत्वाद्धेतिनद्वारणाधर्मपिभवतग्रहणात्सावेरूपकमित्याऽऽह्य
ऽहलःसंघातग्रहणमितितेनेर्ष्यिताग्रहयादिवाहोयलोपेनसंघातग्रहणेनवाधकऽहणपरिभाषोपस्थित्यापु
त्रकाम्येत्यादौनात्रसंगःवर्णग्रहणेतुऽकृपरिभाषायाश्रनुपस्थित्यास्यादिवात्रयलोपइतिनावःऽहतःकिंतोऽयंचिताप
रयितादीर्घोकितःअकितःकिंयंयमतेरंयमतेनतुदीर्घश्रुसोपस्थितेनाचात्रतोपेसासत्यसतोनुहृत्रमन्यासस्यैत
द्विशेषतातातश्चऽतातास्यसदीर्घोनिवतीत्यपवादेपक्वतऽइत्यादावेवदीर्घोनिवेत्रतुयंयमतेऽयंघनदीत्यादौत
त्रहिपरत्वात्सुटिकृतेऽसावस्माऽतत्रनावाहीर्घस्यप्रसक्तिरेवनास्तीतिकिमनेनाकितइत्यनेननवास्मात्रय
वस्यावोदीर्घइतिवेत्याधिकरल्पात्त्वेस्वीकृतेऽकिऽकृएंप्रयोजनवदितिवाच्यंसंभवतिमामान्याधिकरल्पेवेत्य

धिकरणप्रसङ्गन्यायस्यात् येननाप्राप्तिन्यायेननुकोदीर्घपवादत्वस्वीकाराच्च तस्मादस्मितइतिवर्ष्मितिवेदत्राऽऽः मोदौकृत
इत्यत्रान्यासङ्कर्त्वबाधित्वापरत्वाद्दीर्घोकितइतिदीर्घकृतेडौकृतइतिसिद्धात् तस्मादन्यासविकारेषुउत्सर्गविधीन्बाध
कानबाधंतेइतिज्ञापनायाकितइतिग्रहणंकर्त्तव्यमितितथाचोक्तज्ञापकनिबन्धेदीर्घोकितइत्यवग्रह
मितिदिक्प्रत्याख्यातेइतिइहत्रास्मद्धित्यंव्यञ्जनंचेन्नियोगाद्योरिष्यतेतत्सर्वमप्यनुवर्त्तनीयकारपरस्मै
यदिताप्योदन्तरणंसमान्यापेक्षंज्ञापकंस्यात्तदार्द्धमारभ्यत इत्यर्द्धादि सिध्यतिनित्यं कोरिति नित्यग्रहोऽव
धारणार्थकइत्याह कोरित्यएवेतितत्रकोंनित्यन्यायेनेवेष्टसिद्धेनित्यग्रहणंतत्स्वन्यायसमानसत्ताज्ञापनार्थंतेनमति
बुद्धिरज्ञार्द्धमाश्रेतिवर्त्तमानेनैनाबाधनात्प्रज्ञार्द्धस्योक्तेरुः सिध्यतितत्रचैकस्यवर्त्तमानइतिषष्ठीनत्रवर्त्तत
इतिसङ्गतोयःसुरासुरैरितिहतीयासाक्षरेवेत्यादीतिऊऊस्तेददर्शतेइत्यत्रपतेवेनस्पतेत्यत्रबुधनुर्दीसोतःसौत्रोग
वर्घइतिसत्रबाधनस्यत्रनियोगित्यत्रमाधवःयंयस्तेकाशिकायांतुतानत्र्यांतःकविर्दृश्यतेएवंऊकवातिऊऊनीतिदंह
हीतीत्यादियङ्लुकृदाद्यर्थंग्रहणंयङिऊपोरोतइत्यतोरोतइत्यनुवर्त्तितदाहरेफस्यतत्वमितिवेक्रीयतेइतिपरत्वाद्वि
ङिकृतेहिर्वचनंसंवेस्क्रीयतेइतिरीङिहिर्वेचसुट्नवसंकृत्यम्यमवस्त्वाय्यांहिर्वातरत्वासुटिकृतसंयोगादित्वे
नरीङःप्रश्नेःप्राकृयुलःस्यादितिवाक्यंग्रहणमनुवाक्येपीत्यस्यारंभेलग्रहणमयोःकृतयोरेवसुट्नततःप्राग्नितिशि
ष्टोतात्एतेनसुटोद्विरंगत्वान्नसंयोगादिवेनयुलइतिकेषांचित्तन्माधवेनपरास्तंत्रत्यस्यासत्यस्यसुटिकृतेसास्यसंयोगस्य
संयोगादित्वमूदंतत्वेवनास्तीतियुणप्राप्तेरसावात्तनत्रडन्यासमयवायेपिसुङ्नात्सर्वइतिवार्त्तिकंप्रत्याख्यायाय्यर्वधातु
रूपसर्गेणयुज्यतइतिपक्षंस्वीकृत्यसाधुकृतासंवस्क्रुरित्यादावेतद्रंगत्वासुटिसतुकस्यैवद्विर्वाचनमानसंवेक्रियत

इतिनसिद्धेत्रद्विसुटिकृतेरीङंवाधित्वापरत्वाद्यङिवेतियुलेसंवास्क्रियतइत्यनिष्टरूपप्रसंगात्यादिरुक्तानुरोध
नस्यैवंभूतेमाधवेनसुप्तेपक्षेतुपकर्षेतितिप्रतीयतेनरीङादेशेहिर्वेचेचकृत्वापश्चात्सुटिइष्टंकृतंभवतीसुच्यतेतद्भिन्न
डन्यासमयवायेपीतिवक्तव्यंस्वीकर्त्तव्यमेवस्यादितिचेदत्राऽऽः ग्रडन्यासेत्यादिवार्त्तिकंविनापिसंवस्क्रुरित्यादिरूपसिद्धये
नाश्रीकृतार्द्धधातुरूपसर्गेणसुप्तेइतिपक्षमाश्रितःसंवेस्क्रियतेसमवेस्क्रियंतेतारिमिद्विसुद्वार्त्तिकायत्नेवेतिनिषे
ध्यंयद्यपिकिंग्रहणेविधिकृतिनकर्त्तव्येयङिइहकोरित्येववाक्येकंवतेरितिशंपानिर्देशात्ऊङ्वाइतिस्वादिरेवइहतेनउकुञाइतीत्रादा
दिंरूङ्त्राइहइतिवृदादिश्चेत्पाठेनाहकौतिऊवतीतिनवुकोरित्युक्तिरूपिकृउःप्रसंगोनास्तिदीर्घांतत्वाद्युण्विक
रणपरिनाषयाचकोनेरपिप्रसंगोनास्तीतिचेदत्राऽऽः कोरित्युक्तेरनुबंधपरिनाषायाप्यनागस्कत्वाउत्सर्गो
ग्रहणंस्यादितिकौतियाग्रहणंशंपानिर्देशःकर्त्तव्यःकृतेयत्तस्मिन्कृतीतिमपियावर्त्तयतीत्यत्रतात्पर्यमितिऊउइत्से
त्रत्रसुवंइत्यादीतिदनीघसतेघनीभ्रस्यतेचनीकसतेपनीपसतेपनीपद्यतेचनीस्कुद्यतेएवंचनीवंचीतिसनी
संसीतिदनीघुंसीत्यादियङ्लुकृदाद्यर्थंघ्रीत्यवइतिघ्रीत्यवकृतेपिग्रहणंसाध्येतिऊत्वेनजेघ्रीयतइतिसिध्यति त
थापिप्रक्रियालाघवायघ्रीङिसुकृमितिमनोरमाग्रन्थेसंहितेनिरितिश्कारोच्चारणंमाधुर्यायाश्रीसुत्वंनस्यात्
तथाघ्रीत्यवेङिकृतेऽस्माद्धातोरिति ऊत्वंनस्यादित्याशयेनघ्रीत्यवःकृतइत्याऽऽः अत्रादिग्रहणेवघ्रीत्यवेनङिवेनबाध
तेपुनःप्रसंगविज्ञानादितिकेचित्तसुतसुऽऽंतावयवयस्यद्वितीयाऽऽतावधिकरणेघ्रीत्यवस्कृप्रकृतिग्रहणेतिनिष्ठ
यसेदात्ङिवेनिर्वचिमेवरीगुदुपधस्यचकृदितिकिंचेकीर्त्तेतिलिऽऽावपरुपकाचत्वाद्युङ्स्यपिस्यादियङिकिंत्वसक्

सेत्सिम्पते स्मनुज्ञाष्टे दंत्साङंतसादित्वासावेनाषोपदेशत्वान्नष्यः वेवीयतरंतिहलइतिवाकृत्सार्वेतिवादीर्घः चायः की
यङि.परेचायः कीर्म्यात् दीर्घेश्चारलंयङ्लुगशंश्रतएवनलुमतेतिनिषेधेपिनप्रवर्त्ततेयङ्लुक्यपिचायः कास्यादेव
वेकीतः ईप्राप्नोः दीर्घेश्चारलंप्राप्नुत् जेघ्नीतः चसुतसुग्रस्यैइत्याद्यर्थंदीर्घग्रहणमित्युवंशाश्रय्यतेइतिपर
त्वादंतरंगत्वाच्चायङ्लुदेशेकृतेहिवृं ॥ इतियङन्तप्रक्रिया ॥ ल्युः यङोविचवश्यमास्त्वयदिनीतिप्रत्ययोग्रहणेनतत्र
साहचर्यात्प्रकृतिग्रहणंतेनतदाहलुप्रत्ययेलुक्स्यादितिचकारेलक्ष्यंछंदसीत्यनुवर्त्तेतदाहलुप्यतेइत्यादि
इत्यादावङ्लुगेलुक्स्यादित्येतल्लोदसीत्यनुकर्षतितेनामपिमतेऽकृविज्ञाणोयङ्लुगस्तवस्येवनस्युरितिगुणनिषे
धेसिद्धेवोनूक्षितिछंदसिनिपातनात्ज्ञापकात्एतन्मूलएवस्कुदीसविष्यतिग्रहणेनिमित्तेकोयमितिग्रन्थप्रत्ययेवि
धीयमानोयङ्लुक्तन्निमित्तकएवतेनजोकुः योयुवःइत्यादौनभवतीतिनिषेधःसिद्धतिव्यङ्तवादि
तिसन्नङोरितिहिषुश्नुसप्तमीसप्तम्यायङोलुकालुप्तत्वेनप्रत्ययलक्षणाप्रवृत्तेर्हिवंस्यादितिभावः नवांगा
धिकारविहितकार्य्यस्यैवनलुमतेतिनिषेधस्तद्धितमात्रस्यादेवेतिमप्तमीपक्षोपिनिर्दुष्टइतिवाक्यंनलुमतेत्यत्रो
गाधिकारोनप्रवृत्तेर्किंतुयोगमनांगप्रत्ययेपरतः घर्वस्यविधीयमानंसर्वमितिसिद्धंतादनघाराजन्नयइत्या
दौनजोनस्यात्वङ्करीतीप्रत्ययलक्षणप्रवृत्तौसत्वेनपदत्वबाधात्यद्यपिकावइतिविधीयमानंहिवंस्निपाश
ब्देइत्यादिनानिषिध्यतेतथापितस्यादेवलुग्लोपयङुकोःस्निकोचलुकिइत्याद्यर्थासकार्य्यविधिर्हिनिषेधमप्रयोजनात्
प्रत्ययात्प्रत्येतिप्रत्ययेहिवंइतेतकृतेरीयङ्इत्यादिषुग्रहणेषिइत्येतेविज्ञादिषुएवंवद्यङोलुकिप्रत्ययलक्षणे
नयङाश्रितङित्वप्रयुक्तकार्यमात्मनेपदमत्रनशंकामितिभावः ङितइत्यत्रवेधनिर्देशादितिपरिहारस्तत्रनो

कृः ईडादीनामिवसूइत्यादिभिरूनामनुबंधेनानिर्दिष्टत्वात्यङोऽकारस्यप्रत्ययानुबंधत्वेनसमुदायानुबंधत्वा
त्यङंतोपिधात्वनुबंधेनानिर्दिष्टइतिबाधंसुरपरिहृतिश्चेत्सनाद्यंतधातवइतिसूत्रेहृदंतस्यदीर्घनिर्दे
शश्चितिप्रत्ययोऽप्रत्ययश्चास्तीतिप्रत्ययस्यासाधारणरूपाभावात्प्रत्ययलक्षणेमानंतन्त्रावादितिभावः नेनो
पीतियेत्वनुदात्तेतःप्रत्ययलक्षणंविनैवङितश्चतेनोपीत्यर्थःअदाद्यपावादितितघाभ्वादिप्रत्तितिस्यःशपश्लुनेन
यङ्लुगंतात्परस्यशपोलुगित्यर्थःयङोवानास्त्वस्यावीतिसूत्रात्पितिसार्वधातुकइतिङितोहिरित्यतोहलीतिवानु
वर्त्तेनुवईडित्यतःईडेतदादेर्यङंतादितिदियङोलुक्यपिप्रत्ययलक्षणानात्रयङंतत्वंएतेनयङंताऽदादि
पित्सार्वधातुकंनसंनवतीतियङश्चेहनयङ्लुगंतेतस्मादेइतिमाख्यानंपरास्तंप्रकृतीत्यायङंतत्वंनस्यात्किंनयङंताऽदा
दिपित्सार्वधातुकंनसंनवतीतियङश्चेहनयङ्लुगंतेतस्मिन्कृतेपिसन्यङोरितिहिप्रत्ययहंतेत्वरितार्थतयायङ्लुगंतलक्षणस्यबीजाभा
वाद्यङ्लुकिङिच्चालावप्रसंगादितिहिकृच्छंदसिनिपातनादितिगुणनिषेधेसिद्धेसिपातनमिदंछंदस्येवगुणनिषेधनाम
त्रेतिनियमार्थमित्यर्थःबोनूयितिसमुदायस्यातिरिक्तवाङ्सुवोरितिगुणनिषेधेनप्राप्नोतीतिनिपातनमिदंनि
यमार्थमित्याहुःकायामाहन्येतिहिःप्रयोगइतितघाचप्रकृतिग्रहणेयङ्लुगंतस्यापिग्रहणमित्येतन्न्यायसिद्धं
हवंवचनमितिभावः बोनुवतीतिग्रहणंस्तादित्यत्रोक्तस्तादितिकेचिदिहनुवोनुगितिसूत्रेनुःसुपास्तत्रेत्यि
नुवर्त्ततेतथाचोक्तंभाष्यकृतासनुवोनुगित्यर्घगुणेकृतेनुकःप्राप्तिनमित्तीत्यनित्योनुकसवपरास्यांगुणंबाधतेतेनाबो
स्तादितिहृपमाऽऽस्तच्चिंत्यंसनुवोनुकानित्यत्वमाश्रित्यइहिनवतिसंवेति
सूत्रंप्रत्याख्यातवतोनाप्यकृतेरीयङ्नुवङ्नेनमसमसमेवत्रातइतिनियमाकुसस्मावमारोकाहअस्मत्साप्रयङ्

तत्त्वबोधिन्यां तिङन्तप्रक्रिया ३२

तिङ्ः तङ्ः ३२

चेति गुणमाङ्गीकृत्य निस्त्वादुगिति नत्वम् परत्वात् स्यसन्ताभ्यामुत्तरादिति प्रत्ययादेशः स्यादिति वाच्यम् अस्यसन्ताभ्यामुत्तरादेशस्यापवादत्वात् पास्यधीतीति सर्वसंघर्षदीर्घः किंतु इत्सास्यसन्दीर्घः यङोवेतीह्निकृत्यः ईदितावपक्षे ऊषसुधारिति धत्वंदरोऽरिसवर्ण इति वा धत्वे पः लिटि पास्यद्धे विकारलुटि पास्यद्धिता लृटि पास्यद्धिष्यति लोटि पास्यद्धीउ पास्यद्धु पास्यधीत् पास्यधीतं पास्यधीति हेर्धिर्वे वा धत्वलोपः लङि ईडागमपक्षे अपास्यधीत् इत्वपक्षे इतिपक्षान्तरेण अपास्यत् अपास्यद्धिं लिङि पास्यद्धीत् पास्यद्धीतां पास्यद्धीरन् लुङि अस्तिसिचोऽपृक्त इति नित्यसिट् इट ईटीति सेः पः अपास्यधीत् अपास्यधिष्टां अपास्यधिषुः लृङि अपास्यधिष्यत् जागृगृधीति गृधेरतिष्ठादौ ईत्वपक्षे जागाधीति जागर्तीत्यादौ जागाधीत जागर्तः जागाधुः लुङि अजागाधीत् अजागाधिष्टां अजागाधिषुः नाधृ याच्ञोपतापैश्वर्याशीष्वपि नानाधीति ईत्वपक्षे नानाधीति दधृषा रलेरीत्वपक्षे दारधीति लुङि अतोऽल्लोप इति वाङ्हि चौ स्कुंवीति स्कुदिरात्मनेपदेऽदिरदितश्चतुरश्रमित्वपक्षे स्कोऽस्किरिति वा लोपः लङि ईत्वपक्षे अस्कोस्कुदात् लुङि उ अस्तिसिचोऽपृक्त इति नित्यसिट् अस्कोस्कुदिष्टां अस्कोस्कुदिषुः सुट्यतीति सुट्दर्शनान्नास्मात्सीतिलुपधगुणनिषेधः सोर्लोपेतीत्वत्वजश्त्वधत्वढलोपदीर्घगुणनिषेधः सोः चर्त्वजश्त्वग्रहणं नत्रासस्ययङ्लुकोरिति त्रिकत्वात् लुङि गुणइतिप्रतिप्रसवेन कोऽयं गुणस्तन्नास्मात्सीतिनिषेधेनङ्गकार्यं इतिन्यायेन चोस्कुनीति कुर्वद्रुदुर्द्रुमोर्यांलङि तिपि ईत्वे अचोस्कुदीत् अचोस्कूदीत् अजोगूदीत् पक्षे अचोस्कुदिरिति दीर्घे तिङ्त्वपक्षे वनो वचीति वेर्वुगो निस्त्वकोटौ जेर्गतावितियङ्जीगूर्वीत्सास्मन्नीगागम्

यङोलुकोलुप्तस्यान्यतरामित्वेनलोपः वनीवक्रुडिति तस्माङि त्वादिरुत्सादेवानिदितामितिनलोपः लोटिवनी वेचवीउ वनावेक्रुं वनीवक्रात् वनीवक्रां वनीवक्रुः वनीवक्रुवनीवग्निं वनीवेचानिजंगमीतीति लुगतोलुनासिकांतस्येतिलु गुजंगमतीतिगमहनेत्युपधालोपः अजंगमिति ईत्वपक्षेऽजंगमीत् अजंगतामजंगमुः अजगमीः अजंगतं अजंगत अजंगमं अजंगन्व अजंगन्म सामान्यापेक्षेतिप्रत्ययसावः एकाचोद्वेरित्यत्रएकाच्ग्रहणाद्यङ्लुकिद्विर्वचनंनकृत्वा पित्त्वेति तथाचयुलोपयङ्लुकोरित्यस्यानित्यविधेयमानोगुणोद्विर्वचनंविनानिवेशमनुभवन्नभूस्निपादा वेतिभर्वेषामपिनिषेधमाङ्कविद्यङ्लुकप्रकृतिंक्रोवयतीतितथाचप्रत्ययुत्पतेराक्षेपेनदित्यादिद्विर्वचं ननवतीतिवधादवधीत्यत्रहतद्विर्वचनस्यहनोवधतिङि लुङि चेतिवधादेशासुनद्विर्वचनंनवतीत्यर्थः तत्रहेतु मात्रस्यानिवत्त्वेनेतिप्रत्ययलोपयङ्लुगंतस्यापियल्लोपादितिसावः चेक्रीयतीतिचरतिगतिसहचरितत्वेन रक्रोक्तेस्तस्यासत्यङ्लुकृत्यरस्यातइत्युवेरपवादत्वेहस्वेचेतिदीर्घः अत्वेचूरितिउपदेशविषयत्वाद्विकरणस्याइति दीर्घः चेरवनीतिति रक्रुप्रत्ययलोपेनकृतंकार्यंयङ्लुकीवेतिजनसनखनांझलीत्यात्वेनुनासिकस्यकिङलो दितिदीर्घविनसवतिक्ङितिपुसादित्वयादिक्रादिः क्रेरवतत्रगृह्यतेनउतिङि तिङन्तमुपेत्यवंवे तइतिरूपमाङ्गत्वयङ्क्रीधातुयल्लोपेनकृतमस्ययङ्लुकंप्रत्ययंलुप्तोमानासात्वात्मस्यपिप्रमाणेआत्वेचेतिविकल्पे क्रावंक्रात्तइतिरूपंकेनवार्थेनोच्यतेक्रमनुमानिकंस्वेतिसूत्रेक्ङितिग्रहणात्वयादिक्रादिरपिक्ङिदेवगृह्यतेनइतिन दयपुक्रमेवयदिहिक्रादेर्नक्ङित्स्यात्तदासार्वधातुकेतिः संज्ञोक्तकिंङिदुक्ङिन्नोऽस्त्येवाचारक्ङित्यतएवेत्या क्रानतिवर्तमानीत्यादौमाधवादिसिः क्ङितिनिमित्तेङादीर्घउक्रः वेरवारीतिहेरपिक्ङितिङ्ग्रहणमनेनास्त्येवक्ङिद्वा

नीति॰ अतोहलादेरिति वाहृहिः जाहेतीत्यादिहाऽहृहाकोसुत्यानिरूपालिङि स्वप्रयुक्तमात्मनेपरमयऽनुस्वप्रह
ण॰ सत्रा प्रिरितिहाऽऽदृत्यस्पुनिमित्तात्सासस्यैवविहितत्वाच्छनवाकिं तदनिनिषेधेनहाकोस्यासस्यदीर्घेऽसिद्धत्वेऽसइतिकथमनुनयो
स्तुल्यरूपेतेतिशंकंऽकितस्यत्रहिन विद्यतेकिंद्यस्यासस्यसेतिवऊङ्त्रीहिराश्रीयते तेनहिप्रयोगाहिर्वचनंवाष्टमिकेत्रि
सुपगवाद्धातोःकिंत्वेऽस्यापप्रसक्तिस्त्वेपिवनीवंचतीत्यादिवत्किंत्वात्सवान्नदोषः किंच द्विवचनावेकेवलस्यार्धधातुत्वेपिहित्रे
मनुदायएवार्धधातुरितिहिसमर्थंमतंतथाकिंत्वमपिप्रयुदायस्यैवाश्रयनऽप्रत्ययवचनमितिनास्त्यवदीर्घप्रतिबंधःजाहि
त्यादितिऽहृल्यघेरितीत्वेऽकालुप्तऽतिसर्वविधिरोऽनुग्विधेर्बलीयस्त्वादकृतगुणपरिभाषयाचलुकःस्वनिमि
त्तेवेतिभावः ऽत्वंनेतिफलितार्धकघनमिदंस्वपित्वमीत्यादिनाविधीयमानंयत्रंऽत्रारभ्यतेतत्रेसर्धः असाद्यापी
तिऽतोहलादेरितिविकल्पेनहृहिः रुग्रिकोश्चकारेलरीगऽपृधम्रेसतोरीगनुकृम्यतेऽकारऽश्चारणार्थः कृत
कृतानुवर्त्तमानमंगविशेष्यतेकृदंतस्यांगसंज्ञयासस्यसर्धः कृदंतश्चातोरितिपावसुफलितार्धकघनपरत्वयानेयः
लोटिवहेतामुरवर्धुरवहेतातरवर्हेतांरवहेतेऽरवर्हेहिरऽग्रकृतिषुपादिद्युतादीत्सनेनवकरीतीतिऽकृञ्करणे
वकिंद्यादितिग्रावर्धातुकत्वादकृत्सार्वतिनदीर्घःलुडिमिविहृहिरितिहृहिः अवकारीत्ऽअवकारिष्टांऽअवकारिषुः ऽ
अवकारीःऽचाकरीतिऽईप्रेत्वाकरीतिलोटिवाकरीऽवाकर्वुचाकीर्तिचाकर्त्रीचाकिरऽवाकीर्हिलडिऽअवाकरी
त्ऽअवाकःऽअवाकीर्तांऽअवाकरुःलिडिचाकार्यात्वाकीर्यांतांऽआशिषिऽवाकार्यास्तांवुडिऽअवाकरीत्ऽअवाकरिष्टां
एवंतातरीतीत्यादिऽअरिरितिनोवादिकऽओहाःत्यादिकऽयोऽहृल्लघूदयमितिकेचित्सुलोपयऽकोरितिऽअस्यासस्यगुण
माऽःफलेऽनविशेषः रिग्रीकोस्वितिएवंचऽरियतीतिरूपेऽसत्योस्वुत्यमितिसावःऽरातीतिरोरीतिलोपेढ्रोऽ

पऽतिरीर्घःदीर्घकिंतऽतिदीर्घमुमनवतिकिंत्वात्ऽरिऽतीतिपरत्वात्सर्वमियऽतःतोयत्रिग्रीकोसुत्यमिदं मध्यमोत्त
मयोसुऽग्रऽरिग्रिऽरियर्षिऽग्ररीषिऽग्रर्कुधःऽग्रियंधःऽग्रर्मिंधिऽरियर्मिंऽग्ररीमिंऽग्रऽर्यरीमिंऽग्रर्कुनिःऽग्रियंवः
ऽग्रर्कुमःऽग्रियंमःतिङिऽग्रराोचकारेग्रीग्रोचकारलुङिऽग्रारिताग्रीग्रोस्कृऽग्रस्थिरिताऽग्ररि
ष्यतिऽग्रियरिष्यतिऽग्रर्तुऽग्रियर्तुसुऽकृतात्ऽग्रियंतात्ऽग्रर्कृतांऽग्रियंतांऽआऽउऽग्रियुऽउसुऽकृङिऽग्रियंदिऽग्र
रालिछ्रियरालिऽग्ररराव ग्रियरावलडिऽआरःऽग्रियंऽग्ररीत्ऽग्रियरीत्ऽग्रर्कृतांऽग्रियंतांऽआरुःऽआ
रियरुःऽआरःऽआरीयःऽग्रारीःऽग्रियरीःऽआर्कृतंऽग्रारियंतंऽआर्कृतेऽग्रारियंतेऽग्ररंऽग्रारियंरंऽआर्कृतंऽग्रारियंव
विधिलिङिऽग्रर्कुयात्ऽग्रियंयात्ऽग्रर्कुयांतांऽग्रियंयांतांऽग्रर्कुयुःऽग्रियंयुःलिङीतिऽग्रार्शीर्लिङिसर्धःऽग्रारियं
यादितिरियंक्रोःऽग्रारियंइतिस्तितेलिङिरिङ्शदृदृंगत्वेनरिऽरिंहत्वाद्यंऽकेनऽनवऽत्वःपरक्ष्मेतिस्वानीवत्वा
च्चनवनपदांतेतिनिषेधःऽंकुःस्वरादीयंऽतोपकृपाऽदाएवनस्तानिवहिसुकृत्वात्नवाऽकृतगुणपरि
भाषयाऽयंऽनेतिऽंकंरिऽःस्थानिवत्त्वेननिमित्तविनाशात्सावात्तत्कृतपरिभाषयाऽग्रहृत्तेःऽग्रतएवारियंतीत्यपि
सिद्धंतत्रापियत्नःस्थानिवत्त्वेननिमित्तविनाशात्सावात्तत्कृतपरिभाषयाऽग्रहृत्तेरियंऽोनिर्बधित्वात्तत्कृतविशु
द्धत्वप्रसक्तेषुपरत्वान्नित्यत्वाच्चसर्वादिऽकृतेऽयंऽउऽग्रहृत्तिरित्याद्देशेनऽग्रारियादरीरियादितिपक्षेतेन
दापततःऽग्ररिष्यतीतिरूपासिध्यात्सर्वेऽग्रयंग्रविरोधापत्तेःलुडिऽआरारीत्ऽग्रारियारीत्ऽलुडिऽआरारिष्यत्ऽग्रारि
यरिष्यत्ऽगर्हीतांतिनासस्तस्यार्धातियुणनिषेधःमध्यमोत्तमयोस्कृनगर्हीषिनघर्हिऽगर्हृतऽगर्हीमिऽ
गर्हीस्ऽगर्हृतःऽगर्हृविकारेगर्हितांगरिगर्हिताऽकरीगर्हिताऽस्तुबंधनिर्देशाद्दृहिऽत्रकृतेऽहृविकल्पेन

ऋगृहीउऋगृहीउ ऋगृहीतउ ऋगृहीतः ऋनगृहीतउ ऋगृहीतःमिपिऋगृहीतालिउ ऋतिऋगृहीतउ ऋगृहीतावेत्कावउ ऋतिनभूना
वःऋजग्रहिउ ऋयद्यपिऽहयत्रैकावुयहणंवेतिनिषेधाऽभूनावोऽउर्ऋनस्तथापिगुणोयङ्लुकोरित्यनेनऽसिपाऽपे
त्यादिनिषेधस्यानित्यत्वज्ञापनाऽङ्गस्यवोत्रप्रवर्त्तते ऽस्याऽऽः ऋऋगृहीतःऽऋजगृहीऽजः ऽऋऋगृहीः ऋजग्रहिउ ऽऋजगृहीतं
उ ऋऋगृहीतउ ऽऋजगृहीतउ ऽऋजग्रहीऽक उऋगृहीतात उऋजगृहीतात उऋऋगृहीतात उऋजगृहीष्यतउ ऋजागृहीतीतिऽयऽउपादा
नेयङोलुकासुऽनलात्तन्निमित्तंयद्धिऽनेतिसंप्रसारणमिऽहनेतिनावःऋागृहउऽतिउरत्वदीर्घोकिंतःतत्रैकावउ
तिग्रहेतिटीत्यत्रैकावउ ऽपनुवर्त्ततेऽतिऽएकावोवेऽउतिसत्रेऽरदत्रेनोक्त्वाऽदितिसावःमाधवत्विति ऋग्रंसा
वःग्रहेतिटीतिसत्रेयङ्लोपेवोऽऋमितिवार्त्तिकंतदीयनाप्यकैयटादिपर्य्यालोचनयाऽऋगृहीताऽऋगृहीते
त्यादिषुयत्वंयङंनात्रत्वंतासर्व्वयइदंतस्यदीर्घोनावेशुद्धिरुद्यंतत्रसंतेसर्व्वस्मादपिविधेस्थानिवद्भावऽ
त्रैकायहेविहितस्ययऽइनस्यदीर्घऽस्यपरतआद्यपक्षेनाप्यवार्त्तिककारीसातासंहिऽस्थासिसेनस्थानि
वदित्यवशब्दीर्घादियङ्लेस्यत्रस्थान्यात्रैपादिदीर्घातिरिक्तदीर्घेस्मिन्नकऽत्वेस्थानिवद्भावःसतन्मतेसुब्व
त्वातद्वितीयसुऽसत्रेसातेनउसामान्यतःदीर्घविधौस्थानिवद्भावस्यनिषेधऽज्ञातेतन्मतेस्थानिवद्भावस्यवक्तु
मशक्यत्वात्एवंयङ्लुकिदीर्घप्रश्नोनकिंविज्ञाधकंयङ्लुकोनेमित्तिकत्वात्ऋऋकारादेशात्तच्चस्थानिवद्भा
वयोगात्हिःप्रयोगार्हिर्व्यनंषाष्ठमितिसिद्धातायङ्लुगंतात्हल्लक्षणेविहितस्ययङेविहितत्वान्नापायच्चतद्भा ७९९
ष्यविरुद्धमितिआदिशब्दनकैयटरुद्रदत्तौयत्तेतिवोधयन्नात्रमनोरमायामुपपादितःतद्यथाहिएकावोऽअघ
मस्मातित्रयङेरंगादितिसाप्युपादायकैयटऋत्वाहिजरीगृह्यतेनऽग्रहिःविशेषलक्षणमाश्रीयते

घाश्चनरूपाश्रयलाभितियद्यपितत्रयङंतंप्रक्रम्योदमुक्तंतथापियुक्तिसाम्याद्यङ्लुगंतेपिनदीर्घइतिलक्षणेएकाचोर
णनुवर्त्तयंऽहरदत्तोपन्यासुरुतःनत्वस्मिन्पक्षेयङ्लुकिदीर्घस्यप्रमक्रियेएवंसर्व्वस्मादपिविधौस्थानिवद्भावऽ ४ दि४
तिंग्रहेविहितस्यदीर्घऽतिग्रागुक्तसमाधानमुपाद्यस्यैपायंतरमाहएकत्वादितिन्यायेनयङंतावेवोपाद्यांतरतयानेयं
नचयङ्लुगंतियघाश्चनरूपाश्रयलाभगृहीतऽत्वादावेतोदीर्घोनस्यादितिजाग्रंश्रेगमंश्चाग्रहत्रिवेलाद्यांत्यघाश्चुतरूपस्थेवप
स्यात्ग्राहिनमिसायुनैवंएकाचऽतिसमाधानंतुलिङ्लिन्नविषयकमेवनिर्णायकोसिटीलिलिंगोपेग्राहिनमेत्यादावेकावुत्तान
पायात्तदित्थंव्यऽङ्लुगंतालिंगेतत्वंयङंतात्वंग्रहेरिटःहित्वाचउर्धवदीर्घश्रुतिःममाहिताऽस्मादर्घःयङ्लुगंतादीर्घंग्रा
हेसमाधानमस्यग्रहेरंगादितिवारत्यानमेकाचऽस्यतुहविश्चेतिलिंगेतानुग्रहिस्वरूपासावः विहितविशेषणंस्थानिवद्भाव
श्चेतिपमाधानमस्ययङंयङ्लुगंतासमाधानवदुक्तयेएकाचऽसंहविश्चे [illegible] श्रवेक्रिसमाधानमस्ययंवेतिऽत्रयर्घइतिगृह्य
ग्रहिकोक्रायंग्रहपदोतस्यापिरेफस्यारीतिलोपोनवत्येवतत्रमंहूकऽत्वापदस्येसनुवर्त्तनात् यात्रष्ठीतिप्रत्ययष्ठी
स्थाने ऽस्येतिषःपाप्रच्छिताप्रच्छिष्यतपाप्रच्छुपाप्रच्छतपाप्रच्छंपाप्रच्छउपाप्रच्छिपाप्रच्छानिग्रपाप्रच्छीःग्रपा
प्रच्छग्रपाप्रच्छांग्रपाप्रच्छुःग्रपाप्रच्छीःग्रपाप्रच्छग्रपाप्रच्छंग्रपाप्रच्छुग्रपाप्रच्छुम्नाप्येवंनितमि
तिक्रौःसूत्रितिसत्रेलाप्येकिंग्रहणमनुवर्त्ततेनचेतिविकल्पकांक्षिद्वोषानुद्भावपरिस्फुटत्वेकृतेतावानेवविशेषःग्रह
वर्त्तमानेकिंग्रहणेऽतःषत्वंवऽक्यमितिग्रनवर्त्तमानेत्वमेनऽतःग्रावेस्तेतीतात्वादेयषोस्तद्विष्यतीतिप्रश्नाग्रहुमि
त्यादिसिद्ध्येवऽग्रादिग्रहणेनकर्त्तव्यमितिभावःएवंहिवदतासाप्यऽकृताऽऽत्वादिशेषायङ्लुकनास्तीयुक्त
प्रायंग्रनघाहिवेर्यङ्लुकिईऽत्वावपक्षेदेदेतिदेदेषिइत्यादौउदोसावानावासंग्रहणेविशेषःस्यात्तत्रकित्

यङ्लुगन्तादुवर्णात्परादेद्योतिदेद्योषीत्यादिरूपविशेषलाभात्ततश्चैतावानेवेतिएवकारोविरुध्येतस्त्रिविमध्योस्ति
तिस्त्रिवुगतिज्ञीप्सायोः॥ अवबंधनेजाहयीतिईदूपङेजाहयीमितोटिजाहयीडुजाहउजाहतात्जाहतांजाहयउजा
हहिजाहतात्जाहयानिजाहयावजाहयामलटिअजाहयीत्अजाहतअजाहतांअजाहयुःअजाहयीःअजाहःअ
जाहतंअजाहतअजाहयंअजाहावअजाहयाम जाहय्यात्हयंतङ्लोतिनहिंःअजाहयीत्अजाहत्यिङ्लोअजाहयि
ष्यत्जरत्वरत्ररत्रोगे जिक्वरासंभ्रमेअत्रइत्रौऊलादीङ्क्रितीत्युक्तंतत्रक्रितीत्येतदनर्थकंतमेवेत्याहक्रितीतिनानुवर्तते
इतिअवतेस्तुनीतिज्वरत्वरेत्यूधसवकारयोरूवङौगुणेवक्ष्यतेउवङिति सिध्यतिनान्यथातेनात्रक्रितीतिनानुवर्तनीयमिति
नावःअवतेरितित्रपधावूकारयोस्तुविगुणेचक्ष्यतेमत्रत्ययस्यडिलोपेनेतिसिध्यतीत्यर्थःज्वरादेरुदाहरणंक्विपिजूः
जुरौजुरःऊलादौउजूर्तिःजूर्णःजूर्णवान्त्वरःउरौउरःवर्तिःवूर्णःवूर्णवान्स्विदिस्फूःस्फुवौस्फुवःस्फूतिःअविजःउवौउवः
ऊतिःसूवसूःसुवौसुवःसूतिःसूतःसामोषीसाहिईदूपङेमामवीविमामःवीतिमामंवीउअमामवीत्अमामवीरितिनोधंभा
त्रोपःच्वौःशूडिस्पतःक्वौसित्यनुवर्ततेकात्तुदाहरणंदूःउरौउरःधूर्वीधूःधूरौधुरःमूर्छामूःसुरौसुरःनधउलोपःआर्द्रधातु
केधातुलोपोनास्तीतिलेकृणायाव्याचष्टेधातवइतिय द्यपिउरीलोलोपश्चेत्यौणादिकेरक्प्रत्येधातुलोपःप्रसिद्धःतथा
पिप्रत्ययलक्षणेनप्रसिद्धःइलोलुप्तवद्देवगुणप्रसंगात्तत्प्रत्ययसन्नियोगेनधातुलोपविधानात्आर्द्रधातुकसन्निमित्तत ६८
मपिनास्तिअतएवइमित्यत्रलोपेइतिदीर्घेकृतेविधातुलोपस्यानिवत्वेनास्तिइदर्थतोर्थलोपोयस्मिन्निति बहुव्रीहि
र्विज्ञेष्यतेवार्द्रधातुकमित्याश्रयेणाहलोपनिमित्तेनार्द्रधातुकेनसवर्णविकारमिदंमितिवेदत्राऊःधातूपरूप
यतिधातोर्लोपोयस्मिन्नितिबहुव्रीहिलक्षणात्तल्लोपनिमित्तइत्यर्थलाभेतेतदन्तावेत्ववयवलोपेसतिद्यपिहर्धीनस्यइत्यर्ध
ऊरवीत्यत्रदोषस्यादेवेतिकेचिद्धातुलोपयतीतिधातुलोपःदुलोपेऽप्यत्रैवकर्मण्यिलुप्तवेत्यधिकरणबहुव्री
ह्याश्रयणेनैवधातवयवलोपनिमित्तेगुणहर्धीनस्यइतिव्यावर्तनेऽकइतिकिंगणःश्रन्थिग्रन्थिदम्भिचुरादीनांकरण
मोरितिरंजेर्नलोपेहलंतेहलिःश्रनाजीत्यत्रउसंजेश्चविलीतिनलोपेहलिनेहनिषेधइतिसूत्रस्योदाहरणंउवर्णलोपेनुवयो
युवःमरीमृजइत्यादिवोधंतत्रलोपेसूयोसूयसाघ्नोत्यादयोविकरणाविकरणेतियद्यपिनुकिंकृतेऽकृत्यसाश्रित्यप्रा
गुलोनिषिध्यतेमरीमृजइत्यत्रतुहलिःनतुलोसूयादिस्थेऽकृत्यसंयेत्रलोपेऽकृत्यसंयेपेयकारस्यथलोविचेतिय
लुकास्त्रोपस्यानिवत्वादकृत्यसंनिमित्तःसार्वधातुकार्द्धातुकयोरितिगुणोमंजेर्हलिरितिहलिग्रहणसामर्थ्या
त्किमनेननिषेधसूत्रेणनत्वेवमपिलोपेनुवइत्यादावुवङिति कृतेतद्गुणःस्यात्तद्वारणायनिषेधोयमारभ्यते
कःउवङ्ग्रादिष्टादचःहर्धत्वेनतद्गुणेकर्तव्येस्थानिवत्स्थानीवादितिवाक्यं. स्था तिष्ठाद्यादिष्टादचःहर्ध
त्वेनतद्वदेवादृष्टत्वात्स्थानिद्वारादृष्टत्वेपिस्थानिवद्भवतीत्येतन्नपदांतेतिसूत्रेसवर्णग्रहणेनग्राह्यंतनहिशिलि

इत्यत्रस्वानिसूतादयः सर्ववेनानुस्वारोदृष्टः किंतुस्वानिद्वारातद्घाचानुस्वारस्यपरसवर्णेकर्तव्येभसंज्ञस्योप
स्वानिवस्वनिषेधायतत्रसवर्णग्रहणंकृतमितिइहस्वानिवक्षावःसिद्धः नोनावेत्यत्रउलिहुतस्यैःआगेचव
क्ष्यतेग्रहणादकारविशिष्टस्ययङोनुकिंस्वानिवक्षावाप्रसक्त्यानहस्यात्सावर्ण्येतिनधातुलोपइतिसूत्रस्थन
किंचित्स्वाजनमितिचेत्सत्यंअतएवस्वाप्यप्रसाख्यातमिदमितिमंजूषः तोतोत्रीतियद्यत्रलोपोव्योरित्यनेनव
लोपःसिध्यतितद्यावितोवृन्दइत्यादौवलोपार्थंराधोपदेशेउपन्यस्तंअन्यथातत्रलोपोव्योरितिलोपंबाधित्वास्वङ्गोः शू
तिउव्स्यात्तोधीन्दिरित्यादिदुधुवीडवींधुवींहिंसायांमूर्छामोहसमुच्छ्राययोः मोमोर्छीविमोमोर्विमोमूर्छः मोमू
र्छनोमूर्छीमिमोमोर्मिमोमूर्छुः मोमूर्मः मोमूर्छोविकारेमोमूर्छितामोमूर्छीउमोमोहुमोमूर्छनंमोमूर्छउमोमूर्हिअमो
मूर्छीतंअमोमोः अमोमूर्छुः मोमूर्छतिंअमोमोर्छीतंअमोमोर्छिष्णुंअमोमूर्छिष्णुतः इतियङ्लुगंतप्रक्रिया ॥ सु
पआत्मनःक्यच्यातोःकर्मणइतिसूत्रंकर्मणइच्छायांवेत्यनुवर्तंतेततश्चसंधिग्रहणात्इच्छाकर्मणएवसुब
तीत्याहइच्छिकर्मणइतिपरस्यसुत्रमिच्छतीत्यत्रातिप्रसंगवारणायसूत्रेआत्मनाइष्टपदेनयः स्वइष्टाकांक्षायामिष्टो यासंधिःपतितस्तादृशेविषयेहलंते तदाहएतद्धातुसंबंधिनइतिसुबंतस्यकृविशेषण
द्वयमवश्यंबोध्यं नोक्तोहिताहिकाजन्यकष्टवचनंमूर्खादिन्यइतरालीतिवत्समासतयाहलंतात्कष्ट
जन्यइत्यनेनविशेषणेनकाकीतिएवंवेष्टकापीत्यपिकेचिद्धलंतउपेक्षंतयस्यहलइतिलोपमाशंक्याहसनिपातप
रिभाषयेतिसकारपरकोनादेशविधानाद्धकारोयंलोपस्थानिवत्तयाहलंतवतीतिनावःराजीयतीतिकाचित्वेसवर्णसंज्ञे
कर्तव्येसर्वत्राग्निर्घमितिनलोपोस्थानिवत्वेनहलंतवतिनलोपःसुप्सुरेतिनियमात्यद्यपिनियमसूत्रात्नलोपनिषेधमुखेनप्र

वृत्तिरितिनलोपेसुप्सुरेतिसूत्रंराजीयतीत्यादिसुपत्वनीयंराजस्यामित्यादौहलंतत्वाभावेनदीर्घाद्यनावकाशेःतथापिविधिमुखेनप्रवृत्तिरितिपक्षासुपगमेनहलंतेतुराजन्शब्दोराजन्सिरित्यत्रैवपठि
तमितिज्ञेयंनचविधिमुखप्रवृत्तिपक्षेनिरालंबनइतिशंक्यंअनुपरास्यांहलइतिसूत्रस्थत्वाप्यग्रहपर्यालो
चनयातत्पक्षावगमात्यद्यलोपःसुप्सुरेतिसूत्रेमनोरमायामुक्तंनियमसूत्रात्तावद्विधिमुखेनप्रवृत्तिःमा
मान्यशास्त्रवृत्तात्पर्यसिद्धोवक्तव्येतिपक्षस्यद्युद्भ्योलुडीतिसूत्रेनाप्यक्षतात्वंनितंत्वादितिवक्ष्यमाणत्वा
प्यकारेरक्षितत्वात्केचित्तुयद्योलुडीतिअत्रत्वंनितंत्वादितिवक्ष्यमेसूत्रंयदर्थंवक्ष्यतेद्युद्भ्योलुडीतिसू
त्रंयस्मिन्प्रकरणेततउद्योलुडीतिसूत्रंपरस्मैपदप्रक्रियाप्रकरणमित्यर्थंतन्नहिअनुपरास्यांहलितिसूत्रंवर्तत इतित
सूत्रंयत्रनिर्तंतनुपरस्मैपदप्रक्रियेधनिसंनवतियद्यत्रानुपरास्यांकृत्रइत्यत्रहिलाप्यकृताद्यद्योलुडीतिपरामृ
ष्टतत्वाद्यद्योलुडीतिसूत्रंयस्मिन्ततत्कद्योलुडीतिसूत्रंअनुपरास्यांकृत्रइतिसूत्रमित्यर्थइत्येकेकुकविरुत
वक्तव्यंचित्स्वितस्मगतिस्मसर्हनीयेलाङ्रुदिरिःस्मास्मारितिगृह्यतेहपालनपरिरक्षणयोरित्यस्माद्धिकिकृते
इद्धातोःउदोष्ठ्यपूर्वस्यतिप्रत्ययेरितिसावःस्मास्मिकएवतिदिवुक्षतोःक्तिचितुह्योरितिसात्ततःकविहुश्चुतीतिनव
तिकिंपविहायुविविक्रुतेरपधगुणोयतोपश्चस्यात्ततःकविहुश्चयतीतिनवतितद्यावद्धिचेतिसूत्रेइ
त्यावधिकृतोरित्येवनेहदिवमिच्छतिदिव्यतिस्यवोक्तमितिनावःस्मापतयत्कारस्यलोपंस्मारयतिहुश्चुतिमः
कोइतिनियमेनपदचानावाकुलंनेत्साहवाध्यतीतिएवंसमिध्यतीसूत्रकृच्चनेतिबोध्यंमाताभ्यस्यःप्रतिषेधइति
वार्त्तिकस्यद्यद्यक्षतत्वारभ्यानेनुअमिक्षतीसूत्रावधिस्यात्पुत्रोपुत्रौयाइच्छतीत्यादावेवस्यात्अतोव्याचष्टेमातत्र

क्तिकादितिग्रहणानर्थक्यं तादर्थ्यादिति चेदकञ्ग्रहणसामर्थ्यादन्यत्रापि प्रत्ययः सद्य एवान्नमुदकमानयेति यश्चिरेणाऽऽनयति यश्चोदकं याचित्वा याचित्वा ददाति यश्चाधमर्णस्य पुनर्धनं तत्रोदाहरणानि यत्तु कालान्तरोपयोग्यूर्ध्वमानयति यश्चिरेण यश्चोदकं याचित्वा याचित्वा ददाति यश्चाधमर्णस्य पुनर्धनमिच्छति तत्रप्रत्युदाहरणानि नन्वदन्पाऽपिपासाऽभिति निर्घृणोपरस्परसामानाधिकरण्येन स्यादन्नाद्यस्यतदकेत्यादि चेदत्राऽऽहः अन्नाद्यतीत्यादिसूत्रविवक्षितप्रकृत्यर्थबुभुक्षापिपासादिकर्मत्वेवार्थमतद्यावनोऽकर्तृदोषइतिश्रद्धादिरग्राऽऽह सेरित्यलोऽसुगित्यतिवर्त्तते श्रद्धस्यतीत्यमेकनार्थमन्यमिच्छतीत्यर्थएवंद्वयमिच्छतीत्यमेकनार्थद्वयमप्यतिगोः नन्वितोरप्रीहयप्यन्तीमितित्रयोगोमनुष्यविषयेकयमंगच्छतइति चेदत्राऽऽहः अन्यद्दृष्यरूपप्रकृत्यर्थपरित्यागेनमेकनेत्यैवार्थेऽतएवद्वयप्यन्तीत्यत्रकामुकीतिकोशोऽपिस्वरसतः संगच्छतेइतिवातमाख्यामितिव्रतकथेच्छायामित्यर्थः कामयन्नुच्चारणमात्रमघ्न्यकर्मेत्यत्रेच्छाग्रहणाभावतोऽन्यः प्रतिषेधइत्यस्मात्तुहस्मात्सावेसत्यसंयमादेवेतिग्राह्यवदन्तीत्यर्थः अधिकरणाद्वेतिमहाभाष्यतद्धृतात्तुवंतादिसर्वधुकञ्कुकञ्कुलोपश्चभावतोः कर्मणइतिसूत्रेहेत्वनुवर्त्ततइत्यादकाद्यास्यादितिसेतिवृत्तिषष्ठीकंकर्त्तृविशेषणमित्याहमांतस्येतिचकारसूत्रग्राह्यवयेबोध्यःतदुक्तंतिनघावर्जायतस्यतइत्यत्रचाचरतीतिविग्रहेबोध्यः विहस्तइतिमांतस्येवपदत्वान्नमसःवंनवुंवृद्धावंस्यारथंतिकञ्ञाभिनोऽतेतिमपत्रीवेतिवित्तयमाधारलंबिष्यत्कांसपन्नायतइतिशतुर्यायात्सपत्नइत्यत्रकर्त्रर्थादिनांतात्कुञ्ञिंवृद्धावेऽकृत्सार्वेतिदीर्घविरूपमिदंसपत्नीयतइतिसमानस्यादिकानिधायिनोनाषितपुंस्कस्यनित्यसपत्न्यादिष्विति नादेशोनांतत्वात्ङीष्वृतनःकुञ्ञिंवृद्धावेचदीर्घमपत्नीयतइतिनञ्पाऽपत्नेमाष्यवृत्तितरेसुदाहरणान्योवर्णज्ञानिरितिज्ञातेश्चे ८२

तिनिषेधेयुक्तीयतइतिव्रतादरणमिहोचितमितिवाच्यंवयसोऽनित्यत्वेनाऽऽजातिवात्अन्यथायुवजातिरित्यनःपरत्वमिति सूत्रस्थभाष्यग्रंथोविरुध्येतयुवतितरेतिनाप्यस्तुकागतिरितिचेत्अत्राऽऽहः तसिजादिष्विति युवजावेप्राप्तेनाप्तिर्देशादेवनपुंवदितियुवतीशब्दस्यतरप्रत्ययेपरेतिङ्वत्त्वेयुवतितरेतिसत्वेवपक्षेमृदुत्यतइतिह्रस्वपदस्यकुञ्ञिंपरत्वान्नावात्पुंवत्पाक्षिकायतइतिपुंवद्भावेसतिकारस्यसत्वेनमकारस्यानुस्वारेयेतेतिलावस्थायेतेस्त्रीभावीयतेस्त्रीयतेब्रह्मणीयतइत्यादिग्राह्यारेऽवगत्रगत्रधार्ष्ट्यक्रीत्रग्रधार्ष्ट्यहोत्रग्रनादरेकुञ्पीतिग्रहणेशब्दाद्यंतमुभयत्रापतिपदिकेमत्वसत्रवाग्रहणात्सत्यतइत्याऽऽहः क्विप्प्रत्ययेनासादितेनकुञ्ञिंयोगेनानुदात्तत्वानुनासिकत्वयोरभावादिमेऽऽहोत्रौनमतइत्यत्रऊसावेतिदीर्घमतिग्रहणंज्ञापयतेऽर्वाचीनायतइत्यादिसवतिरेतेनतङितिग्रहणेनपदमित्यर्थस्तद्भावाभावयुक्तप्रातःऋविमानइत्यादिग्रहणंतिमाधवादयइतिकेचित्तेषामाशयमाऽऽहः ग्रावारेवगत्रेत्यत्रसुपइत्यनुवर्त्ततेतद्यावत्केवलाउपसर्गानरविशिष्टाऽऽजत्रगत्रप्रगत्रादिसुबंतात्कुञ्ञिंवृद्धिर्भवतितेनाऽऽजिरमितिव्रतरथाश्विकेनप्रातिपदिकमात्राद्धिर्भवतीयतइतिएतेनोपित्रिसंधिकेपिसिद्धेतत्तन्निषेधेनानुदात्तत्वानुनासिकत्वमात्रमभूत्ययमग्रावारेऽवगत्रेत्यवगत्रादिषुप्रतिज्ञायतेलाघवादन्यत्रगत्रप्रगोत्रादिप्रातिपदिकेसःकुञ्ञिंभवेष्वन्यत्रसुबंतादेवकुञ्ञिंतिकुञ्ञोविषयएवनाश्रितंतद्यावत्केवलाउपसर्गानरविशिष्टाऽऽजत्रऽऽदिप्रातिपदिकेषुङ्ञिंपरकोपदमेवभवतिनतुतङितिनावःनन्वेवमग्रावारेवगत्रेत्यत्रवाग्रहणात्कुञ्ञिंभवत्यदिगऽकुञ्ञिंपशुरुऽइतिवेदत्रवदंतिःजातिपदिकेभ्यःङिसुबंतेभ्यःकुञ्ञिंतिविषयसप्तमीविगत्रतिगत्रायतेप्रगत्रतिप्रगत्रातइत्यादिसिध्यत्येवेतिस्यादेतत्गत्रधार्ष्ट्यइत्यादीनामनुदात्तत्वा

दवगच्छतेऽत्यादिप्रयोगसिद्धावपि अवगच्छादिशब्दवार्त्तिकेनङिपि सत्यवगच्छतीत्याद्यनिष्टप्रयोगः स्यान्नञ्कारलोपं
आचारेवगच्छइतिवार्त्तिकारंभस्यावश्यकतयासामर्थ्यस्योपक्षीणत्वात्सूत्रस्थदीप्यनेकाचग्रामितिसेतत्रयुक्तमितिचेत्सत्यं अत्रहयमाशयः सर्वप्रातिपदिकेभ्यइतिवार्त्तिकेवश्यंहलन्तंसर्वमित्यनुवर्त्तितविभाषाश्रीयतेनचाकावगच्छ
क्रीवहोडेत्यःङिकोऽनावृदिष्टप्रयोगोनसविष्यतीतिस्वीकृतेसामर्थ्यनोपक्षीणमितिदिक्पदकार्यंनेतिसवर्ण
दीर्घेयिद्यपिपदमात्रकार्यंनसवतितथापिपदसंज्ञायमानंकार्यंनेसत्रसासत्यंबोधंतनोतीतितदसत्वाच्च
रतितत्तत्रिअत्रजश्शंनत्वगिवाचरतित्वत्तत्रिअत्रकत्वंनेसाद्यपिबोधंहित्वमितिआएतदितिश्चित्तोहिवर्त्तिने
वीतिनिषेधादतोलोपोनसवतीतिभावःअतोगुणइतिहिरुनेप्तोलोपोनसवतित्रंतरंगेलोपेनबाधितत्वा
दितिभावःयद्यप्यत्रफलेदिशेषोनास्तितथापिशास्त्रंशास्त्रिकमनुमन्यतेकंयद्येवंवर्णदुंगंबलीयइतिप
रिभाषयाप्तोलोपएवोचितइतिवेन्नेवंसम्याःसमानाश्रयेकार्येत्यादौप्रहरिस्वीकारान्नतुव्याश्रयेपिनत्व
परत्वान्निस्यत्वात्तस्यादेरित्यनेनैवप्रथमंनाबुमितिवाच्यंनसप्तहिरंगेणासिद्धत्वात्नत्वापवादत्वा
दतआदेरित्यनेनसाबुमितिवाच्यंअपवादोयद्युभयत्रदिशार्थस्तर्हिअंतरंगेणबाधतेइत्यकंचात्आनर्द
त्यादौतम्यवरितार्थत्वात्तत्रहलादिशेषात्सागेवपरत्वादतआदेरित्यस्यप्रवृत्तेःनचुनिसत्वाद्धलादिशेष
एवप्रथमंस्यादितिवाच्यंनित्यत्वात्तआदेरित्यत्रापिउभयत्वात्एतत्वंमनोरमानुसारेणोक्तंकेचिदत्रवदंतिअतोगुणइति
पररूपापवादस्यातआदेरित्यस्यआनर्दत्यादौवरितार्थत्वात्अंतरंगेवलवतीहिनोरमेकंचित्स्वविषयंप्रत्यंपकृत्वा
दाहरूपेवरितार्थमित्यत्रउदाहरणांतरेपिप्रवृत्तसुप्यातनहिगोदइत्यत्रातोलुपसंज्ञेकंचित्वरितार्थमितिगोपइत्यादौन

प्रवर्त्तितस्मादलंबाधित्वाकप्रत्ययोयंयास्वविषयेसर्वत्रप्रवर्त्ततेतयेहापिप्रवर्त्तइतितदपरेनक्षमंते गोदगोपादौसर्वत्रा
णःकप्रत्ययप्राप्तिसंभवेहिनित्यमनाविरोहादलंबाधित्वाकप्रत्ययएवस्यात्तत्रकृतेत्वान्मादौहलादिशेषात्प्राकलतोयु
णाइत्यस्यप्राप्तत्वाद्वैषम्यमस्तीतिनचुतआदेरित्यस्यपरस्वापवादत्वमेवमाश्रित्यउक्तंतत्कथंसंगच्छेतेआनर्दयु
रित्यादौआगुणइतिगुणस्यापित्रासेनवयंयासवर्णेदीर्घयोर्गुणयोरपवादस्तयोरयमपवादइतिवाच्यंएवम
प्यानर्दत्यत्रेवहलादिशेषात्प्रागेवामेतत्रापिआतआदेरित्यस्यप्रवृत्तौकिंतेनपररूपापवादकत्वकल्पनेनेतिवेत्रकेचि
दाहुःइदंरूपापवादएकशेषइतिकेषांचित्स्वादेर्यथापवादस्तथाशेषोबाधकपरःसन्पररूपापेक्षयैकशेषानारंभेहिस्वाद्यभावेपि
द्वित्वप्रवृत्तेरेकशेषसत्त्वारंभेउपदंशस्तनमावेनतदप्रवृत्तेस्तथाआत्रतस्यापवादशेषोपिबाधकपरःअतआदेरित्यनारंभेहि
हलादिशेषेपररूपप्रवृत्तावेधामासेतिस्यादारभ्यउतस्तेपरद्वाहलादिशेषात्प्रागेवदीर्घप्रवृत्तेःपररूपस्यापवाद
केरितियद्यप्यामेसादौअघप्रत्ययतआदेरितिदीर्घकरणेहिहलादिशेषेपररूपेवक्तेतस्यसर्वतिवज्ञापनेनत्रिअ
स्यामयत्नेनप्रत्ययात्प्रतआदेरितिदीर्घप्रवृत्तौयमीहितरूपसिद्धिस्तथापिआनर्दत्यादिनसिध्यतेवतत्रहितस्मात्तु
दृदिरितइतिदीर्घोन्नतादकारानुबंधनकारोपपत्तिकारःअवलानाबलप्रेमेतिदिक्प्रत्ययांतत्वेनाप्रातिपदिकत्वात्सि
वोनुत्पत्तिमाशंक्याह लिंगविशिष्टेतिसविशेषणेतिसिद्धेसतिसूत्रेतिसिद्धेसतिसूत्रेतिवाक्यंतोरिसलोपतोरिसनुवर्त्तना
च्चभवतेरवयोधइतिव्याख्यासंगतइतिकेयंविरिवेतिविःपक्षीत्यनुनासिकस्यक्वीतिविशेषणसन्निधानात्तदंतस्य
नःदलोपइत्यतोदीर्घग्रहणंनोपधायाइत्यतश्चपधाग्रहणंचानुवर्त्ततेतदाहत्रनुनासिकांतस्येत्यादिऊदादा
दितिएतत्त्वयासिद्धिस्तदादावजग्रहणइतिपरिभाषयासंगतेऊदनोदेतिसूत्रेतिदीर्घोयस्तेऊदनोदेतिसूत्रेतिदीर्घ

मंडलीक्रियाश्रियामंक्तिरंगमेमंहीतिश्रीहर्षप्रयोगोनसंगच्छेतेतिचेत्अत्राऽऽनायंधातुरादौपठितःकिंतुबऽऽनमेतन्नि
दर्शनमितिवाऽऽनकाऽऽहितःवहऽधीरेत्समाधिसंज्ञवतिऽत्रवधीरेत्समाधिप्रयोगहृद्यत्रामाल्पान्तुनिश्चयविधीधा
वाद्यदातवधीरेतिविशिष्टमेवधातुंतेतदाऽवधीरयिस्तेतिमाधधीरेत्समाधातुतेऽऽत्रवधीरेतिस्समाऽऽकृतमिहि
तमेतिऽऽदिशाष्टमेसर्घःतस्यापीतिकयुः ककारस्येसर्घःएतेनःकेकयुस्विनाशेतिसूत्रद्वयेकयोपियहणंवदंतः
परास्ताःतोहिनीयतीतिकयुङिमतितडेवस्यात्कयुङःमानिनोश्चेतिपुंवद्भावःकष्टायक्रमणेकृडेवानुवर्त्तितस्वरितत्वात्
नतुकयुङ्कष्टायेतिनिर्देशादुक्वऽऽर्थंतंतस्यतेऽऽक्रमणमुक्ताहःद्वाभ्यिसर्गतापनेष्विक्रमेरभ्यनेपदविधीयकेष्टे
सर्गऽत्साहऽतिमर्वैर्यावत्यात्द्वात् कष्टं कृच्छ्रं कृच्छ्रं गहनयोःकषऽडसान्तःनचऽडःखंकर्तुमुत्साहःसंजनयतीतितत्साधु
नेवापमिहसंगच्छतऽत्साहःपापंकर्तुमितिद्वितीयांतेसऽइतिविकीर्षायांद्वितीयांतेसेवाच्यंयोग्यत्वादेवमुक्तंकर्मणो
रोमंचतपोत्सामित्यनेनसामानाधिकरण्यात्कर्मणऽइतिपंचम्यंतस्यैकंमंबंधीदंकर्मवचनमित्याहःकर्मत्वामितिवर्त्त
नायांचरणऽइतिसूत्रेहेतौतिल्पंताहेत्वर्थमंत्रेतिपुंवद्भावाधिच्यऽस्मादेवनिपातनात्क्रियेचरतेसुसंपदादित्वात्तावे
क्तिविहितावःकेचिद्वचनिशिष्टावत्रयंतेरिकमिपाविहितःकिरूपेतकृत्याद्यर्थाद्वितीयासऽइत्याऽऽहःवेरकर्मणऽइत्यनुव
र्त्ततऽइत्याऽऽत्मनःकर्मणऽइतिसुखादित्मनःकर्तृइतिषष्ठ्यंतपदंतुप्रत्यक्षंकेचिद्वेतनाख्यानंनिकामेधितिवोरादिकाद्युवि
वेदनाऽऽशोज्ञानवाचीतदयेरूपेवकर्तृत्वंकर्तरिचसुखादिस्थिरत्वेतितदेतदाह्वेदनाकर्तृत्वेतिपरस्य सुखमिति ८५
ऽत्यनिष्टसुखंतद्विशेषोवेदनाकर्तृत्वंनिकामेवसुखादयःसुखदुःखइच्छाद्वेषयत्नधर्माधर्मसंस्कारेषुवर्त्तमानाःसुखादयः
ज्ञानमीश्वरेतिकरणेल्युटतदंतंधर्मिविशेषणंपरमऽइत्यऽइतिताभ्यांसहितःतत्संस्थीयमानोमाविशेऽऽत्मायामृगस्त्रि

चीयमालःविस्मयमुत्पादयन्निसर्घःपुच्छसंडुकरलेऽत्यंतदृढत्वेस्त्रीक्रियाविशेषणत्वेतिऽतमेवविशेषंदर्शय
तिपुच्छाविस्मापनाऽऽकारोत्रलोमनिटीतिलिऽलिवोःमानान्यरूपाघंःनिपात्यतेपदार्घश्चेदंपुच्छमतुंडमि
त्यऽऽकृतार्घऽतिकृविक्रियामानेघञुर्थेणेकृक्रियाविशेषेजताद्यितिपूर्वोक्तयतिस्यात्तीतिसर्घंःऽऽकृतंवर्त्तय
तियर्त्तयतीतिसर्घंःवस्त्रादितिवस्त्रमाच्छादनेयोवस्त्रशब्दस्तस्मात्करोतिसर्घंलिऽलिसर्घंःपंक्तयतीतिवस्त्राच्छादनंक
रोतीतिसर्घंःअदंतत्वमितिन्यग्भवेवनिपातोहद्वोमसंज्ञिकोपऽत्यत्रऽऽकृतिःयदिहवलोपोनस्यात्तदाऽस्योपकार्यसि
द्धौकिमनेननिपातनेनतद्योगेपपदविभक्तिमिधानीसादिचुरादिष्वेवोपपदंकृतयतीतिउपकारंस्वीकरोतीतिसर्घंप
दंयुक्तमऽतिएकसूत्रकरलेलघ्वमितिनावःसोपेक्षेत्यपीतिविधानमामश्रीदितिनावःऽऽत्मऽत्रऽतरमणी
येपदमाचष्टेऽत्येवंननुपठयतीतिहेतिःसोपेक्षत्वमेवदर्शयतिमालवकमित्यादिनाऽऽख्येनावःविधीयमानस्य
लिंगःपदविधित्वात्सोपेक्षेसोनसंज्ञेतिकुतयदाऽत्रकरणादिनामालवकमेनिष्पाद्यतेतदैवसुंडयतीतिहेतिः
स्यात्ननुमालवकादिप्रयोगेणिजंतस्यसनाद्यंतधातुत्वात्सदिरेपलानांहृसनाद्यश्चेतिघञऽतिपुंमिसंज्ञायामिस
नेनसुंवऽऽवाद्यऽतिऽऽदिऽऽष्टनरसावटिलोपादयःटिलोपेनैवतपरत्वादिरूपसिद्धेःपुंवद्भावग्रहणंदाश्य
तीतिसिद्धमितिवुरादिष्वेवामीतिमऽकंदरादोपसंदारदःघञ्जगृभेत्यत्तस्त्रियामतस्त्रेतिलुकिदरदाऽऽख्य
ष्टेदरदयतिऽहेतुंवऽऽवेटिलोपेसतिदरदयतीतिस्मात्प्रघयतीतिकृहलोऽलोदेरितिदस्यवऽऽत्रापिप्रघदितिहद्वोम
संज्ञिकोपेऽन्यथोपिवात्सन्वऽऽवेसतिसन्यतऽइतीवद्भावेहृहेःहवंटिलोपेऽऽत्मपप्रवत्तऽऽकऽटदितिहटिलोपेऽन्यतिवृ
मद्धितस्यछिन्नेपश्चादस्यापेऽकारोऽन्तेऽसतऽऽत्मऽऽतुयऽतीतिसमाविशेऽऽत्मन्योऽरपदमोक्षेऽन्येन

तत्त्वबो तिङंत
ई६

अंतरंगत्वादिति नन्वव्याप्तादंगमिति टिलोपस्येवप्रकृतिभावेऽपि हलन्तेति कारेहिभक्तस्यैकाजिति
तिमत्रेत्येयान्नेष्टइत्यादयश्चदोषास्तातेवप्रत्ययाद्येदेशविधयश्चस्थिरेत्यादिशास्त्रसम्प्रसिद्धवद्भा
स्यादिसिद्धवद्भावेनप्रत्ययादावकारोच्चारणसामर्थ्यादिहलोप्यप्रकृतिभावेविनैवसाधितान्नव्याप्तिरि
त्यादावपि टिलोपोनप्रवर्त्तिष्यतेऽतोदुर्वारमेतद्दूषणमित्यत्रनस्रवहनात्एषेष्टाज्नेकाक्षुपयोक्तव्ययमिष्टः वंपक्षस्य
जिष्टस्यादिष्वगतिः नचैतावतापक्षसैकाजितिसूत्रेप्रत्ययात्यादिमितिसंतस्यस्यापयतीत्यादौतस्याश्रवणत्वा
दितिचेत्उच्यतेभावाभितिसुभ्यानस्यानितिविग्रहेपिसुभ्यायतीत्यक्षथतीत्येवनवद्ययोगक्रौयुवावौनचतर
तिरूपेविशेषःकश्चित्किंत्विक्रियारत्वाभावात्नवप्रत्ययप्रकरणेयुकाचुप्रत्ययात्नवप्रागेवादेशोस्तितिवाक्यं अं
तरंगानपिविधीन्बहिरंगोलुप्यधतइतिन्यायात्अकृतव्यूहपरिभाषायाःज्ञापकत्वाच्च येननाश्रयी
तियत्रयत्रप्रकृतैकाजित्वंतत्रतत्रेतिपक्षेप्रकृतिः नचैवंसतिहलन्तस्यसकारजिष्टइत्यादौतस्यासकारजिष्ट इत्यादौ
तिङ्गवंशब्देतरस्मिन्विधिर्वाप्रतिषेधेवेतिन्यायेनतस्येसंप्रसारणमितिनवृद्धिलोपेप्रसंगतत्तात्वात्सुव
मद्योनामितिकद्यसिकृतंप्रसारणप्रवृत्तिरितिशंक्यं स्यानित्वादपिद्यवद्भावेनसिद्धत्वाद्घटिलोपेप्राप्तेन
त्वाभावात् अतहिहलइतिहलन्तपर्युदासोनतुप्रतिषेधः तेनतद्धितेनविधिर्नतिषेधः किंतुतद्धितनिमित्तेपरे
विधिस्तद्धितस्मिन्यैतुणिलोपस्तेवेतिनसंप्रसारणप्रतिषेधःनापिदृविष्टइत्यादाविष्टनिमित्तोहष्टइतिहला
पिहलिवाधित्वायुणस्यादितिवाच्यं ज्ञातेपिहलादौपुनर्हलोरूपसिद्धेः अथवाटिलोपसंप्रसारणयोर्युगपत्प्रसक्तौ
यद्वद्भेत्यधिकृत्यादिष्टवद्भावेननासिगुणसंप्रसारणंभुनयतीतिइष्टवद्भावेननत्वात्संप्रसारणंप्रकृतैकाजिति

६६

प्रकृतिभावःनित्यत्वादितिशाकटायनस्यास्यावृटिलोपस्यानित्यत्वमितिभावः उदीधयतीति उपसर्गादधकृतस्यचराष्ट्र
देवलिजितिप्रकृतैकाजितिप्रवृत्तेःटिलोपोनउदर्दधीतीत्यत्रनिषेधाभावेपिहिनिमित्तेनलोपः उदैधिवदितिलुडि
डिर्वचनेचीतिलिलोपस्यनिषेधाद्धिशब्दस्यधितंप्रतीवयतीश्रवइत्यत्रोपेक्षादितिहर्वस्मादीर्घः प्रसविवदि ×लि×
तिइदंधकारस्यादइतिलोपेविशब्दात्सागटिहर्वस्मयणन्वाभावाभावनइत्यादिवलोपस्यासिद्धत्वादा दस्यादि
तिवाच्यं आश्रयत्वात्तस्यनिमित्तोच्छिलोपःतुच्छिमित्रश्चाद्ग्रामणिरित्यादौउननइतिवैषंनिरीयतीतिउपसर्गप्रि
यानाकारत्वात्यादिहलिवर्णःइधकारणंनास्तितेनप्रकृतेसैकाजित्यप्रवृत्तेःछिलोपस्यदादेर्धत्वंचेतिविलो
जुडित्न्यायेनेतियद्यग्रपादितरामित्यत्रविणःपरस्यतरादेशस्यजुकिपुनस्तद्धत्वमयस्मयुजुनवतिप्रकृतुकापि
कृत्वेनयेवधानात्तद्धेत्यर्थःपुनःछिलोपोनेतिनित्यदिशब्देकारस्यलोपेसईःग्रहोक्षिणादितिसमर्थलोकेपि
गृहेपित्वस्वीकारादितिभावःदेवयंजमितिनतुश्रवणात्कृतस्यादेशइतिकारकस्यधत्वकरणादेवान्ते
वर्तयतीतिवर्तमानेतद्धितेवंधनमाश्रित्यवर्तिबंधयतीतिवदन्तेतुदेवदत्तापयतीत्येवरूपेकिंकारकस्यधत्व
स्येग्रहिदेवदत्तायदित्यादौनसिद्धेत्तनवप्रत्ययस्यसिद्धत्वात्तस्यदकारकस्यधत्वकरणादिकमितिवाक्यं
रक्षानमनमयतीत्यत्रावाभावेरितिवेत्यत्रोक्तःयत्रास्यतेहरतेयतेतत्रेवेदंप्रवर्त्ततेकृत्रुणिनियोगसि
द्धविधेस्तत्किंचआश्रयानग्रहणसामर्थ्यात्महाप्रत्ययविषयासूताद्यविषयकेवतरुष्यादौभाष्य
शतमानेदोदात्तत्वात्यदिहुदेवंचेनमाश्रयइत्यादौमहाप्रत्ययसंज्ञिरास्तितदादेनांवयतीतिनवत्वेवेति
आनुमुनआपदितिहर्वत्रानिर्दीयमहिवर्तनइत्यसिद्धत्वनिषेधस्तुराष्ट्रसद्धिवंग्रवीनवदितिउपपद्यते

तद्बोधितिङंत ८७

सास्तोवल्स्यिलंदीर्घोलघोरितिदीर्घः ननुपरत्वात्सअसंदीर्घेकृतेपश्चादिलंस्यात्तत्रैवंदीर्घविधो रिप्सप्रवेश्यमिति वाच्यं
अत्रहृवदिसादौतस्मात्वकाशाद्यादितिवेतत्रत्राकः विधिनिषेधेपरमित्यत्रपरत्राष्टमेष्टवाविताश्रयानुरोधेन
दीर्घस्यात्रलिलुप्तेवृत्तिलक्षणेदासुनरिकारस्यदीर्घोविधास्यतिअस्तुत्रवदिहिंइत्यस्यासासयोयःपवर्गःसतद
लपिरोनयस्त्वलपरोयुत्तमस्यावस्यासयइत्यस्यासोकारस्तेनगाग्वयतिस्वश्वमितिश्रोत्रोंश्वः स्वश्वःश्रो
त्रोश्वस्येतिवक्ष्यतीहिवर्त्वाश्वादिहिंइतिउपसर्गसमानाकारस्यष्टघकरणात्सजादेरितिद्वितीयसद्वित्व
मजगमश्चस्वपतीतिअकृतैकाजितिअकृतिसावसुयेनन्याप्तिस्यात्तेरिसप्रेवृद्धाधकोनत्वव्यानं
नमत्रेटिलोपरत्वमितिसावः अमस्यदितिवःउयत्तीतिङापकेनहिंहेकार्यअकृदिशासत्वात्निषेध
घात्स्वरत्राष्टमिकंमनेनेदंअनडोपिनडोपित्वासुपगमेपअकृत्वादेशोऽकृदिशासत्वरोनास्तीतिवृत्तिस्थ ५ मप
इतप्रेवहिंतेतदाहअमिस्वहिंतिनावयतीतिवक्तव्येविन्तस्वरोहिंइतिनत्रावःनचैवंयिक्रागमो
विलेदक्षितिवाच्यंणाविसुपमेयमसमोनिर्देशात्इश्वदिसूत्रमसमंनाडतिरिसप्रुपगमात्एवंप्रेहि
परेस्वमयत्कार्यंतदेवाडिदंपतेनाडिहनोपिकार्यमितिसिद्धंवहयतीत्यसइतियिडआवेतत्संनियोग
शिष्टस्यनत्रावमाप्यमावडतिनावःनन्वेवमप्यसंवेनकिमर्थमिदमुपन्यस्तमितिविद्वन्नाकः माभूत्इश्वदिति
कार्यातिदेशोनत्वयंणाद्यातिदेशात्तद्धर्मेष्टनिष्टेस्तस्मात्वमएवातिदेशोविधत्तइतिन्यायेनयियोगशिष्टस्यसिद्धत्व ८७
यांअत्रहिरिंवनावयतीतिविकल्पंसमर्थयितीतिइश्वदकारेनविन्मतोरितिलुक्नचाजायुलक्षणादि
वेलुक्त्वादिश्वस्यः सचित्रांश्वइंइनइतिइश्वकारोनायुकइतिवाच्यं अस्मादेवलुग्वचनात्ज्ञापकादिन्न
×ङि×

तात्मडवतांचूअजादीनवतइत्यनुपगमात्श्रीमतीमितिमडुपेलुक्आपयतिश्रिश्रयतिहिंवेलिंक्रियमि
त्यनुलोमत्यादेशःएतन्मतसंचरिसुर्ननांतरेषुयांयहत्यश्रिश्रयदाश्रयःश्रियामितिमाघश्लोकेप्रयु
ज्यतेतोवाक्यात्श्रीमतिमकरोदित्यर्थेतिमनोरमायांस्थितंग्रन्थकेचित्तमपिकालाहस्मावान्नतोरमोहृद्य
मदयुक्तंनहिकश्चित्यंघटंकरोतितमानयेत्यर्थेयंघटयतितमानयेतिप्रयुंक्तेग्रतएवतत्करोतीत्यनेनैव
सिद्धेमुंडादिग्रहणंकापेक्षेत्सोपिलिंगसंख्येतेयुक्तमितिसर्वेकंसंगच्छतेयुक्तमापिमापेक्षेत्सोपिलिंगमात्तत्संग
च्छेतनत्वात्रापेक्षत्वेतिचेन्नवहिनेतिविवहिंतव्यंयादिंश्रीमतीमितिकरोदितिस्वयमेवव्याख्यातत्वात्नापिसविशेष
णोहश्यस्तवेतिचेद्विशेष्यायोगेस्यादेवहश्निरितिनाप्राप्तिः श्रीमतीमितिसर्वंप्रतिहिंशोविशेष्यत्वादितिं
विशेष्यहिवहिनेतिविशेषणांनाहश्निरोगिक्रियतेनहिकश्चित्श्रीमतीराइदमितिसर्वंराइःश्रीमतमितिहश्निमन्युपे
तिकिंवमाघश्लोकेश्रीश्रियदितिसेवणोबहुषुबहुत्वेषुहश्हपतेनश्रिश्रयदितत्समश्रुयंयुसमर्थनमितिचेन्नेत्स
ऊःपयसयतीतिवहश्निनतोवुकिंश्रोणात्तस्यदित्वादिकंनअगनशेपेपिमन्त्रज्ञावावात्तोवडीतिसूत्रेश्रत
रराज्ञहितिसाध्यमिहयंमाणंवुडिःश्रवपूर्वयत्रेवंसुपितामात्मत्रअसमजदितिसत्रेणमडदितेनगो मंत
गवयतिवुडिःश्रद्गुगवत्रहोपाहीघोउघोरितिदीर्घेमोसमजेपयइतिवियरेइवश्रद्गुगवत्रयमिपूजत्श्रवपय
तेरोपमत्वदिरंगतेनाभिधत्वादिहहृद्धिर्नश्रोपिवाचुमत्वस्यवहीघेनतद्पवादमेतियेननाप्राप्तिसायेनदिलोपा
पवादोवुक्स्यवयतीतिम्भूतहरेतियणादिशेषोगुणश्चनवगुणमाचोस्त्रीतीतिहृद्धिःस्यादितिवाच्यंश्रंगकार्यकृतेपुनरं
गकार्यमाप्रहृत्रःप्रातिपदिकाद्यावर्षइतिवक्तव्यत्णाद्यावुद्धिःश्रवमत्वतदंयतियवयतीत्यादिरत्रापिवृद्धा

सावः तुडि॰ अदवत् अदवत् अवीकनत् नेदयतीति अंतिकवादबाढनेदसाधिष्ठ
तप्रशस्यश्रेष्ठयुवाल्पत् इष्ठनुकृतेरिति तेन विशिष्टस्य ज्यानिनोऽल्पवात् नेदसाधिमोलवतः तर्दः ज्यापयतीति तुक्स्प
वेति ज्यादेशः स्वप्रियस्थिरेतिवर्षादिशेनसह विकल्पतः स्यात् वर्षयतीति पुग्यजिज्यात् अववर्षति प्रियग्रविप्रिय
तस्थिरग्रतिस्थ यत्समस्यादेशादयवत्वात् षत्वेन स्थिरग्रविस्थयत् इनुकृमिति वरादेशेनुकृते संज्ञाशब्दकविध
रनित्यवाद्धाङ्गतकाद्धासाधुविनविकल्पेनोपधाह्रस्वे नदादलुतेतिस्वयशपि तेवेवाव वरयति वारयतिग्रवीध
यत् वंहयतीति ग्रलोपिद्यादवत् वंहत् गंरयतीति ग्रजागरत् त्रपयतीति ग्रतिग्रपत् द्राघयतीति ग्रदद्राघयत् हंस्य
तीति ग्रहंदत् ॥ इतिनामधातूपक्रिया ॥ कंस्वादिस्योयकंधातोरेकावस्यस्माद्धातोरिणुर्नुतेवेतिनिर्देशसम
द्धाकंरुवतीतिस्माद्धातोर्निमित्तेकेचिन्मुनिसंकोचिल्लगतावित्यतोनित्यमिसनुवर्त्ततेइत्याऊन्तश्चिंतन
त्रहिनित्यग्रहणमिवकारार्थंविज्ञातेतऊर्ध्वंकोऽन्यन्यायस्यानित्यतांज्ञापयेत्तुमिति प्रायव्याख्यातवात् किंवृतिसंकोचि
त्यगतावित्यत्रापिचेत्सनुवर्त्तेतत्रस्य घागत्सर्वेस्यानिर्देश्यडः स्यादितिस्वार्थेइतिकंस्वादिस्योयकंस्यात् कृतसर्वइ
तिप्राग्वोक्तमयुक्तमितिन्यायः द्विधाइतिग्रयकः किंत्वेनधातवइतिज्ञायंते कंडूइतिदीर्घपावेनग्रातिपदिका
त्यपीतियदिउधातवएवसुस्तर्हिकृत्वांतेपठितेपियकिंपुरेऽकृत्वार्थेतिदीर्घेलकंकूयतीत्यादिसिद्धेः किंतेनदीर्घका
रेणहेविधेरुधातुस्योयकिंगुणनिषेधेनकिंस्यान्नार्थकंकंकूरित्यादियग्रहितरूपसिद्धादीर्घकारोपिस्यादीर्घकः ग्र
तएवोक्तलाभेधातुग्रकरणंज्ञापकंतस्यचायमंजनादपिग्रएवायमितिसंदीर्घमनेधातुविज्ञायितइतिएतेनकंकूं
करोतिकंकूयतीतिग्रावोक्तमविग्रहोपिपरास्तःकंस्वादयःग्रातिपदिकान्निवेत्यनमुग्गात्नवहेविधानुग्ग

मेविग्रातिपदिकादेवयकस्यादितिवाच्यंतद्धितेतिधातोर्लडादौकंकूवतीत्यनिसप्रसंगात् सुखदुःखादिग्राति
पदिकेस्योयकिंग्रर्थेवासंत्वेनसुत्वतीयमिद्धितप्रसंगाच्च यत्तुकैश्चित्तद्ग्रहेरकतद्धेतिसूत्रेकरणइत्यनुव
र्तनात् कृत्रेर्थेयगितिप्रापोक्तव्याख्यानंकिंविधकमितिसुकृतद्धितेस्मग्रनुइष्टौसानान्नावात् ग्रन्यद्धातिंतेषि
वयकृतिप्रत्ययसंज्ञायापरइत्यापत्तेरितिदिक् सर्वस्मावइतिसर्वसिसर्वलेरितेतियस्यहलइतियलोपःसुस्यनी
ति चुरादौतुसुखदुःखतत्क्रियायांसुखयतीत्याद्यदाहृतंमपरयंगलादग्रस्यायकृतेश्चहलइत्यनेनवाग्रप्रत्ये
ऽपसपर्यांग्रसरग्रपाप्रतोदःतत्करणंकंकर्मग्राकर्मग्रइतोयमितितेस्यतिग्रादंतपठितेस्वायतिमहीङ
ग्रत्यस्मेमिस्यायतइतिरामायणेग्रस्तताविनिग्रहनिःपरिमाणविशेषःग्रनूनत्वेइतिवाकृत्यर्थःग्रस्तेमनुर
ग्राप्तमदन्नेबकृतेबकृइत्समरःसंकूयस्यतिग्रसंकूयसीतनेरुसंज्ञाहस्मइघकृतियंग्रप्रातिपदिकाद्धातु
संज्ञायोक्तप्रत्ययप्रविधानंतत्रैवइघकृटतिरित्याऊःग्रोकृनिगलइतिनडवम्संदीपनइत्यादिसिद्धय
नुग्रस्तेत्वसमिधग्रिंडक्मतइत्यादि ॥ इतिकंस्वादयः ङः प्रघमस्येतिग्रनदेसुदितीयसद्धिचेग्रासेइत्यपिशे
यंग्राचार्यप्रवेहनामधातुरितिग्राख्येकंस्वादेस्तृतीयस्येसुकृमिसवनादितंतदयुक्तंनामधातुरुक्मनिग्राकृत्वा
नग्रयतएवमूलेनामधातूनसमाप्यकंस्वादयःइत्यग्रेवोक्ताःग्रीश्रीश्रिग्रहयोरितिनकारस्यलचःपरत्वादितंने
तिनावःपिग्रापयिषतीतिलाविष्टवद्भावेनप्रियस्थिरेत्यादिनादेशस्तोहिस्वादिनिग्राधयिषतीति
इष्टवद्भावादितिकेचिदाचक्षतेतिग्राक्षेपादेशाः यदिधयिषतिग्राधयिषतिपक्षेतुनास्तीतिग्रादेशावश्यवत्ता
दितिभावः बोनूधयिषयिषतीतिरूपयङः निमित्तद्विरुक्तेपिमनिमित्तद्विरुक्तवारणायतिद्विरुक्तोरितिस्

तत्त्वबोधिनिटीकासहितः तत्त्वबोधिनिटीकासहितः

उदकंचते पोषमाहारः यद्वा एधश्चेष्मकारांतस्तद्वाचएधांसीव दकंचेति विग्रहः दकशब्दोयुदकवाचीस्पष्टेत्रनिघंटुते उक्तं
वदलायुधेप्रोक्तं प्राड्मुनिवचनममृतंनीवनीयंदकंचेति संमानने उपनयनसर्वकर्मेतिउपनयनेबहुसंस्कारः तस्यएषा
मित्यात्मशब्देपदप्राप्तिरनेनात्मनेपदंविधीयते नह्युपनयनमात्रेणाचार्यस्संभवति किंतुतत्सर्वकाधापनेनेत्याचार्य
करणमप्रयोगोपाधित्वंपरंपरयाज्ञेयं उपनीयदधेदमाचार्यः मनुदाहृतइतिस्मृतिः कर्मन्धिकर्मलीतिआत्म
गामिनिक्रियाफलेइत्यर्थः वृत्तिमर्गताश्चसंतानपालनयोः तापनेक्षीततातदाहस्फीतानीतिप्रदीपानीत्यर्थः वेःपादयश्च
पिक्रमेः पादविक्षेपएवार्थस्तथापिक्षत्रानामनेकार्थत्वादेवमुक्तं प्रोपान्वां प्रोपान्यामारंभेइत्येवमुक्तंउपक्रामती
ति इत्राद्यर्थश्चेवउपपरास्यामितिप्रदीपेनात्मनेपदं शंकामितिन्यासः इत्यादौवितिनवइत्यादिसूत्रेणोपसर्गेच
रितार्थमित्यनुषंगतिक्रमेइत्राद्यर्थेपिविनाशेवर्तितिवाच्यंउपपरास्यामितिनियमस्योक्तत्वात्तत्रकर्मकाच्चअ
नुपसर्गादित्यनेनैवसिद्धेकर्तृविशेषेऽनुज्ञानीतेइत्यादिनोपसर्गाद्धीमिदंस्नेसामनोपसंनाषणेषु किंत्वित्यंभू
तइतिअनुवर्ततेकवइतिअनुः साहश्येतेनकरणार्थयोगेनोपलेक्षणाषष्ठी विनाशेविप्रलापेअप्रा
विप्रापमकरंलस्वीकारइतिस्वकरणमित्यत्रछिन्नसंवतिसमर्घानांप्रघमाद्वेति विकल्पात्स्वकरणशब्देनायी
स्वीकारोयस्तेइतिइष्टिहुतसहितस्वीकारमात्रेपिश्रायुक्तउपायेसमर्थलक्षणाणीतिगंधनंगेइति सर्वविप्र
तिषेधश्चनवेतिविनाषासूत्रेनोपेक्षः निसंकिल्पमितियोगंधनइतिहर्वस्त्रेलत्यर्थः ज्ञाश्रुस्मृदृशांसनइतिकर्मणि
नाज्ञाश्रुतोराङ्मिश्रुदृशिस्पृशेति श्रुदृशिस्पृशांवात्मनेपदंकृतेनक्रियाविषयेसर्वत्रसनइत्यनेनक्रियाविषयंतरेस
त्रेतावन्नविधीयतइतिज्ञेयं निर्विशिकृतेरेविशिइत्यात्मनेपदविधानात्मनेतादप्यात्मनेवेदं मनोनेसनुवर्तेति

नानोर्हीःसर्ववस्नइतिकृत्रास्यामितिशेषः समःस्थुवःसमोगमृहिस्थुस्थृतिपवनीयेषद्गमस्पावंसकर्मकादपिविधना
र्घइतिश्नयुदारुरुतिमंहुणेशस्त्रमितिनुजोनवनेग्रहनेपालनेग्रदनेइतिवक्तेअनवनइतिपर्युदासप्रयोजनहत्यंस
योगवहिप्रयोगस्यापिविशेषावधारणहेतुत्वाद्रोधादिकमेवनुजेर्ग्रहणमितिकेचिद्ग्रदनाद्धीतरेषुपलोगादावात्मनेपदंसवती
तिद्वितीयं तदाह नुनुजेरग्निवीपालइतिइहेतिउपलोगस्यापलक्षणमात्रमात्करणस्यापिग्निवीनुनुजेस्वाग्नींश्चकारेस
र्घःनुजपालनव्यवहारयोरित्यस्यग्रधग्रदेरेवग्रहणमितिनुजकोटित्यइत्यस्यात्मनुदात्तेः परस्मैपदमेवपालिंक्षिनुजतिस्म
जानिक्षिनुजतिरोरलोपयत्कर्मग्रात्मनेपदमित्यधिक्रियतेऽहावंतरवाक्यानिवत्तावधिस्मतीयंतेतेरात्मनेपदमित्येवं
कंतत्रस्मादित्यंतेनव्याख्यातंग्रलोपयत्कर्मलोपेदितिद्वितीयं कर्मग्रहणं क्रियापरःकर्तरिकर्मव्यतिहारेतिवत्तथाच
ग्रलोपाक्रियामेवलप्तेत्येदित्यर्थः एवंस्थितेफलितमाहमेक्ष्येतेनोच्येतेतिमकर्तृतिहतीयंवाक्यंग्रणावित्यादिवे
ल्लशंतमिहानुवर्तते कर्मग्रहणाच्चकारकविशेषपरःशब्दाधिकारात्प्रयत्नाद्देलक्षणेग्रलोपादिसादिनाम्नादिसंतेन
ग्रनाध्यानइतिवाक्यांतरव्यावर्तनत्तिग्रध्यानमुकंगस्यकर्मणेवमुतस्तुमतिमेधएवलाघवादाश्रयणीयस्तथा
चानवाक्यत्रयमेवेतिबोध्यं विकल्पइतियरत्वात्स्यादेरनुत्तरेलोन्त्यः सर्वविप्रतिषेधेनेतिविनाषोपपदेनेत्यस्यावका
शः स्वयङ्क्षयनतिस्वयङ्क्षयनंतेइत्यादिरेलाविसमनुदर्शयतेराजेत्यादितद्ग्रणावकर्मकादिसस्यग्रतेरुसमंग
गोपीशायतीत्यवकाशःलरणाविसमनुलावयतेकेदारः स्वयमेवेति तत्रहिन्वयतेकेदारइतिद्वितीयकस्याप्याम
णावकर्मकत्वादितिभावः नचपक्षपतिनवइतिवत्द्वितीयकस्यायंनुनातिकेदारइत्येवप्रयोगइतिवाच्यंतव
नस्यकर्मण्युक्रियात्वेनकर्मवत्कर्मलतियगात्मनेपदप्रवृत्तेः नव्याधुग्रणावकर्मकादिसस्यवाधिदर्शयतेरजेतिना

ष्प्रत्ययोगो मानं तत्र हि निष्टप्रेषणपक्षे दर्शेरणावकर्मत्वाच्चित्रवत्कर्तृकत्वाच्च परस्मैपदप्राप्तेः वित्तोपपदेनेतिविकल्पबाधे
उनकिं चिन्मानं किंवा श्रणावकर्मकादित्यस्यबाधेऽपिनास्येवप्रमाणं स्वोक्तसाध्यस्यपरागमिक्रियाफलेचरितार्थत्वात् तद्भाव
कर्तृगामिनिक्रियाफलेपरत्वादणावकर्मकादित्यस्य प्रवृत्तौनकिं चिद्बाधकमस्तीति सर्वविप्रतिषेधेनेदमेवेष्यते इत्येतच्चिंत
मित्याऊः अस्मिन्पक्षे आधानचिन्नेस्तर्हि सतिफलितोनत्वाधानेइतिनेयः कर्मवत्कर्मणेतेनागतार्थत्वं शंकानिरस
ति कर्तृस्थाभावकाइतिअपरिस्पंदनसाधनमाधोभावइतिभावः सपरिस्पंदनसाध्यसुक्रियामाधनेकारकं तत्साध्यत्वाच्च
वर्तृस्थनतूत्संनवंपरस्पैतीत्यत्रहेतोः कर्तृस्थभावकर्तानस्यात् किंतु कर्तृस्थक्रियाकर्तेवस्यात्तत्रसाधनत्वेऽपिनउकार
वाच्यकारकंविवक्षितमितिवाच्यं नत्वत्रसवः पत्पतीतत्रतद्दोषतादवस्थ्यादितिचित्र आरोहत्यादौसपरिस्पंद
वदेवदत्तादिर्वृक्षसाधनंतथादर्शनिश्रवणादौनसवतिकिंतुसंश्लेषरहितोपीतिनोक्तदोषइतिकश्चित्स्वभावकमुदाहृ
रतिपरस्पैतीति प्रेरणेशेतिसोकर्यविवक्षयेतिसावः ततइतिसूत्रेप्रेरणेशाकाङ्क्षातोरित्यर्थः पुनर्ल्लृसत्यादिनत्वेन
लिटिपिगच्छतीतिदर्शयितेनसवइतिमिश्रेइतिवाच्यंउपायनिष्टत्तावपुपेयानिवत्रेनादिलिटिकेयटोक्तेः एवंस्वार्थ
एवलिटितिपर्यवसानादाहद्वितीयाचउर्थीरितिचुत्योऽर्थइतिसूत्रेणाधिकमात्रेरहितः तत्रहृतीयेतिप्रथमाद्वितीयो
यथोक्तुएंतत्रालावानउ:प्रभिक्षेरेवनभक्षीतिसावः क्रियामात्रेपीतिप्रथमकल्पयासंदेहः द्वितीयामादायेति
श्लोयाक्रियाशेषत्वेचेल्यंतेइत्यस्यसूत्रेणाधिकमात्रेव्यवच्छेदपरत्वमनुपपन्नंयदाचधिकव्यवच्छेदमात्रपरत्व
मनुपगम्यतेतदाप्रथमामप्यादायतस्मेनवतिस्थालीकर्तृकक्रियाकमुदाहरतिएवंमित्यादिनाआरोहतिहस्तीतिप्रेष ९२
णांशत्यागेउदाहरणमिदंततोलिटितिनिष्टत्तप्रेषणांशतोःप्रेषणांशेविवक्षायांलिङित्यर्थः पुनर्ल्लृसत्यर्थेविवक्षायामुदा

हरणमारोहयतइतिएवंनिष्टत्तप्रेषणपक्षमुपपाद्येदानीमधारोपितप्रेषणपक्षमाहव्यक्तेति हेतुत्वारोपादितिशेषोनक
र्तृत्वारोपात्स्वर्गः अत्रापि श्लोकार्थविवक्षयैवबीजं पत्पतइतिपत्पतोनक्षात्आरोहतोहस्तिपकानितिक्रमेणाधि
आधिक्यादितिअस्मिन्पक्षेलोकेतत्साक्रियेत्यनेनआधिक्यमात्रेव्यवच्छिद्यतेनउनूनत्वमपिअस्यद्वितीयकक्षायाम
पितउनत्वात्तत्रकस्यापाप्रेषणांशस्यत्यागेनन्यूनतायाःसत्त्वादितिभावःएतेरितिकिंपत्पतारोहतिइत्यादिनिष्टत्तप्रेषण
त्वात्कृतेनचलोकेदितिसुतत्रालंतावेत्यस्यादितिवाच्यं श्लोकविरुद्धतत्वात् अग्निमयोगादभिवशात्कर्तृविरुद्धस्व
र्गमिहैवकर्तुमोविरुद्धश्लोयाक्रियामेवचेल्यंतेइतिकिंदर्शयतिसर्वः आरोहयतीहस्तिंस्थापारोपितप्रेषणपक्षे
द्वितीयकक्षायांमात्रत्कर्मतेतर्हिकरेलंतारोहयतेनिषादिमंमितिनाप्रयोः समंततंदर्शयतेगवाक्षायःकृताधिष्ठा
मिवनाक्षवंधकतामितिनारविप्रयोगश्रसंगच्छतइतिचेत्अत्राऊः णिचश्चित्रकर्मणेनक्रियाफलेकर्तृगामिनितउनत्व
कृतमत्रेतिश्लोयत्कर्मकारकंलोचेत्तत्कर्तेतिकिंदर्शयतिसर्वमितिनिप्रेषणपक्षेतृतीयकक्षायांमात्रेहस्मर
तिवनगुल्मइतिपक्षद्वयेपीयंकक्षाक्षस्यतिद्वनगुल्मइतिनिष्टत्तप्रेषणपक्षेवउर्धकक्षेयंनधारोपितपक्षेउ
तृतीयकक्षेतिज्ञेयं केचित्तेतत्रश्लिष्टसाध्येदर्शयतेनृत्यान्नटोसुदाहरणंस्मरयतेनेवनगुल्मइतिप्रसुदाहरणंच
दर्शयतेततआधारोपितप्रेषणपक्षेद्वितीयकक्षायामेवनिनात्मनेपदंनवतिनउतृतीयकक्षायामितिप्रतीयतेतथा
वकर्मपदमावर्तेतक्रियावाचिवेस्वीकृतालोयाक्रियामेवचेल्यंतेनोचेतेतिवाक्योत्तरार्द्धमुपपन्नमपिएवकारेणाधिक्य
व्यवच्छित्तेकिंतुनूनतेवेत्यस्मादेवलाभाद्वगम्यतेएवंचदर्शयतेसवः आरोहयतेहस्तीतिकर्मक्रियायोगरहिते
मूलयंत्रस्योदाहरणंस्मरयतिवनगुल्मइतिप्रसुदाहरणंचत्वाभ्यविरुद्धमेवेत्याऊः अन्येत्वविवक्षितंनिष्टकर्म

सुत्कात्त्यमूलग्रंथाविरोधेनैवलाघ्यग्रंथः समर्थितःतेषामयमाशयः गंभीरायांनद्योघस्त्रगंभीरेजिन्मूतइमामितिगंभीर
नदीपदाद्ध्योस्नेदबोधानंतरंतीरलक्षणयातीरमगंभीरवालावाचद्यासुगंभीरत्वेपिकदेशान्वयाग्रंभवाद्यानर्थकम
पिगंभीरायामितिपदंप्राघमिकबोधमादायपद्यामार्धकंतद्वदिहाप्यर्थोपि तंपेथलपक्षेद्वितीयकक्षायांकर्मण्यन्वि
ते ततोलिंतर्थस्यैवकर्मलोपित्यागेलिक्कर्मपदस्यत्राघमिकबोधमादायग्रार्धकंस्वबोधजनंबंधेनलक्षेतत्सुपगमा
त्विशिष्टवाक्यार्थस्यिद्धेरबोधजनेतत्संबंधस्यबोधकतालक्षणस्यवाक्येग्रन्यात्स्वैवार्धवादेःप्राशस्त्यलक्षणायोगतिः
ग्रन्यथावाययंस्येतमाजसेतन्मूर्तिकामइत्यादिविधिवाक्यस्यार्धवादःवायुवैक्षेपिष्ठादेवतावायुमेवस्वेनभागधे
येनोपधावतिमएवैनंस्तिंगमयतीत्यादिमंत्रवायुमेवस्वेनभागधेयेनमएवैनमित्यादिरूपस्यविनक्तिभेदेनभ्यो
गस्यवैयर्थ्यंस्पष्टमितिनचेतत्सूत्रस्योदाहरणंप्रसुदाहरणंवयंब्रूमस्तस्याप्यनुप्रवेशेनप्रकर्मकेमेवानुकूलेनविद्य
मानकर्मलोऽविवक्षितत्वोपपादनलक्षणेनेतिचेन्मैवंनिहत्यनेषलपक्षेदर्शयितेस्माद्यदाहरणप्रसुदा
हरणस्यस्वकर्मरहितस्वकर्तृव्यतयातदेकरूपायाम्यिन्नपिपक्षेग्रकर्मकोदाहरणप्रसुदाहरणयोःभिद्येकर्म
लोऽविवक्षितत्वव्याख्यायाउचितत्वात् किंवकर्मवत्कर्मणेत्यनेनैवसिद्धेकर्तृस्थक्रियाधर्मसूत्रमिदंलाघवा
यास्माद्दृष्यकर्मकमेवोदाहरणंप्रसुदाहरणंचापातितंनत्वकर्मवत्कर्मणेतिसूत्रेउत्पत्तिहेतुकर्मस्थक्रियातोसून
मेवव्यवच्छिद्यतेनत्वाधिक्यमितिस्वीकृतेनाप्यंशस्वारस्यभंगइतिवाच्यं तद्यादिसूत्रेकर्मवत्कर्मस्थक्रियइ
त्युक्तेपिकर्मस्थाक्रियायास्यकर्तुस्थकर्मक्रियादित्यर्थलाभात्तत्समानाधिकरणेकर्मणिसुप्रक्रियइत्यस्यवैयर्थ्यं
पत्तेःद्वितीयकक्षायांस्वेहक्रियेविषयत्वापादनविषयकप्रेरणायाःस्वस्वरूपविषयकप्रेरणायाश्चकर्मणस्त

त्वेपिविषयत्वापत्तिरूपायाःस्वस्वरूपायाश्चकर्मस्थक्रियायाःसत्वात् यदितुकर्मणउत्पत्तिक्रियइतेतत्सार्धकायाउत्पत्तेः
नात्सूनाधिकमवश्यंक्रियतइत्युच्यतेतदाकर्मवत्कर्मणेतिसूत्रेस्थितीयकक्षायामप्रवृत्तेःकर्मवत्कर्मणेत्यनेनै
वसिद्धइत्यादिनाप्यंशस्वारस्यभंगोनवत्येवततश्चाधारोपितप्रेषणपक्षेतृतीयकक्षायामेवोदाहरणंनतुद्वितीय
कक्षायामित्यप्युपगंतव्यंएतेनाधारोपितप्रेषणपक्षेलोट्तात्क्रियेत्यनेनाधिक्यमात्रंव्यवच्छिद्यतेसूनत्वंनेत्यव
धिगमनानावात्सत्वव्यवच्छेदएवस्वीकृतेद्वितीयकक्षायांतदुत्तरवर्तिनूनाधिकव्यवच्छेदएवश्रौत्सूत्रेनकक्षाव्यव
स्थएवमाधीयतितिवदंतःपरास्ताःदर्शयितेमृत्वान्नराजेतिनाट्योदाहरणत्वेनाधारोपितपक्षस्वरसत्वादितिरि
ग्गृधिवंशोः ग्रकर्त्रभिप्रायार्थद्योतनंःसिद्धोपपादनंदृष्टकरोतिक्रियाद्वारार्थत्वादकर्मकःउच्चारणंनिमित्तंरणंप्रेरणं
द्वारंणहेतुनिमित्तकर्मकःउच्चारयतीतिनिमित्तयतीत्यर्थःग्रकृष्टद्वारेणउक्षतोर्लक्षणाश्रीमनेपदंद्योतकंतेनैव
द्योतितत्वान्नित्यवीप्सयोरितिनद्विर्वचनंकृत्विजोयजेतीतिदाक्षिणात्यादिकंतुनयागफलंस्वर्गकामोयजेतेत्यादिक
स्वर्गादुद्देशेनयागादिविधानात्स्वर्गादिरेवफलमितिभावःसमुदायःसोग्राडोयंमंत्रइत्येवंरूपेयकर्मकार्थकसंज्ञ
ग्रःविभागोपपदेनउपपदेनफलस्यकर्तृगामित्वेतिनेत्यतोऽग्राद्यौंवप्रासविनोवेयंकर्तृगामिनिक्रियाफलेनित्येत्या
×दिनेग्राडःसर्वकस्यचनंयकर्मकार्थमितिधनयस्तुदाहरतिवस्त्रमायच्छतइतिग्रौनुपपन्नगर्हेःग्रकर्मकाच्चेत्यत्रमे
ग्राप्तविलापेस्पस्यैयइमितिस्वमित्यकर्मकस्यैवार्थस्यकृतिग्राख्यार्थयुक्तौत्यादग्रपिबोधइत्यात्मनेपदंद्योतक
मितिग्रनुदात्तेडितग्रात्मनेपदमेवेतिनियमान्नपरस्मैपदमप्रत्ययेवैमंतव्यंकर्तरिपरस्मैपदमित्यनेनपरस्मैपदमे
वेतिनियमितेतद्भिन्नेनजेवतद्भिन्नतीतिनोग्रत्रदृष्टंस्पष्टमितिपस्पर्धमित्याहुःग्रनुदात्तेडितेत्यादिषेवात्मनेपदमिति

नियमाल्लोपाऽकृतरीत्यनेनपरस्मैपदमेवतत्रलघिष्यतीतिपरस्मैपदग्रहणंमयूरव्यंसकादयश्चेतिसमर्थनिति केचित्तन्मन्दाधादिनिग्रहणपरास्यामित्यस्यैवार्थः अतएवकर्मवत्कर्मणातुल्यक्रियःकर्तेतिसूत्रेकार्यातिदेशोयमितिवृत्तिरिणाशास्त्रातिदेशपक्षेकर्मवत्कर्मणितुल्यक्रियेतिनाम्नेपदंसिध्यतेकिंतुतद्विधायकंनावकर्मणोरितिशास्त्रमितिविदुषतेतस्यचसूर्वत्वासुरेणातुपरास्यामित्यनेनबाधनाच्चाकाहेत्यात्मनेपदेइत्यादिस्वरितेदितितत्फलंकर्तृगामिनिक्रियाफलेपिपरस्मैपदार्थःसूत्रारंभइतिनावःपरेमृषःस्वरितेत्यात्मनेपदइत्येवाशयेनसंपरिभ्यांकरोतौभूषणइतिवैकल्पिकत्वात्तत्रेतिसप्तम्यावानुवृत्त्यर्थमितिनिगरणचलनार्थस्यनिगरणस्यरूढत्वेनचलनार्थानामनेनात्मनेपदेतिवैफल्यंचलनार्थनिगरणेतनमिश्रेइत्यर्थकसूत्रेग्रहणंअतएवतत्रविवृतंत्रापयतीत्यर्थइत्यादिग्रंथकृतस्तर्हीदंकिमावामयमिनचस्फुषीइतिश्रीहर्षःआङःसर्वत्रमेरनेनपरस्मैपदोक्तिरित्यादितिवेत्याऽऽहुःआवामयेतिहृद्यंक्वेदंईदृशीयाग्रहिलापेक्षत्वंबोधनेदेयेइतिकेचिदुमात्वंइनेचस्फुषीइनस्फुषीत्रेइत्यस्फुषीत्रावामयकिंइतिव्याचक्षतेत्रापिवकर्मकात्क्रियाफलस्यकर्तृगामित्रिवस्फोयामात्मनेपदेप्राप्तेपरस्मैपदार्थमिदंअतोविधिंकिंहेतुमप्येतादृक्कर्मकात्परस्मैपदनियमोमास्तुतद्यथाउद्वहउत्कर्षेणवहतीत्युद्वहत्यत्रलीलावेउद्वयतिचुद्वयतित्रलीलवतीत्यर्थःअकर्मकाविमौतेहेतुमप्यविचुद्वयतेउद्वयतेइतिप्रयुदाहरंतितन्नाप्यविकल्पंतन्नाहिचुधादिसूत्रादिहलेतिवर्तमानेबुधादिसूत्रेहेतुमतिरेवग्रंथेनवर्तीतिनतदंतादेवाव्ययविधिःस्यादितिप्रतिषेधेपिप्रयोगस्यापन्नेत्वेवन्यायाःतेनस्फुरादिरप्येतादृहेतुमत्तोप

रकोपदंनक्वेवेतिनाष्यादौस्थितंतथाचहेतुमतेःआकृतोऽकर्मकोरेतुमत्प्येतन्निमित्तत्वाद्धेतुमत्वाद्वात्मनेपदंनेतिफलितोर्थःअकर्मकात्किंकटंयःकरोतितंप्रत्युक्तेकटंकरिष्यतिनिमित्तवत्कर्तृकादितिकिंशब्दंतिहेत्यस्यानुशोषयतेनपादनिमित्तवत्कर्तृकाकर्मकाइतिवादोयमस्मत्कर्मकइतुक्तंइहत्वकर्मकइतिसर्वत्रविरोधेचुद्यादिस्तुघटिस्तुकर्मणःकर्तृत्वविवक्षायांदर्शनात्कर्मकाइत्याऽऽहुःयापयतीतिशाकपार्थिवादित्वात्युक्प्रत्ययेयामनेइतियमोपरिवेषणइतिनिमित्तनिषेधःवाक्यतेइतिवयनिवासइत्यस्मात्प्रत्ययेवनग्राहादनेइत्यमुनानिषेधःअकर्मकत्वेनतत्प्राप्तिलाघवात्कर्मकर्तृत्वविवक्षायामकर्मत्वेविकरणपरिणामघटानात्रग्रहणमित्याऽऽहुःअमवतिनयतिवहादिवृतंवालंरमतिनयतिवर्तमानेलटिपरस्मैपदंस्यादेवेतिअनेनरमेतिन्यायेनयोगद्वयेनात्मनेपदेपरस्मैपदेप्राप्तेपरस्मैपदंस्यादितिनियम

स्योस्त्वित्यपि पुनर्नञ्नवत्प्रकृतादित्यादित्यत्र तेषामयमाशयः स्कोरुतिनिमित्तात्प्रकृतवदुवर्णते तथा वृक्षादिरेवमित्यत्र किं तत्स्यमिष्टादिः सिद्ध एवेत्यत आह तत्रेत्यादि तत्र तु तस्मात्सपिण्डिकेत्यत्र विभक्तिविपरिणामेन सप्तम्यन्तस्य विधेयत्वात्तदन्तविधिरित्यभिप्रेत्याह तत्रेत्यादि तत्रापि पिण्डिकेत्यत्र पिण्डशब्दस्य प्रातिपदिकत्वाभावात्तदन्तविधिर्न प्राप्नोतीत्यत आह पिण्डशब्दे त्वित्यादि तत्रापि पिण्डिकेत्यत्र ईकारो दीर्घोऽकारो ह्रस्वः किं तदाश्रयेण तदन्तविधिरित्यत आह पिण्डशब्दे त्वित्यादि तत्रापि पिण्डिकेत्यत्र ईकारो दीर्घोऽकारो ह्रस्वः किं तदाश्रयेण तदन्तविधिरित्यत आह पिण्डशब्दे त्वित्यादि

मित्यत आह जातिपरनिर्देशादिति इदमास्त्विति कुत्वविकल्पेनापीष्टं पीवित्यत्र तु ङीतिह्रस्वे दीर्घश्रुतेरेवमेव तथाहि ह्रस्वे अनादरे घटादिः मिताऽस्त्येवैकवचनेऽपि एवङ्कृत्वा यत्र चित्पुंवद्भावः कृतयोः स्त्रियां किमित्यत्र अहिरिति अहेर्डीतिस्यात्तदा ङीतिह्रस्वे अहिरिति अहीडीतिस्यात्तदा त्रैवमत्रेकेयटेस्यादृङ्गामिनेत्यादि विधिरत्र गामिग्रहणं किमर्थं गामिग्रहणं किमर्थं गांगामंगांगामंगांगामित्यादिरूपसिद्ध्यर्थं दीर्घोनास्तीति यदि तर्हि नपुंसकानित्यत्र स्त्रीग्रहणाभावादुपधादीर्घोपधह्रस्वे प्राप्ते तयोरपवादत्वेन दीर्घस्यैव प्रसक्तेस्तदाह दीर्घस्त्वत्रास्त्रियामेवेति नपुंसकवाचकस्त्रीशब्दे तु ह्रस्वोपधस्यैव प्रसक्तेर्दीर्घविधानं व्यर्थमेवेत्यत आह दीर्घकरणं त्वित्यादि दीर्घकरणं त्वत्रास्त्रियामेवेति नपुंसकवाचकस्त्रीशब्दे तु ह्रस्वोपधस्यैव प्रसक्तेर्दीर्घविधानं व्यर्थमेवेत्यत आह दीर्घकरणं त्वित्यादि

लीत्यर्थः इहगतिबुद्धीत्यनेनयस्य कर्मसंज्ञातस्यैव प्रयोज्येति अयंलोकर्तृकर्मसंज्ञायस्यतत्प्रयोज्यं कर्म अन्येषामितिगम
स्वर्थश्चाकर्मकंकरोतीनांजादयइतिकृत्यक्रियावत्यर्थः आदिग्रहेनथाहागौर्दुह्यतेइतिदेवदत्तेनेतिशेषः कृत्यादिषुगौ
र्दोग्ध्र्यादोहनीयापुण्यःगौस्तुदोहाऽहेहिपञ्चःअजायामनेतव्यानयनीयाहर्म्यस्थलीयाग्रजायामनेयाइत्या
दादाहर्म्यंग्रामंगम्यतेऽनियतदेवदत्तेनेत्यधाहारःमाणवकइतिअयंप्रयोज्यःकर्त्रादिवदत्तेनेतिप्रयोज्यकर्मस्वधाहर्म्यः
॥इतिनावकर्मप्रक्रिया॥ कर्मणस्त्रितीयैकयतिशायद्योनविद्वन्मिस्वयंगःआयेलतियेभिदिछिदिभृत्यएककर्म
काक्षेअकर्मकाःन्येउद्विकर्मकास्तेसकर्मकाइतिभावःअकर्मकिवत्सफलमाहभावेकर्त्रर्थेतिभावेचाकर्मकेभर
सुरूवादिभावःद्विकर्मकिपुकर्मणःकर्तृत्वविवक्षायामुदाहरणंसन्नातिमागोऽमृतंस्वयंप्रजग्धेस्वगुणैरुपस्तुतावि
रूपमानमवरूपनेमरिवाद्विरुद्धमूलत्वत्कर्मवत्कर्मणेतिआदस्यसकर्मकाणामितिनिषेधेऽद्विपक्षेदितिप्रतिप्रसवस्य
यकौनउदनंभुनक्तीतिनिषेधःउक्तप्रयोगाद्गुरोधन्द्विकर्मकिपुगौलसैवकर्मणःकर्तृत्वविवक्षानमुख्यत्वेत्याहुःत
द्विचिंत्यअजांग्रामंनयतीत्यत्रमुख्यकर्मणोकर्तृत्वविवक्षादर्शनात्प्रत्येत्यवधेयं आधिकरणत्वाविवक्षायांत्वजोग्रो(ग)ण
कर्मेतिप्रलाद्विजोगोग्वयमेवेतिनवतियदातुव्रजस्यनकर्मत्वेतदाप्युत्तरकर्मलाभेपिकर्तृत्वविवक्षानभवतिदृश्यते
व्रजेगौःस्वयमेवेतितद्योगेरपादानत्वाविवक्षायांगोर्दुह्यतेपयःस्वयमेवेत्यादिकर्मत्वंकर्मणावत्करणंकिमर्थंयद्यान्न
ह्यत्रदेवेप्रयुज्यमानेजस्यदनत्वाद्यःह्यत्रदनवदित्यर्थंवदतितद्यात्कर्मेतुच्यमानेकर्मवदित्यर्थंलाभात्तत्संकर्मलाउत्प
क्तिर्यःकर्त्रंकर्मेतुच्यमानेकर्मयंकृत्यर्थःस्यात्तद्यात्रिष्यतितिअकर्मकंयदेशान्तरावाप्तावेतकारोनस्यात्किंतुकर्मणिस्या
त्स्यतेउदनःग्निर्दृतेकाष्टमितियद्यप्यंशयोगःग्निर्दाहेइष्टएवतद्यापिपच्यतेउदनेनग्निर्दृतेकाष्टेनेतिभावेनस्यादिति

CENTRAL LIBRARY

बोध्यंकर्मइष्टेनात्रकर्मण्यक्रियावत्तइत्याहकर्मण्येतिकर्मकारकस्येत्यर्थःकर्त्रादिविवक्षायःकर्त्तरीत्यनुवर्त्तप्र
धानयाविपरिलम्भतेसचविद्योषुक्तदाहृतःक्रियायःकर्त्रेतिकार्यातिदेशोयमितियद्यपिशास्त्रातिदेशोविलंबमिधाति
तद्यापिशास्त्रस्यापिकार्यार्थंतयासुरम्यत्वात्कार्यीतिदेशएवाश्रितःभावेलकारेइतितत्रकर्त्रुरनभिहितत्वाद्धिलिभाव:द्वि
कारकाद्धितिवर्तयोवकारंद्विरित्याद्विष्ठितिसंहितयापाठेऽनुस्वारस्यपरसवर्णेनजातेनकारेतस्मोपरिलइत्यभि
त्यर्थमितिनलकारवाच्यकर्मकिर्मवद्धित्यर्थलाभाद्गादिकमेवसवतिनञ्द्वितीयेतन्निमित्तस्यद्विःयत्रलकारवाच्यःकर्मति
त्रैवकर्मवद्भवतिनुत्पादस्यफलमारभ्यतएवेतिनञ्वेतीतिलकारेलेवकर्मकर्तृकपक्षानाश्रयात्पादीनांप्रत्यक्षिर्ना
स्त्युक्तार्थानामप्रयोगात्इत्युविधेःइष्टेउक्तसूत्रानामितिलकारोपस्थाप्यकर्तृस्मावेनकर्मवद्भावाद्धितिभावःअत्रेदंबोध्यं
इत्यत्रकर्तृइत्यत्रकर्मइत्यंलकुसवितंतस्यकर्मकर्त्रादिश्चाग्निःकुसूतेस्वयमेवेतिवत्स्वयमपिग्निर्भो
तेग्निंकर्मकर्तृकस्येतिवाग्निकिंग्निोग्निःस्वयमेवेतिनतुग्नस्यर्थंकर्मकेतत्रावित्रहितकर्म्मालोऽकर्मकाइतिवृद्धा
तेदनवाचकयोगेसर्वेदनःपक्वइत्यापत्तिरितिचेत्अत्राऽग्निोग्निर्भवतिकर्मकर्तृकस्येतिनिष्ठानकारस्यनकारविधा
नसामर्थ्यादविवक्षितकर्मालोपिकृविहंतेअस्मयानिष्ठानकारस्यतत्रकर्मणेतमेनग्निोग्निःस्वयमेवग्निंकुसूतःस्व
यमेवेत्यादिप्रंगच्छतइतिग्रन्थकेचिद्वदंति लकारवाच्यस्यैवकर्तृःकर्मत्वेकर्मनकर्मलेसमवहृत्यणाद्यर्थंनवकर्तृः
कर्मसंज्ञायांनावेलकारोनस्यादिसुकृमितिवाग्यंकर्मणःकर्तृत्वविवक्षायांस्वतुरकर्मकइत्यकर्मकाकर्त्तरिभावे
लकारस्यनिर्बाधत्वात्तृलकारवाच्यस्यकर्मसंज्ञामपिकेचित्कर्तृस्तदनभ्युपगमात्तद्धिभावेलकारःकर्तरिशक्ति नवव
क्तरणानावेकर्तृःकर्मसंज्ञायांकर्तृव्यपदेशाभावान्नमतेरकइत्यत्रनतुइत्युनरामितियकोनिषेधेविशापूनस्माद्भक

रलेऽतेऽकर्त्रर्थकार्यतिपि प्रादितिवाच्ये एकं ब्रह्माधिकारादस्त्रसंज्ञोऽयमावेशादिष्टसिद्धेरिति नन्वत्रत्ये
त्यर्थं हि माहरंतश्चेदनिर्वेधनेनव्रक्तेनेदोक्तिकर्मणः कर्तृत्वविवक्षायांकर्मस्थक्रियाया एवकर्तृ
स्यात्तच्चमस्त्रमिदमयमंड मणितिभावः वास्तविकनेदानावेप्योपाधिकनेदोस्तीत्याहुकर्मत्वेति कर्मत्वकर्तृत्वा
वच्छेदयोर्यैनिरूक्तदोषाधिकंअक्लप्तेदमभानाधिकरणंक्रियानेदमाश्रित्येत्यर्थः एवंचत्रवस्त्रनेदेनक्रियानेदक
×ना× र्मस्थक्रियाउत्पत्तिक्रियात्वेकर्तुरस्तीतिभावः करणाधिकरणोमितिउत्पत्तिक्रियः कर्मस्थेतीवसुच्यमानेग्रहिनाहिन
स्तिस्थांपचतीत्यादौकरणाधिकरणयोर्व्यापारस्यैवइदानीमभिः हितत्वात्तीपचतीत्यादेकर्तृस्थइत्यति
प्रसंगः स्यात्तन्मानूदित्यर्थः नवकर्मत्वानवस्थायांविक्लित्यादिरिवकरणत्वाद्यवस्थायामभिधात्मो व्यापारोवस्तु
तस्यस्त्रपिनुनाक्तोपात्रइतिकर्मस्त्रिप्रसंगइतिचेन्मैवं साहइत्यादितिथेगिक्रियायाश्चाश्रयस्तेनादिरोधित्वा
त्तंनस्तेनस्त्रेधात्रपात्रक्रियातुत्पत्तिक्रियइत्युक्तमस्त्रियांगुणप्रधानेतनतुल्यक्रियः कर्त्रभि
र्मवइवतीत्युक्तेकेनेत्याकांक्षायामनेककारकोपस्थितावपिकर्मवदितिप्रत्यासत्याकर्मणीतिलभ्यतएवत्यत्रा
हकिंवेतिस्त्रधिगत्यतीत्यादिसंकल्पोत्रार्थेयं क्रियावशात्तस्यैनमोसुप्तवेषदानन्तु फलेव्यापारश्चधात्व
र्थःएवक्रियाश्रयोद्देश्यः तत्रव्यापाराश्रयः कर्त्रफलाश्रयः सुकर्मएवंचपचिस्निहिस्नुनींगमिकृहिप्र
भृतीनांचसकर्मकत्वेफलस्यकर्मनिष्ठत्वेचउत्तेकर्तृस्त्रावकाशप्राप्तइतिकंठंघ्नन्याइतिकंठघ्नः
तिग्रामेधितिग्रामकृदाश्रयइतिचेन्मैवं अधिगतानधिगतग्रामस्त्रोर्धिष्ण्यादावपिवैलक्षण्येनोपलभ्यइ
तिबोध्यंकारिष्यतेइतिसमिचीयुडितिवैकल्पिकः विवक्षिष्टएकोनोःसेइतिइट्करिष्यतेएकवृद्धिःसका

रिष्यतत्रकरिष्यतसिचश्चिण्वदिटिस्त्रकारिष्टएकेस्त्रकृतसीयुट् स्त्रिण्वदिटिकारिष्टएकेरूपेष्टासिद्धिरा दित
कर्त्रर्थकस्त्रिणोस्नुक्रियतेघटः स्वयंवस्त्रकारीत्यादिनैतत्सिद्धेरितिकर्मवत्कर्मणितिकर्मण्यंगसिद्धेरित्यर्थः ए
तेनपचतिपाकंकरोतीतिविवरणादाख्यातस्यव्यापारेशक्तिरितिवेयाशिकोक्तिपरास्ता कर्मोतेर्यत्नाधीनेउपयते
इतिवस्त्रकर्मकतापिनस्यादितिएतेनेतिज्ञानस्यकर्तृस्थत्वान्नुपगमेनस्यर्द्धःयगभावादिसिद्धतिहयकानुपपत्त
नीयमानइतिस्यादितिभावःउलोपइतिहेतोः त्रपूनीत्यनेननन्वनुकर्मवज्ज्ञानमेवकर्मभिरुद्यानजिप्यतत्राहज्ञानी
च्छादयोतिनत्वितिशानन्वृनन्नवतीत्यर्द्धः देवदत्तयज्ञदत्तावन्योन्यंस्मरतइत्यत्रतयोरेवकर्तृत्वंकर्मत्वंवा
स्मीतिकर्मस्थक्रियायाः कर्तृस्थत्वात्कर्मवद्भावप्राप्तिमाशंक्याह स्मकर्मकालाभितिनन्वत्रदेवदत्तोन्यंदत्तंस्म
रतियज्ञदत्तस्तंदेवदत्तमितिक्रियानेदोवश्यमाश्रयितव्यः तत्रच स्वनिष्ठक्रियांप्रतिकर्तृत्वमितरक्रियां
प्रतिउकर्मत्वंनवस्यप्राप्तयोरपिकर्तृत्वमेवस्यात्तथाचोभयोर्गंगांस्मरतइत्यत्रयथाएवंचकर्मस्थक्रियायाः कर्तृ
स्थत्वान्नावात्कर्मवद्भावोनप्राप्नोतिनचसंयोगस्यहिष्टत्वात्कर्मस्थफलस्यकर्तृस्थत्वमस्त्येवेतिशंक्यंतत्र
स्निरूपितसंयोगस्यस्निग्नत्वादस्यधात्वर्थफलव्यापारयोरेकाश्रयत्वेप्रकर्मकत्वमेवनत्वस्येतकिंवहिगम्यांक
र्तृस्थक्रियात्वादारोहतिस्त्रीगच्छतियाममइत्यत्रकर्मवद्भावोवेतिन्यायेकयादृशेयंमतंतद्धात्वंशेयोगरूपफलस्यस्व
वृत्त्यत्पत्तयाकहिगम्यांस्मृतौवैषम्यंउदपवादमितिनात्रकर्मवत्त्वमक्तिरित्युदाहरणंतरमाहत्रजतियामं
नयतीतिइत्रतिषेधशास्त्रेयत्कर्मणाक्रियाफलस्याकर्तृगामित्येवाश्रयणेपइमाहतिभावः नन्विहापिकर्मणि
क्रियाभूतोविशेषोनोपलभ्यतेइतिकर्मस्थक्रियस्यैवमयपादमितिखेदत्राजः क्रियाकृतविशेषोपजनावु

फलेनवउद्देश्यतानियामिकायत्रकर्मस्वाश्रयोद्देश्यतानिरूपकोकर्मस्वाक्रियायत्रउद्देश्यापारंशास्त्रस्यकर्मत्वेतिनघा
टिद्दन्तिरोहणान्मोक्षविषयेनभूतत्वविशेषणात्पुनर्जन्मातकर्तृस्थतादृष्टेश्चानुरोधाच्चप्रकृतेपरमेश्वरेयमिच्छादृष्टोभवत्यं
विशेषोभवतितिएवंमहत्तपरिगच्छेद्यमिच्छादृष्टोभवतुरुक्मिणोभवतीत्यत्रावोभवतितिउभयोर्दृष्टत्वसंयोगाद्युक्तव्यापा
रविशेषउद्देश्यगमनवदेवकर्तृहेतुर्वर्षःनचुम्भनादयमात्मनेपदमुद्देश्यतावच्छेदकस्यद्रव्यावच्छेदकस्यापिसमवेतस्यनिष्ठेतुरुपेत्रा
रोहतीत्यत्रयोग्यत्वात्अत्रतएवहियद्धिवरंवृत्तेसतीत्यत्रसाध्यकहिंगतिर्यदितिअतएवचारोहंतिहस्तिनंदक्षिणे
कामलानारोहयतिमल्लमात्रइत्यादिप्रयोगेश्लोककर्तृलौकिकर्मत्वंमंगच्छतेपूर्वत्रिद्वौसुविक्लिन्नेद्विधानवनव
वाविशेषःकर्मणिदृष्टस्योद्देश्यनैवकारकव्यापारइतिकर्मस्थक्रियत्वाच्यतेउदनःसिद्धतेकाष्ठमित्रत्रक
र्मवद्भावोनवत्तेवमजांयामंनयतीत्रापिकर्मस्थांशास्यंयोगयोद्देश्यतानुव्यापारांशस्येतिकर्मविज्ञावे
शास्त्रनिषेधोयमावश्यकइतिदिक् उहिपच्योरिति द्विकर्मकत्वादनयोरकम्मकर्मणःकर्तृत्वविवक्षाया
मपिमकर्मकत्वशक्तिविशेषाश्रयेऽयमारंभःगोःपयोऽभ्यर्थइतिअत्रकर्मद्वारावेनात्मनेपदंनित्यंगौणकर्मणि
ऽसादृदिसुरुचात्मस्थकर्मणःकर्तृविवक्षायांपयोगोऽभ्यर्थइतिनोदाहृतमित्याहुः एवंचप्रधानेनाऽऽ
कृष्यमाणेसुकृत्वात्पुण्यायेनप्रारब्धंतस्यकर्मणएवकर्तृत्वविवक्षितेतिफलितंअत्रवःकर्मणिलृदइस्य
तश्चिलोपश्चवक्तव्यइतिदीपजनेसतोऽनुतरस्यामितिचतदारभ्यजैतादिसाहिअवृःकिंअत्रेदिकाछंअत्रनि
त्यंविलकर्मकेनहिकिंअकारिघटःकुलालेनअत्रापिनित्यमेवउद्देश्यकर्मकर्तृरीप्सेवअदोहिगोर्गोपाले
नेत्यत्रउनिर्यंउडुंबरःफलमितिकाउःउडुंबरंफलेपक्वतीतिविक्षितेगौणकर्मणउडुंबरस्यकर्तृविवक्षाया

मिहकर्मवज्ञावःनचुद्विकर्मकेपुपचेरप्राप्तेलिकःवाऽइतियेवदंतितेषामयंग्रंथःकथंसंगच्छतइतिचेदत्राऽऽहुःउडुंबरःफ
लेपक्वतीत्यत्रकर्मकर्मणोस्यात्रोऽहिपच्योरित्यनेनकर्मवज्ञावोवऽलेविधीयतेऽक्रियायोगेतिनकाप्यनु
पपत्तिरितिमन्वियुज्योरंशुरुपनोनित्यमाऽऽहुदात्रार्थंयकिंतुतास्मुदात्रेदित्यादिनाउभयथाऽनुदात्रचेकृतेय
कऽऽदात्रंश्रूयेतसऽऽद्योपपन्नइतिअत्रश्रद्धायुक्तेकर्तृविवक्षायांगेवमूषाकर्मेतिकर्मस्थाःक्रियावाचकाल्लाहमूषावा
नामितिअन्यत्रेतिआत्मनेपदादन्यस्मिन्निषेधःआत्मनेपदमेकवचनंतत्पर्यवसन्नंदेवदत्तादाहयज्ञदत्तमाहयतीति
तिङःमिचोरितिवेरादियतइतिवदादिसूत्रेरिङःग्रहणंकिंतिरिङ्यङःग्रहणंकिंतेतिङुसुतिकिंकर्मणा
देशादितिमिचोलोपःनमधःक्षिप्तेपदस्यतश्चिलोपंवक्तव्यंतेअत्रःकर्मकर्तरीत्यनुवर्त्तनादात्मकर्मकर्थवि
तिअतश्चेतिपक्षापमऽस्यतुपक्षेतेनउदनोधिंपर्यायलेनसोतेरविहिकर्मकत्वेनोपकर्मणःकर्तृ
त्वविवक्षायामपियोपूपकर्मणोविद्यमानत्वात्सकर्मकालोप्रतिषेधइतिनिषेधेनयाज्ञिकोःआसिरेवनासी
तिचेदाऽऽहुःवक्ष्यतिहियोगेऽस्मिन्वरप्रश्नवलानुरूपलाभेऽकर्मकोऽस्यात्रापिक
रलोपूपंस्तूयतेअतेमेतिअत्रवर्तमानोऽकर्मकस्तूयतेस्वयंपक्षेऽस्यगुणेनोपसृष्टावस्तुपमानस्यवस्तुनिमेदिना
तिप्रयोजेनवस्तुनाऽऽक्षिप्तेसतिअर्थःवक्ष्यमाणप्रकारेणतिङंतवयतिअंतर्भावितण्यर्थेत्रिगौतिगोः कर्मणिचविवक्षायां
प्रसूतेगौरितिआसाविष्टेतिविष्वदिरूनचविलिनिषिद्धेविष्वदिरुविनस्यादितिङोंविष्वदित्यनेनहिविष्णोवि
कार्यमतिदिश्यतेनचविलेसुप्तामोतिदेशोनिषेधुंशक्नोतियेनविष्वदिरोनिषेधःस्यादत्रासोद्देतिसुकर्मोऽऽ
त्मनेपदनिमित्तइतिनित्यसाधुत्वादिलक्षणेप्रयोजनमितानभिनयोविशेषपक्षनिऽउद्देश्यतुरो

BHAU DAJI LIBRARY

प्राप्तप्रयुज्यमानवाचकशब्दमयाजयिष्यः प्राप्तुर्यन्तत्वेषु सर्वत्रकारापवादः मोधीयीतेतियङापद्योरुपसंख्यानाज्ञानुपदोरितिलिङ्लिङ्मित्रासावादिरलुङ्उताप्योःक्ष्नोलिङ्स्यात्कात्रयेसतेचिनिसइतिवायरलोपःनिङ्नत्वाङ्विप्रतीवस्तोपिनिसंलुङ्उताहनिप्रहसुंराजानाहनमरुनिष्पतीतिगम्पतेकामप्रवेदनेलिङ्स्यादितिकात्रयेसर्वत्रकारापवादःक्वचिद्भावतीतिकालेइत्यनुषंङनीयंवर्त्तमानसामीप्यतिलङ्संभावनेत्रौदितिपर्य्यायिरित्यर्थःप्रद्यम्नयासमस्माचेतिसंभावनेइतिमद्यम्पेद्यमयाविपरिणम्यतेअद्यःअमितिप्रद्यमांतंसद्यमेतिमंबंधःसंभावनेर्थेइतिनवप्रथमयाविपरिणमितत्राकद्यमत्रमद्यम्पर्यंतासइतिच्छेदाऊःसंभावनेतमिसावर्त्तिद्वितीयेवविपरिणामात्सर्वेषुसिद्धिरितिसंभावनंक्रियासुयोग्यताधावमायःअलमितीतित्रसंभावनेनमर्थइतिचेज्ञवतितदालिङ्स्यादित्यर्थःलिङ्तिलिङ्ःअत्रयोगेयोग्यमतमिन्नलमितियत्रातेत्रद्योतनप्रयुज्यतेतत्रहुमिगम्पतेःअत्रेतिकतिलोर्थःमनोरमायंउअत्रअलमितिसंभावनेसिद्धाप्रयोगश्चेदितिकत्रचित्तुरुवितमित्युक्तंतन्नसिद्धप्रयोगइतिविप्रलंभमप्रयोगइत्याकांक्षायामर्थेदलंशक्तेइतिबोधंअपिनिरितिसंभावनद्योतकोपिशब्दःगिरिविदारीपर्य्यायइतिसंभावनमत्रगम्पतेकालमानेयंलिङ्लृङ्ःआयत्रयुपिगिरिशिरसाअनेनसतअत्रअलमितिवेतिंप्रायेणगमिष्यतिविनाणाधातौसंभावनमुच्यतेयेनतसंभावनबचनेतस्मिन्हधातौसंभावनार्थकधातावित्यर्थःसुंदरीघासंखादितिअत्रइवेतिनित्यालिङ्धातौकिंसंभावनबचनमरूपयहणमास्तुतदृतेउसंभावनमबचनेतद्धातुकधातोरप्रयोगादिहविनापानत्रवलिसुंदरीसवानर्वेलत्रनित्यालिङ्हेतुरुउकिमाबेत्यस्मानुवर्त्तनादहवास्मादितिनसंबंदितिहुझलतिःमुखत्राझोहुङ्ग्ने

विप्लत्वेवेतिलिङित्यनुवर्त्तमानेषुनलिङ्हलंकालविशेषप्रतिपत्यर्थमितिसावःरंसीत्यादिनतुसरूपत्वेतोःक्रियायाश्चिंतेःत्रातप्रत्ययःस्यात्हनमस्पतायमेहेतुत्वन्नमेवेदत्रातोगतोग्राहइतियोगेवमूदिधिःसिद्धस्तनक्रियाप्रतेगवाकुसंहितत्रतइतिज्ञोदन्यतरस्यामितिसूत्रेसाधवश्वस्थाप्रतिज्ञात्रारमातेकेचदनदेवत्रातइतिमंक्षातत्रनुदविदोदत्राघाऊत्रोऽन्यतरस्यामितिनत्वंनलवतिदेवत्रातइतिकिंतुदेवत्रातइत्येवयोयंविअविनाषतिप्राप्नोतेलुंगतःविषवाचकेगरःस्यत्रनमवतिविनाषायइतिणप्रत्ययेजलचरेभवतिग्राहःसोपिविनयरःलक्षणहेत्वोरितिसत्रेनत्रोविनोषेसतोद्विनाषेत्यनुवर्त्तमानेस्थितविनाषाभयलाषादितिसावःक्रियासिपतोउन्यतेनविष्यतिसुनिलंलृङ्यद्यपिक्तिपमप्यमुदयत्यतस्थाधुलिङ्लोटोरपपदेषुधातोरेनोमनस्वतिकारालामपवादःजिङ्वेत्यनेनसमानकर्तृकेषुतिङोविधानादितिङ्लोटावसमानकर्तृकेषुसवतइतिबोधंस्कन्धरोतीतिस्वानभिधानात्समानकर्तृकेधिलिङन्नमस्कारपदवेदनकक्षितीत्यनेनवतिङःसिद्धत्वादितिङ्ग्रहणमासुलोउवविधीयतेतिन्वितोयातिङोबाधमास्तुदितिलिङ्ग्रहणमात्रावश्यकंतात्पर्यंवसिद्धार्थेधुलोटूचेत्यवश्यंप्रसंगमिविचंचकारेणतिङोनुकर्षंतंनदृस्यविनाषाग्रहणस्यानुकर्षणप्रसक्तौतत्कारांतरमपिस्पृहेतिनचैवमपिकामप्रवेदनस्तुपसंख्यानादनेनवसिद्धेकामप्रवेदनेकक्षितीतिस्तनंमाक्षितिवांछयत्रार्घंप्रकारणादिनाकामप्रवेदनं

गम्यतेऽस्माद्धकिमुपदेशास्तित्वदर्थतदारंभात् लिङ्-च समानकर्तृकेषुऽमुन्नित्यनेनऽस्माद्धेतुलिङ्-लोटौ विधिविहित
यौलिङ्-लोटोवधिश्रमिलिङ्-अतिप्रसवार्थमस्ते नकोऽत्र वा मरुत्वविधिनालिङ्-लोटोनित्यं वाऽनेनेतिशंकां क्रमुदुत्तु
नरवलर्घेषुतदलावत्प्रघाविवामरुत्वविधिस्मादेवमपिलिङे वयघासाहौप्यान्नदिसेवमर्थमारभ्यमेवक्रिया
तिपन्नौलक्-प्राप्तत् इच्छार्थेस्तो इच्छार्थेस्य: किंपवहिगच्छतिप्रेषातिमर्गन्निषोविधिरितिविधिग्रहणेकर्तृविशे
षणग्रहणंह्रीष्णुहिवेशाद्धार्थमित्याऊ:लोटोनुकर्षणंमितिलोट्वेतियोगमेदमेवत्रयोजनमेकत्रयोगलेतु
लिङोपतुकर्षणंस्मात्प्राप्तकालार्थमितिप्रेषातिमर्गयो: इदंलोवसिद्धत्वादितिभाव: लिङ्-चोर्ध्वमाप्तकालविशेषे
अत्राप्तस्यलिङोविधानार्थमिदंसूत्रंप्रेषातिमर्गयोस्तु सर्वलकाराइष्यंतेऽतोलोटाऊसानीकालविशेषेऽस्मिन्नलिङा
बाध्यमान्न दितिकार: सर्वसूत्रविषयइतिप्रेषाद्यर्थोऽन्निकेइतिवानुवर्त्ततइतिभाव: अधीष्टसंलि
ङोपवाद: योगविभागसूर्ध्वमौ रुद्धिकानन्वइत्यर्थ: लिप्यदिकालसमूहेवेलासुवेतिन्नपवदेछितिक्वचन्नविपरि
णामेनन्नबाधतेऽनुमोपवाद: यद्धुंक्षतेतियत्काल: पक्वतीसूत्रेऽनद्यतनादीनामितिनुसूत्रेऽर्थेयोगेकर्तरिगम्यमा
नेऽनद्यतनत्वोक्तवंतिन्नयाकन्नावोदव्यावहनीयाबंकन्नोवोदाकन्नंवहेरितिकन्नोऽहन्नेयोग्यत्वमित्यर्थ:नन्वर्हकिम
र्थंऽनद्यतनत्वोविधीयंतेयावतान्नामान्येनविहितत्रादर्हेषिनविषंतीतिचेदत्राऊ: अर्हतायोद्योतायामप्राप्तो लिङ्विधी
यतेतेनऽलिङाधाधमानन्दितिऽनद्यतनत्वोर्विधानंनवावामरुत्वविधिनाममीहितविहिन्नाधिकारार्थंतदप्रहणेरि १०५
तिधऽनंबंधेऽर्हधात्वोर्विशेषणविशेष्यभावादिसंबंधेनुपपन्न: स्वार्थस्मारलेनोपक्षीणद्योतपदार्थसंसर्गोवाक्यार्थ:
कारकविशिष्टक्रियावेतिस्वीकारात्राप्तानुगमार्हतेनप्राप्तोस्तिप्रत्ययऽस्यवष्यस्यप्राप्तबोधेप्राप्तोधिसामतस्य

सुपगमेविशेष्यस्यस्वार्थस्यैवप्रकारत्वेनऽनुशब्दांतरेणतिनाबंधेवाकेनननुप्रतिपत्तिरितिनस्यवाक्यार्थत्वा
संभवाऽनुशब्देनधात्वर्थेलिङ्क्षतेननुप्रतीत: कर्मणःसमानकर्तृकादितिसन्निधेकर्मतत्समानकर्तृकंचधात्वोर
र्थद्वारकंविशेषणमाश्रितंतद्वैशिष्ट्यंधात्वर्थस्यकर्मसंबंधेस्तितिचेन्नैवंतद्धिसतिपरस्परसंबंधार्थबोधका
नेकधातुप्रयोगेऽवश्यंप्रत्ययाःसुस्तत्रयोमानासीद्योमान्नविंतेत्यादिनसिद्धेत्तन्नत्रवसन्नदृङ्हेत्रिवर्त्तमा
नकालोवसिरिववर्त्तमानकालोस्तिःप्रयुज्यतेनचाश्रयुज्यमानस्यधात्वंतरेणसंबंधोस्तिअर्थबोधःसंबंधमपेक्षतेऽ
धातुरूपाश्चवेधिधात्वर्थरूपंसमवाद्योमानासीदित्यादीनानुपपत्तिःतदेतदभिप्रेत्यकर्मधात्वर्थेनेतिविषयसप्त
म्यपेक्षंवऽनुवर्त्तमेवकेकविषयापेक्षायांऽधात्वर्थइतिबोधंएतच्चमनोरमानूसारेणव्याख्यानंकेचिदधा
त्वोरर्थद्वारकसंबंधेसुपगतेगोमानासीदविंतेत्यादिनसिध्येदितिमनोरमांविंत्यमेवतत्करोतितदाचष्टइत्य
त्रैवतदर्थकण्यन्तेसुपास्यस्मिन्नित्यत्रापेकर्त्तरिवर्त्तमानत्वयोरविशिष्टत्वात्कृतस्तत्रानपेक्ष्यैव
तत्रिवर्त्तमानमनुनिर्देशेवर्त्तमानेतदित्यादिवाक्यविशेषपरिग्रहोस्तीत्याऊस्तन्नापेक्षयाप्रतुकृतंतन्नाहिसापे × ४ ×
क्षत्वंप्रत्ययस्यतुवस्तुनेपुनस्तत्रप्रत्ययग्रहणंकिमर्थमित्याहिप्याप्राधातुप्रत्ययानामपिसंबंधेसाकांक्षत्वंयथास्याऽसो
नामाऽविंतावेतिसमाहितेकेवलेनतुतदस्यास्मिन्नितिमतुप्रत्ययोवर्त्तमानत्वविशिष्टप्रकृतिसंसर्गयुक्तेवि
हितइत्युक्तंतद्वावमतुब्विधावस्तीत्यत्रैकत्वसंख्याविवक्षितत्वेपिवर्त्तमानत्वंविवक्षितमितितद्धवलाकारकाम
तेकिंचदंडिनमानयेत्युक्तेवर्त्तमानसमानविशिष्टदंडयुक्तएवानीयतेनान्यत्तद्धावप्राप्तोऽविंतेतिऽतएवगो
मेनगोमानित्यत्रगवीत्यस्यसप्तम्यंतस्यगोऽस्यऽविंतारऽइत्यतीतानागतसमानविशिष्टप्रकृतिसंसर्गयुक्तेमतुप्रत्ययःप्रकृत

सूत्रेणैव विधीयते ननु तद्ध्रुवकरीत्यालम्बतइतिदिक्ननुतत्रहि धिदाकोरेव स्वविषये प्रत्यया सिद्धाः किमनेनसूत्रेण
तत आह यत्रकालइति वर्त्तमान कालीप्यइत्यारभ्यकालान्यत्वंभाव्येलप्रतिपाद्यते तदेवेदमुक्तंतइतिभावः व
नादिपदप्रत्ययाविधादौवर्त्तमानकालादिप्रत्ययेषुकोवाक्यकालात्मयुतोनवतीत्याकांक्षायामाह तिङंतवाक्येति
प्रश्नपूर्वोयंनयुक्तमनयन्मुचितंनहुविपरीतमितिभावः अत्ययाइति कालांतरस्त्रीलिंगवंतीत्यर्थः तेउडितिएव
वत्रविधादर्शीत्यर्थः अतीतेतिअतीतवामकर्तृकक्रियासमभिव्याहारेति बहुव्रीहिः सोघयाजीतिकरोत्ययज
तिनविष्यतिलिनिःअतएवाहसोनेनउक्तमाणइतिएवंवपत्रप्रत्ययाविद्यन्तइतीतिउद्दृष्टायाविद्यर्थः
निवेद्यविष्यतेमनोनविषयेइत्यत्रउवेदयतेभूतेतद्दृतमस्मदइतिशाद्भुत्ययोनिवेदनेकृतवतइत्यर्थ
इत्याशूल्लमादितत्साविद्रूपसमानीदित्यत्रसूत्रेस्त्रीत्वेनविशेषणमसतकालेस्त्रीकृतेमत्यतीतंनवनमित्य
र्थादासीच्छब्दार्थस्यापेककर्तृकमतीतंनवनमित्यर्थलाभात्यासीच्छब्दयोर्युगपत्प्रयोगोनस्यात् स्त्रीविशेषणेस्मि
न्नासीच्छब्देबलात्तत्तच्छ्रुतावंतकालेनाविनयाभवतीतिदादानीमानीदित्यर्थोत्रावश्यंस्वीकर्त्तव्यःस्वी
कृतेउगोमानासीदित्यत्रापिगोमानितिनिवहारविषयत्रासीदित्यत्रोसुवमरुदर्शीत्यादौस्तेतिरूपणया
यद्वायद्यपिलडादिःस्वीकर्त्तव्यः सोमयाजीसत्रउक्तएवलिनिप्रत्ययेजातेविनाविनेतिवुडंतसमभिव्याहारे
सतिमासोयाजीतिवद्वर्त्तिष्यमाणइत्यध्याहारेणातीतेनेतिकिम्पदंसंकृष्णयावाप्रयोगोनवेदितिकिमनेनसू १०६
त्रेणेतिवेदत्राऽऽहुःअध्याहारेतुकृष्णप्रभृतयोनैवप्रायेणनिवहार्हंसूत्रांशंनहिमाविद्रूपसमानी
दित्यादौकविदध्याहारादिकंगमानवतीतिसर्वत्रतत्स्वीकर्तुमुचितमितिक्रियासमभिहारेलोलटितिक्रियास

मभिहारेसतोरेवार्थः लोट्लुंङातकइतिभावः तस्माद्वर्त्तिष्यतइतिननुलोटइत्यनेनतिङोलकृत्रिवातिङोनेवर्त्तिष्यो
विधीयेतांतथासतितिङंतत्वाद्यदत्रंतस्यतइतिगुत्वेप्तिद्धावतथ्यमोरितिवाकल्पेवाप्तिसदमतः संगच्छतेअस
त्यायेननाऽऽसिन्यायेनहिस्वयोस्तिउपपादयेसतितथ्यमोःस्थानेतयोर्विकल्पेनविधानात्सत्रवाऽऽक्यवाक्य
योर्वाक्यपपादइतिवेदत्राऽऽहुः लोट्लुङोरितिउक्तलक्षणान्यायात्रसंज्ञातविरोधेनोपक्रमस्यप्राबल्या
द्विषयसप्तम्याश्रयणेनवाक्यशेषस्योपपत्त्यर्थंकिंनतिङामादेशत्वेतिपृथिवीमिमांस्वानेविहितस्यैः
ग्धानिवक्ष्यतेनपिन्यात्तिङ्ग्रहणंनवेनचुमीहीत्यत्रईहेत्यघोरितीत्वंनस्यात्बूहीत्यत्रसुवईउतीडागमेऽ
वीहिइतिस्यात्तेदीत्यत्रउतएदमितीमागमेइलेटितिस्यात्किंवतादेशागमेनपरस्यैपदात्मनेपदंसंज्ञे
मडलादेशानामितिमर्षोनिडागवपिहिस्वोपर्यायेणस्यातांनचुतिनाहीनोहिस्तिडाम्बइतिपक्ष्यवक्ष्यया
तत्रश्नुकारस्यैवादेशोहिस्वोनचुतिङामित्यवश्यंस्वीकर्त्तव्यमितिनच्चेवंहयोरविशेषपरस्मैपद संज्ञास्यात्त
तश्चपरस्मैपदिन्यावहिस्वोस्यातामतआहलोवेतिप्रयंत्नावःलोटोहिस्वावितिवाक्येक्रियासमभिहारेलो
तिवाक्यस्थोडित्सुवर्त्ततेतच्चहिस्वावित्यस्यविशेषणं नवहिस्वोलोटोयत्रनवतइतिन्यायेनलोट्धर्मकावि
त्यर्थस्संपद्यतेतत्रापिश्नुत्वलोट्संबंधिनोधर्मस्यप्रत्ययत्वस्यातिदेशोव्यर्थः स्वानिवक्ष्यतेनेनतत्सिद्धेःकिंत
ग्धानिवक्ष्यतेव्यपदेशोतिङ्स्तयोर्हिस्वोतयोरेवधर्मइतिदिशतेकेचिद्विधिक्रियासमभिहारेलो
टित्यनेतरंगधवानस्यहिस्वावितिवक्ष्यतेलोट्यइत्यनेनसामर्थ्यात्लोट् धर्मकावेवहिस्वौलोट्स्थानेनवतइत्य
र्थस्संपद्यतेतथाचस्वरेकरोत्यातिङ्स्तयोर्हिस्वोतयोरेवधर्मइतिदिशतइतिसिद्धमिदंवचनंलोटि

स्वादिति वाक्यादेरोट्यस्तं नानुवर्त्तनीयमित्याङ्: तिङ: संज्ञौवेतिनेपदसंज्ञेतिङुतिङ इतिवचनाद्धि स्वक्षिनइतिय दिहिङुरुणवचनमंङ्गेअधिस्यात्तांतहिंयुष्मत्सामानाधिकरण्येऽकर्त्तरिसत्येवहिस्वांसांसावंतत्रवर्त्तमानेहिस्वादि धिरितिभावः हिः कर्त्तरिस्वोनावकर्मकर्तृस्थितिक्रमेवकर्त्तर्यपिहिश्चेत्स्वकर्त्रभिप्रायः स्वरादावकर्मक त्रिरहतिग्रहनवाः अत्रेकस्वेऽस्मादोकप्रसयवत्तत्क्रियासमभिहारेलोडयंस्यादिकएवमत्रस्मिन्लोडिलः क मणिवेत्याद्यर्थेनास्युपिषःप्रयोजनाभावात् यदिहुहिश्चेत्स्वकर्त्रभिप्रायः स्यात्पुनःपुनरतिशयेनवायानेत्य तस्मादुहिनिवर्त्तमानेऽपिधुः स्मरतोतसंगच्छेतयाहियाहीत्यादौ हुकर्त्रादिप्रतीतिर्नियतीत्यादिसमभिव्याहारेणसु लभैवयद्यपिधांसक्रेइत्यत्रतडादिशा[illegible]त्रागेवग्रायःपरस्मैपदेतुकिंमंतेमंत्र्याप्रतीस्मस्विधिचक्रेइत्य नुप्रयोगवशेनएककर्तृकाहृदिकृत्वाक्रियेसविद्यमानापिसंख्याप्रतीयतेतद्येवहिस्वांतेश्रयिकालकाल संख्याप्रतीतिर्यतीत्याद्यनुप्रयोगबलेनत्रवर्त्तीत्याङ्:स्यादेतत् क्रियासमभिहारेहिलोलोट्वाचकत्वमोरिति सत्यमस्तुतद्यापि हिस्वोलोटिप्रत्ययवतइतिलोट्धर्मकाविस्वर्थःस्वर्त्रिकालास्पर्शिनिमर्वेष्टिहोकिमनेन लोटइतिषष्ठ्यंतकरणेतिचेदत्राङ्: हिस्वयोर्यदिलोट्स्यानिकत्वेनस्वक्रियतेतर्हिस्वयोर्लोडादेशत्व त्रावेनस्वर्त्तेत्यादिसूत्रेणपुनर्हीत्यादिप्रवृत्त्यापुनर्हीस्वीतिस्यादिसूत्रेणपिहिस्वांतस्यजोरंतत्वेनसिध्येत्तद्यापुनरुक्त वेस्पष्टेपुनरविकल्पोनस्यात्तस्मात्पुनर्हीत्यत्रपुनर्हीत्यंपुनरितिपदंलोडंतवृत्त्यासार्द्धलोटोहिस्वावितिविधीयतेय दिवुहिस्वोलोडिसुकोविलोडुक्त्वाश्रयेणलोटंतकार्यंहलावेतिस्वरःविकल्पःसिध्यतीतिचेत्तर्हिस्वांनि वर्त्रावलक्षणजोर्धर्मोहिस्वावित्यत्रधर्म्मिणाश्रयत्वात्रोडादेशाकार्यालिपरमैपदात्मनेपदतिङंसंज्ञासुनमि

घेतितद्यावत्सर्वोत्रदोषस्तत्रवस्तुःस्यात्लोट्लोटोहिस्वावितुक्तेउक्त्यानिवर्त्रावेनहिस्वयोर्लोट्स्थानेतडादेशत्व कार्यंस्वर विकल्पःसिद्ध्यतिक्रियासमभिहारेलोडितिवाक्यात्लोडिप्रत्ययवर्त्तहिस्वोलोडितिश्रुतेवव्याख्यातत्वात्लोजादे त्रावुक्तेनपरस्मैपदात्मनेपदसंज्ञादर्शनेसिद्धंतीतिसमुच्चयेतिचेन्नैवंसतिपुनर्हीत्यत्रपुनरितिधानर्लो ट्लोटोहिस्वोतद्यावित्यत्रधर्म्मिविशेषेवेत्सर्वःयद्यविधानुसर्वस्मिन्क्रियासमभिहारविषयेअत्रसंख्याकालकादर्लोहि स्वोतदभावेसतीहधात्वनुप्रयोगेणायतएवप्राप्तस्तदनुवादेनयद्यविधीतिनियमतेतद्यावत्पक्षेप्राप्तस्यवि यमनाद्यार्द्धियातिगच्छतीत्यादिसत्वतियद्यप्यत्रइत्रत्रप्रत्ययेणाद्याविसादौनियमश्रुतेनपरिसंख्या व्यवक्रियतेसर्वत्रमन्त्रानेवेत्यादिनात्रौतत्रिनेवदीर्घप्रासेशेरत्रतन्निवृत्तिपरत्वात्तद्यापिस्कंदाविद्या तीत्यत्रकंदाविफलतीत्यत्रानुप्रयोगेप्राप्तेयद्यविधीत्यनुवादेनयद्यांशेनापरिशेषात्यक्षीनवर्त्तीत्यादिव दिधीयतइतिनियमविधिरेवतेनमीमांसकसंमतिर्नियमविधिःशास्त्रेत्रप्रसिद्धइतिवदंतःपराम्लाः ह्येवाद्यइतिवार्त्तिकेसिद्धंहिकृत्रक्रियायोग्यत्वात्तेइतिशाश्वतिकेनव्यवधानाद्यातीत्यत्रा नुप्रयोगवशंकृत्वासिद्धेत्रत्रांङ्:अनुशाश्वतेहानुवादिभावपरत्वाद्यत्रहिविपरीतप्रयोगयोदिशाप्रसि: एतच्चलाप्यकारीयाएतल्लक्षणप्रसंगानांनिर्णीयतेनचसत्त्वयेसामान्यवचनमेवेतिविशेषोक्त्वात सूत्रेकदेशस्यसर्वस्मिन्इतिपदस्यवेयर्थमनुनासयद्यविधानुप्रयोगइतिवयद्यविधीतिनियमार्थं स्वीकरणंविनेवत्रप्रद्यार्द्धियातिगच्छतीत्यादि - तिवाक्यंयस्माल्लोडिविधिस्तत्रकृतिकृतिङंतस्यैवाप स्थितेत्रेनानुप्रयोक्तुमर्हत्वान्नउपस्थितपरित्यागेनयत्किंविधानुप्रकृतिङंतस्यानुप्रयोगाहत्वेतिश्रुतए

वस्वेरूपंशब्दस्येत्यपिसूत्रेप्रत्याख्यातंज्ञाप्यकारेण अत्रेदमित्यादौविधिवाक्यगतसांगारत्वावकाशेशब्देरूपस्त्रित्वा
त्तत्परित्यागेनानुपस्थित ब्रह्मादिशब्देनोवगादिर्नसंवेदिति एवंवास्मिन्प्रत्याख्यातेयज्ञविधानुप्रयोगसूत्रेमीमां
सकैरसिद्धनियमविधेःस्तितोदाहरणमन्यद्दर्शपूर्णपात्रमितिरिक्त एवमिति वाहिंयाहीतियाहीत्येवंमूहसि
ष्यद्धः पक्षेइतिवाचतथोरिसुक्त्वात् हित्वानावपक्षेइत्यर्थःतथोरित्यत्रशब्देनमध्यमपुरुषबहुवचनं
गृह्यते ध्वंसादेवयात्यद्यविधेमित्यस्यात्मनेपदत्वमस्तीति तत्साहचर्यात्प्रथमपुरुषैकवचनस्यग्रहणं प्राप्नो
ति तथापिबहुवचनत्वमध्यमत्वरूपधर्मसांमध्यमपुरुषबहुवचनमेवगृह्यते इत्याशयेनोदाहरति
यातयातेतियूयमिति अस्मापिजोटोऽङ्त्वात् तस्यस्मिपामितियातेत्यत्रघस्मातादेशः बिभ्यादिजोर्द्वि
षयेत्वनुप्रयोगेपिअस्मातादेशप्रदर्शनंयातेत्यनुप्रयोक्तव्यंअधीष्वमितिमस्माआमित्यस्य अधीष्वेड्
तिविध्यादिजोर्द्विषयेत्ववीथमितिवानुप्रयोक्तव्यं नावकर्मणोसुचूयस्वस्यसेतिस्यतेपच्यस्वपस्यस्वेतिप
च्यतेरित्याद्यूह्यंसमुच्चयेऽन्यतरस्यामितिसूत्रेक्रियासमभिहारइत्यनुवर्तनात्द्वित्वमर्थवदोदाहरति
सकृदपिबधानारवाइति अस्यवदरस्येतिविध्यादिलोर्द्विषयेउग्रस्यवदरस्येत्यनुप्रयोक्तव्यएवमस्यवदर
स्येत्यत्रापुरुषविषयेऽस्यवदरस्येतिनानुप्रयोक्तव्यं पक्षेहित्वेतिपिबखादेत्यस्यवदरघनुंस्त्रआस्वाद
स्वेत्यस्यवदरस्यसुरादार्थत्वनादीति आदिशब्देनसोमपीथरलेयास्त्रिअत्रहस्मनुपपदेबाधकमादाय तोऽत्र
मेतिश्रमएवेतिपुरुषोत्तमोवचनंत्रीवचनंतोऽत्रमेवेतिनावःएवमुक्तोदाहरणेषुहिसंतेषुतिङंतंतत्त्वंय
थायथंपरस्मैपदात्मनेपदांतत्वेसिद्धं पुरुषवचनमंत्रेउक्तविधानसामर्थ्यादिसर्वोनसंस्फुरकमितिमर्वेष्ट

१०८

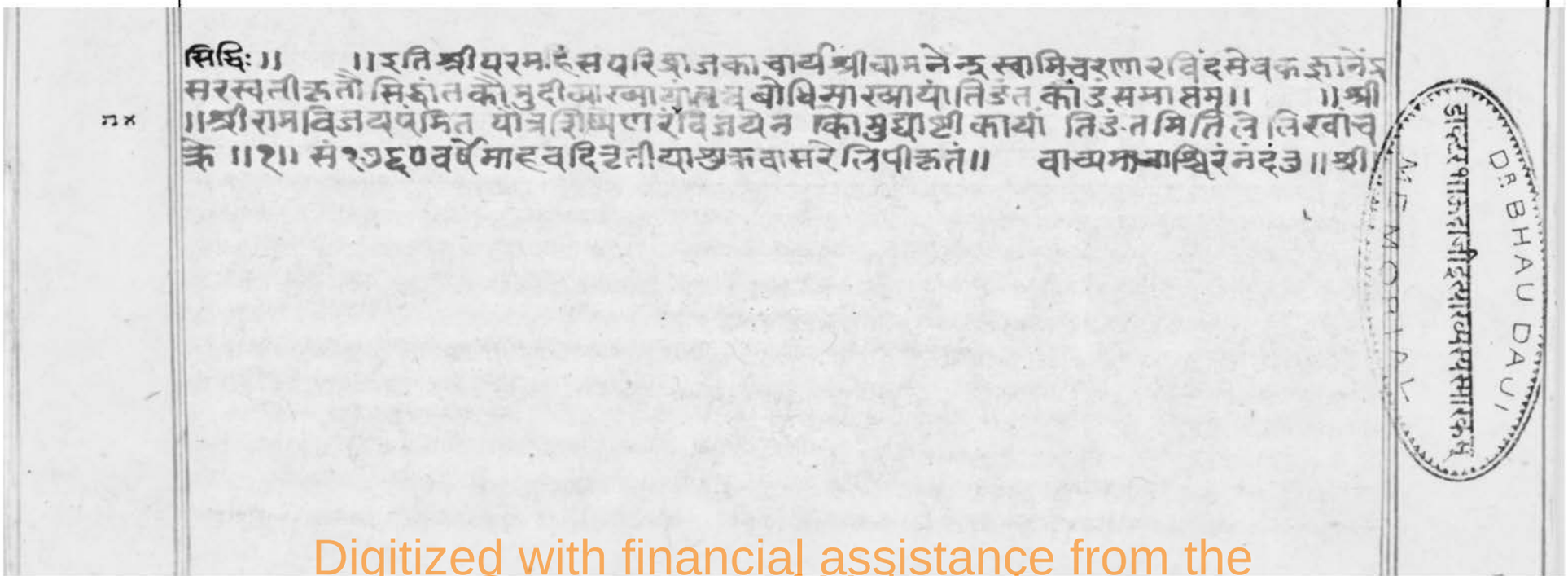

सिद्धिः ॥ ॥इतिश्रीपरमहंसपरिव्राजकाचार्यश्रीरामनेन्द्रस्वामिचरणारविंदसेवकज्ञानेंद्र
सरस्वतीकृतौसिद्धांतकौमुदीआख्यायांतिङंतकांडःसमाप्तम्॥ ॥श्री
॥श्रीरामविजयपंडित योत्रशिष्यएवंविजयेन काशुद्धाश्रीकाशीतिङंतमितिलेलिखांचक्रे ॥१॥ सं१७६०वर्षेमाघवदिद्वितीयाशुक्रवासरेलिपीकृतं॥ वाच्यमाचाशिरंनंदंउ॥श्री

DR BHAU DAJI
LIBRARY MODEL

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017